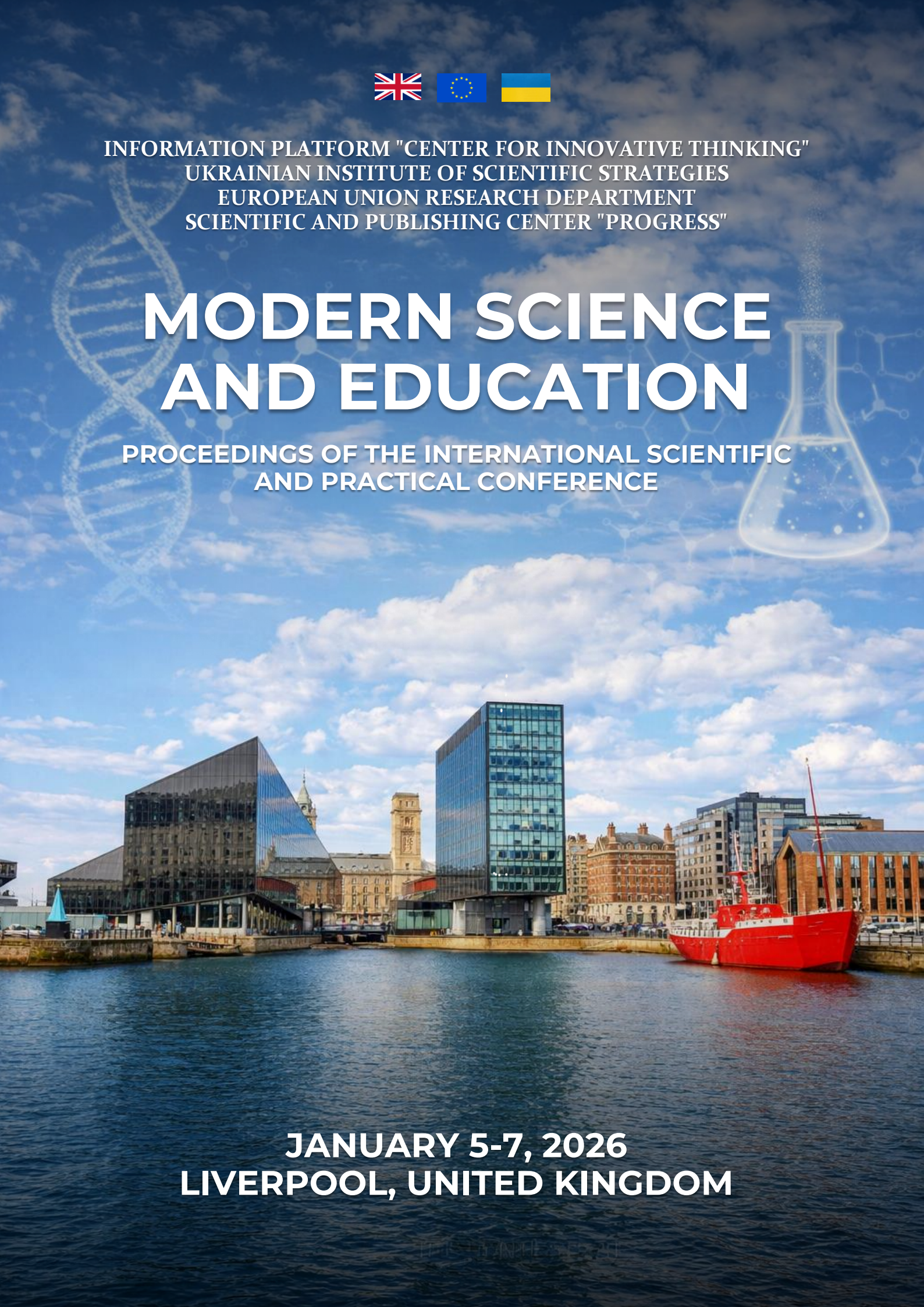

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

MODERN SCIENCE AND EDUCATION

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

JANUARY 5-7, 2026
LIVERPOOL, UNITED KINGDOM

INFORMATION PLATFORM "CENTER FOR INNOVATIVE THINKING"
UKRAINIAN INSTITUTE OF SCIENTIFIC STRATEGIES
EUROPEAN UNION RESEARCH DEPARTMENT
SCIENTIFIC AND PUBLISHING CENTER "PROGRESS"

MODERN SCIENCE AND EDUCATION

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC
AND PRACTICAL CONFERENCE

January 5-7, 2026

Liverpool, United Kingdom

This edition was approved for publication on January 21, 2026.

Published in A4 format online on website:
https://naukainfo.com/conference?id=87

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series DK № 8227, dated April 23, 2025.

Liverpool, United Kingdom
2026

UDC 001.3-048.35:0/9](06)

Proceedings of the International scientific and practical conference “Modern Science and Education” (January 5-7, 2026) / Publisher website: www.naukainfo.com. – Liverpool, United Kingdom, 2026. – 174 p.

ISBN 978-617-8680-32-9
https://doi.org/10.64828/conf-87-2026

The recommended citation for this publication is:

Shevchenko T. G. Research into the specifics of the development of performing arts in Ukraine under martial law // Modern Science and Education : proceedings of the International scientific and practical conference (January 5-7, 2026). – Liverpool, United Kingdom : naukainfo.com, 2026. - Pp. 15-21. - URL: https://naukainfo.com/conference?id=87

Editor
Soloviov O. V.

M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies

The collection of scientific articles is a scientific and practical publication that includes research papers by students, postgraduate students, Candidates and Doctors of Sciences, researchers, and practitioners from Ukraine, Europe, neighboring countries, and beyond. The articles reflect studies of processes and changes in the structure of modern science. This collection is intended for students, postgraduate and doctoral candidates, educators, researchers, practitioners, and all those interested in current trends in the development of modern science.

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: https://www.naukainfo.com

© Publisher website: naukainfo.com, 2026
© Ukrainian Institute of Scientific Strategies (UISS), 2026
© All authors, 2026

TABLE OF CONTENTS

ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION

1. ***Захарова Світлана Олександрівна, Черних Софія Олегівна*** 5
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ У ПРИБЕРЕЖНИХ ЗОНАХ

CHEMISTRY, CHEMICAL AND BIOENGINEERING

2. ***Трубчаніна Олена Михайлівна, Хижняк Анастасія Миколаївна*** 13
ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОНТРОЛЮ ВМІСТУ ЦУКРІВ У ПОРЦІЙНИХ ДИТЯЧИХ СОКАХ

CULTURE AND ARTS

3. ***Ващенко Поліна Валеріївна, Мельник Мирослава Миколаївна*** 18
СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКИ В ДИТЯЧІЙ ЕСТРАДНІЙ ВИСТАВІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
4. ***Королюк Богдан Русланович, Сковронський Богдан Володимирович*** 23
ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИЗАЙНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE

5. ***Царьов Віталій Миколайович, Панасенко Дар'я Ігорівна*** 28
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БІЗНЕСУ У СФЕРІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

6. ***Мілевський Вадим Олександрович*** 32
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ПОТОЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

HISTORY, ARCHAEOLOGY AND CULTURAL STUDIES

7. ***Небесна Валентина Іванівна*** 39
ГЕРОЙ-ПЕДАГОГ ЗВЕНИГОРОДЩИНИ (СЕМЕН ГРИЗЛО)

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

8. ***Кирилюк Олександр Степанович, Скляр Дмитро Сергійович*** 52
КІБЕРБЕЗПЕКОВІ РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ ТА АНАЛІТИКИ

LAW AND INTERNATIONAL LAW

9. ***Болейко Дар'я Дмитрівна, Геча Олена Анатоліївна*** 60
ПРОЦЕС ПРОВЕДЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ: СТАНДАРТИ FIDIC ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

10. ***Подолян Михайло Іванович*** 68
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА
11. ***Vadym V. Kirov*** 74
COORDINATION MECHANISMS FOR THE ACTIVITIES OF SPECIAL REPRESENTATIVES FOR RECONSTRUCTION: RISKS OF DESTRUCTIVE COMPLEMENTARITY

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

12. ***Глушко Владислава Ігорівна*** 79
КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ ТА РАННІ СИМПТОМИ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ
13. ***Кошова Ірина Петрівна, Дзюбенко Анна Сергіївна, Кальвіна Світлана Віталіївна, Черненко Вероніка Сергіївна*** 85
КЛІНІЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ФЕКАЛЬНОЇ МІКРОБІОТИ
14. ***Кулікова Ольга Володимирівна, Ускова Софія Андріївна, Літвинова Анастасія Михайлівна*** 93
ОБІЗНАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПРО ВАКЦИНАЦІЮ ВІД ГРИПУ
15. ***Ткачук Юліана Олегівна*** 98
ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА ІМУННУ СИСТЕМУ ЛЮДИНИ

PEDAGOGY AND EDUCATION

16. ***Кравченко Людмила Петрівна, Калиндрузь Любов Миколаївна, Руденька Ксенія Денисівна*** 102
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ З ШКІЛЬНИМ «КУТОЧКОМ ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ»

PHILOLOGY AND JOURNALISM

17. ***Каленіченко Інна Миколаївна, Діденко Ольга Олегівна*** 107
ОБРАЗ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ В ПОЕМІ ДЖ.Г.БАЙРОНА «ПАЛОМНИЦТВО ЧАЙЛЬД ГАРОЛЬДА» (на підставі порівняння перекладів П. Куліша і В. Богуславської)
18. ***Кириченко Наталя Вікторівна*** 121
НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНОМУ ІНТЕРНЕТНОМУ ДИСКУРСІ

19. ***Шаповал Анна Анатоліївна*** 129
USING GAMIFICATION TECHNIQUES IN LEARNING ENGLISH AT PRIMARY SCHOOL: TRAVELLING TO EUROPE

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

20. ***Іщук Єлізавєта Сергіївна*** 134
КРИЗА ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ ПОПУЛІЗМУ ТА ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ
21. ***Корсак Костянтин Віталійович, Кірик Тамара Вікторівна, Таланчук Петро Михайлович, Корсак Юрій Костянтинович, Похресник Анатолій Костянтинович, Ляшенко Лариса Миколаївна*** 138
РЯТІВНІ ДЛЯ ЛЮДСТВА НАУКИ XXI СТ. — МУДРОФІЛОСОФІЯ І МУДРОПОЛІТОЛОГІЯ (WISEPHOLOSOPHY & WISEPOLITOLOGY)

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

22. ***Каплун Ірина Василівна*** 152
ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ
23. ***Рябчук Марина Олегівна*** 163
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
24. ***Федорів Анастасія*** 166
ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЦИПРОКНОЇ ІМІТАЦІЇ У ВЗАЄМОДІЇ ДОРОСЛОГО ТА ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

SPECIAL THANKS FOR ACTIVE PARTICIPATION IN THE SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE ARE EXTENDED TO THE FOLLOWING PARTICIPANTS:

Dmytro Kukatov, Yaroslava Marunkevych, Andrii Shevchuk, Iryna Melnyk, Oleh Bondar, Tatiana Smirnova, Mykola Kovalchuk, Svitlana Moroz, Yaroslav Petryk, Liudmyla Savchuk, Sergey Ivanov, Nadiia Polianska, Volodymyr Marchuk, Oksana Lysenko, Roman Kravets, Halyna Danyliuk, Denys Ostapchuk, Kateryna Boiko, Dmitry Sokolov, Mariia Rudko, Viktor Horbatiuk

ARCHITECTURE AND CONSTRUCTION

УДК 711.58:711.4

Захарова Світлана Олександрівна
к-т філос. н., доцент
Черних Софія Олегівна
студентка магістратури, спеціальність G17,
кафедра «Дизайн»,
Національний університет «Запорізька політехніка»,
Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СЕЛЬБИЩНИХ ТЕРИТОРІЙ У ПРИБЕРЕЖНИХ ЗОНАХ

Анотація. Концептуальні засади сталого розвитку прибережних територій ґрунтуються на принципах екологічної рівноваги та соціальної інклюзивності, розглядаючи водний фронт не як бар'єр, а як ключовий актив для підвищення якості міського середовища. Імплементація цих підходів дозволить переосмислити взаємодію міста з річкою, створивши комфортний житловий простір, інтегрований у складний рельєф і відкритий до громадського доступу, забезпечуючи при цьому збереження біорізноманіття прибережної захисної смуги та унікальних візуальних зв'язків з водними поверхнями.

Ключові слова: еко-соціо-економічна система, просторове планування, новий урбанізм, сельбищна територія, водна акваторія.

Прибережні зони в сучасній теорії містобудування визначаються як складні еко-соціо-економічні системи, що виступають буферним простором взаємодії урбанізованого середовища та водної акваторії, вимагаючи особливого режиму планування та управління. Специфіка цих територій полягає в їхній дуалістичній природі: з одного боку, вони є найбільш цінним природно-ландшафтним та рекреаційним ресурсом міста, а з іншого — зоною підвищених екологічних ризиків [8] та інженерно-геологічних обмежень, таких як підтоплення, абразія берегів та зсувні процеси. Історично підхід до регулювання цих територій зазнав докорінних змін: від суто утилітарного використання берегів як транспортно-промислових вузлів до сучасної парадигми сталого розвитку, де пріоритетом стає екологічна ревіталізація та забезпечення вільного громадського доступу до води [7].

У вітчизняній практиці містобудівне регулювання прибережних територій базується на жорсткій нормативно-правовій регламентації [3], основним інструментом якої є встановлення прибережних захисних смуг (ПЗС) та водоохоронних зон з обмеженим режимом господарської діяльності. Це регулювання спрямоване на запобігання забрудненню водних об'єктів, збереження біорізноманіття та захист берегової лінії від хаотичної забудови. Проте в умовах інтенсивної урбанізації виникає необхідність переходу від суто заборонних заходів до комплексного просторового планування, яке розглядає прибережну зону не як бар'єр, а як інтегральний елемент «синьо-зеленої інфраструктури» міста [10]. Ефективне регулювання повинно балансувати між інвестиційною привабливістю територій для девелопменту та необхідністю збереження суспільного блага, забезпечуючи формування багатофункціональних просторів, що поєднують житлову, рекреаційну та екологічну функції без шкоди для природного середовища [5].

Теоретичні основи сучасної урбаністики щодо формування прибережних територій базуються на зміні глобальної парадигми: переходу від індустріально-утилітарного використання водних ресурсів до концепції «повернення річок місту», де набережні розглядаються як головні громадські

простори та каталізатори сталого розвитку. Ключовим теоретичним підґрунтям є ідеї «Нового урбанізму» та «ландшафтного урбанізму», які проголошують відмову від жорсткого функціонального зонування та автомобілецентризму на користь створення компактних, пішохідно-орієнтованих районів [9] зі змішаним використанням. У контексті прибережних зон це трансформується у вимогу формування «проникного» фронту забудови, де архітектурні об'єми не створюють суцільної візуальної стіни, а чергуються з відкритими зеленими коридорами, забезпечуючи аерацію міста та збереження візуальних зв'язків глибинних кварталів з акваторією [5]. Сучасні тенденції забудови берегових ліній характеризуються домінуванням екоцентричного підходу та інтеграцією концепції «синьо-зеленої інфраструктури». Водна поверхня та прилегла зелена зона більше не сприймаються як декоративний додаток, а функціонують як єдина екосистема, що надає критично важливі екологічні послуги: регулювання мікроклімату, управління дощовими водами та підтримку біорізноманіття [8]. Це актуалізує впровадження методів «м'якої» інженерії та біодизайну, коли замість бетонних набережних створюються ренатуралізовані береги з доступом до води. Соціальний аспект сучасних тенденцій виявляється у демократизації простору: пріоритет надається безперервності пішохідних та велосипедних маршрутів уздовж води, перетворюючи приватну ексклюзивність елітного житла на соціальну інклюзивність загальноміських рекреаційних зон, де активні перші поверхи будівель взаємодіють з публічним простором, створюючи безпечне та вітальне міське середовище.

Аналіз нормативно-правової бази та містобудівних обмежень формує жорсткий регламент проєктування сельбищної території [11]. Ключовими чинниками, що детермінують просторову організацію ділянки, є заборона капітального будівництва в межах 100-метрової прибережної захисної смуги, необхідність комплексного інженерного захисту від зсувних процесів та обмеження, пов’язані з охороною історичного ландшафту та археологічної спадщини поблизу Національного заповідника «Хортиця» [13]. Дотримання цих нормативів вимагає застосування адаптивних планувальних рішень, де

житлова функція розвивається на безпечній відстані від урізу води, а прибережна зона трансформується у відкритий рекреаційний простір загальноміського значення [12]. Вимоги щодо забудови прибережних територій носять імперативний характер і регламентуються насамперед Водним кодексом України (ВКУ) [1]. та Земельним кодексом [2]. Згідно зі статтею 88 ВКУ, для великих річок, до яких належить Дніпро, встановлюється Прибережна захисна смуга (ПЗС) шириною 100 метрів від урізу води. У межах цієї смуги категорично забороняється будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), що робить неможливим розміщення капітальних житлових об'єктів безпосередньо біля води. Територія ПЗС може використовуватися виключно для створення рекреаційної інфраструктури без капітальної забудови, що визначає структуру проєктованого комплексу: житлова функція повинна бути віднесена вглиб території, поступаючись місцем публічним просторам біля води. Проєктування також підпорядковується вимогам Державних будівельних норм (ДБН). Зокрема, ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій» встановлює норми щільності забудови та санітарні розриви [3], а ДБН В.1.1-25-2001 «Інженерний захист територій» є критично важливим [4]. Враховуючи наявність зсувонебезпечних ділянок на схилах Дніпра, ці норми вимагають обов'язкового проведення комплексу інженерних заходів (терасування схилів, влаштування підпірних стін, дренажних систем) перед початком будь-якого будівництва для забезпечення геологічної стійкості масиву [6]. Світовий досвід ревіталізації прибережних територій демонструє перехід від утилітарного використання берегів до їхньої валоризації як головного громадського простору міста. Проєкт HafenCity (Гамбург) є еталоном інтеграції захисту від паводків у структуру громадських просторів (рис.1), де набережні спроєктовані на різних рівнях, забезпечуючи доступ до води навіть при коливаннях її рівня [14].

Рис. 1. Район HafenCity. Гамбург, Німеччина.

Шведський район Hammarby Sjöstad (рис.2) демонструє модель замкнутого екологічного циклу, де житлові квартали інтегровані з водною інфраструктурою, а транспортна схема пріоритезує пішохода та велосипедиста [15].

Рис. 2. Район Hammarby Sjöstad. Стокгольм, Швеція.

В Україні спостерігається тенденція до комплексної забудови прибережних зон, прикладом є ЖК RiverStone (рис.3), де реалізовано благоустрій набережної, хоча часто з обмеженим доступом для містян. Більш інклюзивним підходом (рис.4) вирізняються проєкти реновації промислових зон (Rybalsky), де формуються відкриті канали та публічні променади [6].

Рис. 3. ЖК RiverStone, Київ.

Рис. 4. Проект житлового району RYBALSKY, Київ.

Висновки. Узагальнюючи аналіз теоретичних основ та нормативно-правової бази, можна стверджувати, що сучасне містобудівне освоєння прибережних територій вимагає фундаментальної зміни підходів: від утилітарного використання ресурсу до створення стійких еко-соціо-економічних систем, де водна акваторія виступає ключовим каталізатором

розвитку міського середовища. Визначальним фактором для проєктування в даних умовах є необхідність досягнення компромісу між жорсткими імперативними обмеженнями українського законодавства — зокрема, повною забороною капітального будівництва в межах 100-метрової прибережної захисної смуги та вимогами інженерного захисту зсувонебезпечних схилів, та актуальними урбаністичними концепціями, які передбачають формування відкритих, інклюзивних просторів з безперешкодним доступом до води. Спираючись на кращий світовий досвід (Гамбург, Стокгольм) та вітчизняні реалії, оптимальною стратегією розвитку визначено впровадження моделі «синьо-зеленої інфраструктури» з використанням методів «м'якої» інженерії, що дозволяє інтегрувати житлову функцію на безпечній відстані від берега, перетворивши буферну зону на загальноміський рекреаційний ландшафт, який одночасно виконує функції екологічного захисту, соціальної взаємодії та збереження візуальних зв'язків з історичним контекстом міста.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. – [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр
2. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. – [Електронний ресурс]. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14
3. ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування і забудова територій». – К.: Мінрегіонбуд України, 2019.
4. ДБН В.1.1-25:2009 «Інженерний захист територій та споруд від небезпечних геологічних процесів. Основні положення». – К.: Мінрегіонбуд України, 2010. (Примітка: це актуальна версія норм, що замінила згадані в тексті СНиП/ДБН 2001 року).
5. ДБН Б.2.2-5:2011 «Благоустрій територій». – К.: Мінрегіонбуд України, 2012.

6. ДБН В.1.1-12:2014 «Будівництво у сейсмічних районах України». – К.: Мінрегіонбуд України, 2014.
7. Биков Е. Ф. Архітектурно-планувальна організація прибережних територій великих міст. – К.: Будівельник, 2008. 144 с.
8. Кучерявий В. П. Урбоекологія. – Львів: Світ, 2001. 440 с.
9. Гейл Я. Міста для людей. – К.: Основи, 2018. 272 с.
10. Яковлєв М. І. «Зелені дахи як елемент екологічної архітектури та синьо-зеленої інфраструктури.» – Енергоефективність у будівництві та архітектурі. – 2020. – № 2. – С. 45-50.
11. Генеральний план міста Запоріжжя. Основні положення та графічні матеріали. – ДП «Діпроміcто».
12. Стратегія розвитку міста Запоріжжя до 2028 року. – Затверджено рішенням Запорізької міської ради від 07.02.2018. – [Електронний ресурс]. – URL: https://zp.gov.ua/uk/page/strategiya-rozvitku
13. Екологічний паспорт Запорізької області (2023 р.). – Запорізька обласна державна адміністрація. – [Електронний ресурс]. – URL: https://mepr.gov.ua
14. HafenCity Hamburg. The Masterplan. – HafenCity Hamburg GmbH, 2010.
15. Hammarby Sjöstad – a unique environmental project in Stockholm. – GlashusEtt, 2016.

CHEMISTRY, CHEMICAL AND BIOENGINEERING

УДК 663.81:664.07:543.42

Трубчаніна Олена Михайлівна
учитель хімії, учитель-методист
Хижняк Анастасія Миколаївна
Ліцей №2 Покровської міської ради
Донецької області

ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КОНТРОЛЮ ВМІСТУ ЦУКРІВ У ПОРЦІЙНИХ ДИТЯЧИХ СОКАХ

Анотація: розглянуто актуальність контролю вмісту цукрів у порційних дитячих соках, обґрунтовано вибір цифрової рефрактометрії (°Brix) та органолептичної оцінки, наведено мету, завдання, методи й характеристику джерел, що підтверджують наукову і прикладну доцільність дослідження.

Ключові слова: дитячі соки, рефрактометрія, °Brix, органолептична оцінка, контроль якості.

Актуальність і доцільність теми. Порційні дитячі соки (200 мл) є поширеним продуктом на українському ринку, однак характеризуються високою часткою простих цукрів, що впливає на енергетичну цінність, переносимість і стоматологічну та метаболічну безпеку. Педіатричні огляди наголошують на доцільності обмеження споживання соків у дитячому віці, зокрема через ризики надлишку фруктози й сорбіту, а також через кислотність напоїв [1]. Водночас промислові та лабораторні практики демонструють

ефективність рефрактометрії як доступного інструментального підходу до оперативного контролю розчинних сухих речовин (Brix) у соках, що корелюють із сумарним вмістом цукрів [2]. Таким чином, постає потреба у теоретично-методичному обґрунтуванні протоколу вимірювань °Brix цифровим рефрактометром із температурною компенсацією, доповненого органолептичною оцінкою прийнятності для дитячого харчування.

Сутність досліджуваної проблеми. На етикетках соків поширені позначення «100% сік» та «без доданого цукру», однак природний вміст глюкози, фруктози і сахарози залишається суттєвим і варіює залежно від сировини, технології та партії. Огляд фізико-хімічних характеристик комерційних яблучних соків засвідчує репрезентативність показника °Brix для скринінгу солодкості і дає можливість порівнювати продукти між виробниками та країнами походження [3]. Нормативна база (настанови та ДСТУ OIML щодо рефрактометрів) регламентує метрологічні вимоги до приладів і процедур повірки, що забезпечує відтворюваність вимірювань і їх коректну інтерпретацію в харчових матрицях [4].

Мета і завдання. Метою є обґрунтування стандартизованого підходу до швидкого контролю вмісту цукрів у порційних дитячих соках на основі показника °Brix та підготовка дизайну емпіричного етапу з аналізом 18 зразків. Для досягнення мети передбачено: (1) систематизувати сучасні джерела щодо складу соків і переносимості цукрів у дитячому харчуванні [1,3]; (2) описати принцип, метрологічні характеристики та алгоритм роботи з цифровим рефрактометром із автоматичною температурною компенсацією [2,4]; (3) сформувати протокол серійних вимірювань °Brix і паралельної органолептичної оцінки; (4) обґрунтувати інтерпретацію результатів у контексті маркувань «100% сік/без доданого цукру».

Об’єкт і предмет дослідження. Об’єктом є порційні (дитячі) фруктові соки українського ринку; предметом — вміст розчинних сухих речовин (°Brix) як індикатор сумарних цукрів, а також органолептичні показники

(колір/прозорість, аромат, смак, післясмак) у контексті прийнятності для дитячого харчування.

Характеристика проєкту. Заплановано інструментальний експрес-контроль °Brix цифровим рефрактометром із АТК; органолептичну оцінку за стандартизованою шкалою; оглядово-аналітичний синтез джерел і зіставлення результатів з етикетковими даними. Проєкт має теоретико-прикладний характер: на основі огляду розробляється практичний протокол, який буде апробовано на 18 зразках порційних соків.

Пропонується використовувати індикатор співвідношення фруктоза/глюкоза (F:G) як доповнення до °Brix для попередньої інтерпретації переносимості дитячих соків; стандартизувати послідовність: калібрування водою до 0,0 °Brix → не менше 3–5 відліків на зразок → автоматична/ручна температурна компенсація → порівняння з етикеткою [2, 4]. Новизна полягає у фокусі саме на порційному дитячому форматі та комбінуванні кількісного інструментального показника з системною органолептикою для прийняття обґрунтованих рішень.

Україномовні клініко-орієнтовані публікації узагальнюють потенційні ризики споживання соків у дітей і містять практичні поради щодо обмеження об’ємів та вибору продуктів [1]. Професійні огляди з приладобудування та лабораторної практики описують застосування рефрактометрії для швидкої оцінки °Brix у плодово-ягідній сировині та готових соках, висвітлюючи процедури калібрування та температурної компенсації [2]. Академічні дослідження якості яблучних соків підтверджують інформативність фізико-хімічних показників (густина, кислотність, % Brix) для міжбрендового порівняння та контролю стабільності партій [3]. Нормативні документи (ДСТУ) визначають вимоги до точності та повірки рефрактометрів, що є підґрунтям для відтворюваних вимірювань у харчовій матриці [4]. Сукупно ці джерела обґрунтовують вибір напряму досліджень та методичну прив’язку до цифрового рефрактометра з АТК. Планується проаналізувати 18 зразків порційних дитячих соків місткістю близько 200 мл, відібраних у роздрібній

торгівлі за критеріями наявності маркувань «100% сік/без доданого цукру» та належної асептичної тари. Для кожного зразка буде проведено калібрування приладу водою до 0,0 °Brix; здійснено не менше п’яти послідовних вимірювань з обчисленням середнього та стандартного відхилення; застосовано автоматичну температурну компенсацію та, за потреби, корекцію; результати зіставлятимуться з даними етикетки й органолептичною оцінкою за уніфікованою шкалою.

Очікувані результати забезпечать інструментальне підґрунтя для порівняльного аналізу дитячих соків локального ринку, валідації етикеткових тверджень і вироблення рекомендацій щодо раціонального вибору. Прикладна цінність полягає у можливості швидкого скринінгу солодкості та прийнятності без витратних реактивів і складної лабораторної інфраструктури [2, 4].

Висновки. Проведений огляд актуалізував проблему контролю вмісту цукрів у порційних дитячих соках і обґрунтував вибір цифрової рефрактометрії (°Brix) як базового інструменту, доповненого органолептичною оцінкою. Сформульовано мету, завдання, об’єкт і предмет дослідження, визначено методичні підходи та протокол емпіричного етапу на 18 зразках; запропоновано індикатор F:G як доповнення до °Brix для попередньої інтерпретації переносимості. Сукупність відібраних джерел підтверджує наукову і прикладну доцільність обраного напряму [1–4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрух В., Андрух В. Дещо про соки для дітей. *Дитячий лікар*. 2017. № 4 (55). С. 11–14. URL: https://d-l.com.ua/ua/archive/2017/4(55)/pages-11-14/deshcho-pro-soki-dlya-ditey (дата звернення: 10.11.2025).
2. Тренди світового ринку органічних соків. *https://business.diia.gov.ua/*. URL: https://share.google/bA2jIURhUQxF4cEHo (дата звернення: 12.11.2025).

3. Перепелиця О. Сокові напої: користь чи шкода?. *БДМУ | Головна сторінка*. URL: https://www.bsmu.edu.ua/blog/4141-sokovi-napoi-korist-chi-shkodass/ (дата звернення: 20.11.2025).
4. Визначення стиглості: як виміряти рівень цукру в овочах та фруктах?. *Venta Lab*. URL: https://ventalab.ua/vyznachennia-styhlosti-yak-vymiriaty-riven-tsukru-v-ovochakh-ta-fruktakh/ (дата звернення: 25.11.2025).

CULTURE AND ARTS

УДК 792.8

Ващенко Поліна Валеріївна
магістрантка спеціальності 026 «Сценічне мистецтво»
Київського національного університету культури і мистецтв
Науковий керівник:
Мельник Мирослава Миколаївна
кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
доцентка кафедри режисури естради і шоу
Київського національного університету культури і мистецтв
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2553-5509

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКИ В ДИТЯЧІЙ ЕСТРАДНІЙ ВИСТАВІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний дискурс мистецтва естради дедалі активніше актуалізує проблематику дитячого глядача як повноправного суб’єкта художнього сприйняття. В умовах воєнного стану в Україні особливої актуальності набуває естрадна вистава для дітей як форма культурно-психологічної підтримкм, засіб емоційної стабілізації та збереження безперервної комунікації в кризових реаліях. В контексті трансформації сценічних форм та розширення жанрових меж естрадної вистави особливої ваги набуває питання специфіки добору й застосування музичного матеріалу в дитячих сценічних проєктах. Музика в дитячій естрадній виставі виходить за межі суто ілюстративного супроводу й постає одним із ключових драматургічних компонентів: вона формує емоційно-образний простір, задає темпоритм, структурує сценічну дію та акцентує її смислові домінанти.

У сучасних дослідженнях естрадне мистецтво окреслюється як синтетичне явище, у межах якого музика, слово, рух, візуальна образність і технологічні засоби функціонують у режимі цілісного сценічного організму. У дитячій естрадній виставі така синтетичність набуває особливої значущості, оскільки дитяче сприйняття тяжіє до цілісного, передусім емоційно-чуттєвого освоєння сценічної реальності. За таких умов музичний музичний матеріал виступає первинним комунікативним каналом взаємодії зі сценічною подією, забезпечуючи оперативний емоційний відгук, зацікавлення та співпереживання.

Специфіка використання музики в дитячій естрадній виставі детермінується віковими психологічними характеристиками аудиторії: підвищеною рецептивністю до ритму, тембрового забарвлення, динамічних контрастів і мелодичної виразності. Відтак музичний матеріал має відповідати принципам доступності й структурної впорядкованості, поєднуючи зрозумілість із емоційною насиченістю. Концептуально важливим є дотримання балансу між відносною простотою музичної мови та художньою якістю: надмірна спрощеність редукує естетичну цінність, тоді як надмірна складність знижує рівень залученості та ускладнює утримання уваги дитячої аудиторії.

Сучасна практика дитячих естрадних вистав демонструє тенденцію до використання різножанрових музичних форм – від оригінальних авторських композицій до адаптованих кавер-версій популярних мелодій, інтегрованих у сценічну дію. Зазначена стратегія корелює з інтертекстуальною природою естрадного мистецтва, що передбачає гру з упізнаваними музичними кодами та актуалізацію культурних асоціацій. Водночас у дитячій естрадній виставі запозичення потребують особливої селекції, оскільки музичний матеріал має узгоджуватися як із віковими параметрами рецепції, так і з художньою концепцією та етичними межами твору. «Відповідно до задуму режисера-постановника, музика в дитячому спектаклі може виконувати дві основні функції: 1) сюжетно-драматургічну (гнучко слідуючи за розвитком сценічної дії); 2) умовно-ілюстративну (узагальнену), націлену на відображення явищ та

процесів позасценічного рівня» [2, с. 99]. Тут важливу роль відіграє професіоналізм режисера, адже саме він визначає музично-драматургічну логіку вистави й способи інтеграції музичного матеріалу в сценічну дію. У цьому контексті «режисер повинен вирішити ряд завдань: створення і характеристика образу, місця, часу, середовища, атмосфери та самої дії; зміна часу та місця дії; створення та збільшення сценічних та позасценічних подій; посилення емоційного звучання дії; матеріалізація думок та почуттів персонажів; акцентування ідей, подій, окремих моментів дії; темпоритм та композиційне рішення» [1, с. 70].

У сучасних умовах воєнного стану в дитячій естрадній виставі особливої ваги набуває розширений комплекс функцій музики, серед яких доцільно виокремити емоційно-регулятивну, структуроутворювальну, смислотворчу, комунікативну, а також терапевтично-ресурсну й ціннісно-ідентифікаційну. Емоційно-регулятивна функція забезпечує керовану динаміку переживань дитини (зниження тривожності, відновлення відчуття опори), тоді як терапевтично-ресурсна актуалізує потенціал музики як засобу психологічної підтримки: через повторювані інтонаційні формули, м’яку ритмічну пульсацію та «безпечні» звукові маркери створюється простір емоційного відновлення. Ціннісно-ідентифікаційна функція реалізується через інтонаційно-стильові акценти, які формують відчуття приналежності й культурної пам’яті, підтримуючи позитивні смисли спільності та надії. Водночас структуроутворювальна функція задає темпоритм і композиційну логіку вистави, смислотворча – акцентує драматургічні домінанти та еволюцію персонажів, а комунікативна – забезпечує безпосередній контакт із дитячою аудиторією, зокрема через інтонаційно зрозумілі сигнали, повтори та ритмічні «заклики» до співучасті.

Сучасні «<...> естрадні вистави дозволяють формувати досвід соціальних навичок поведінки у дітей-глядачів завдяки тому, що кожен літературний твір або казка для дітей завжди мають моральну спрямованість (дружба, доброта, чесність). Улюблені герої стають зразками для наслідування і ототожнення.

Саме здатність дитини до такої ідентифікації дозволяє через сценічну діяльність справляти позитивний вплив на дітей» [3, с. 192]. Через музичні теми й мотиви конструюється образна система персонажів, увиразнюються конфліктні лінії, моделюється атмосфера гри, казковості або контрольованої напруги; водночас музика виконує функцію емоційно-смислового орієнтира, що структурує сприйняття дитини, маркує зміни емоційних станів і забезпечує логічні переходи між епізодами напруження та розрядки. Значущим постає принцип лейтмотивності, за якого окремі музичні фрагменти стабільно співвідносяться з конкретними героями, ситуаціями чи психологічними станами: така повторюваність підсилює зрозумілість сценічної дії, структурує увагу й підтримує відчуття передбачуваності та безпеки, що є особливо важливим у кризових реаліях. У цьому ж контексті лейтмотив може виконувати й ресурсну роль – як «звуковий знак опори», що повертає глядача до стабільного емоційного стану та фіксує позитивний смисловий підсумок епізоду.

Окремий аспект становить синхронізація музики з іншими виразними засобами естрадної вистави – хореографією, пластикою, світловим дизайном та візуальними ефектами. У сучасному сценічному просторі музика часто виконує роль імпульсу руху, визначає темпоритмічну організацію дії та характер пластичного малюнка. У дитячій естрадній виставі ця взаємодія нерідко набуває ігрової модальності, трансформуючи музичні номери в інтерактивні епізоди, у яких дитина-глядач залучається до події через емоційну реакцію та елементи співучасті.

Таким чином, музика в дитячій естрадній виставі постає ключовим елементом музично-драматургічної організації, що забезпечує цілісність сценічної дії, емоційне залучення та смислову виразність постановки. В умовах воєнного стану її роль істотно посилюється: поряд зі структуроутворювальною та комунікативною функціями актуалізуються емоційно-регулятивний, терапевтично-ресурсний і ціннісно-ідентифікаційний потенціали, спрямовані на

підтримку психологічної стійкості дитини та збереження культурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник М. М. Театралізований тематичний концерт як синтетичний жанр сценічних мистецтв : дис. … канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ : КНУКІМ, 2009. 183 с.
2. Стьопіна А.Ю. Дитячий музично-драматичний театр в україні: ґенеза, еволюція, актуальні репрезентації : дис. ... д-р філософії, галузь знань 02 «Культура і мистецтво». Харків : ХНУМ ім. І.П. Котляревського, 2023. 206 с. URL: https://repo.num.kharkiv.ua/items/2393e88d-4ae5-4bc9-8cae-6ab802ec526b
3. Пономаренко Ю. В. Сучасні театралізовані дитячі вистави у контексті соціально-культурного розвитку дитини. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія.* Рівне : РДГУ, 2017. Вип. 25. С. 190-194.

УДК 7.05(477):001.895

Королюк Богдан Русланович
магістрант
Сковронський Богдан Володимирович
кандидат філософських наук, доцент
ПВНЗ «Київський університет культури»

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ В УКРАЇНСЬКОМУ ДИЗАЙНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті досліджено сучасні інноваційні напрями розвитку українського дизайну в контексті глобальних цифрових і соціокультурних трансформацій. Проаналізовано поєднання етнокультурної ідентичності та високих технологій як ключовий інноваційний вектор. Визначено роль цифровізації, human-centered design, «нового ремесла» та креативних індустрій у формуванні конкурентоспроможної дизайнерської екосистеми. Виявлено деструктивні чинники, що стримують інноваційний розвиток галузі, та обґрунтовано стратегічні пріоритети державної й приватної підтримки.

Ключові слова: дизайн, інновації, етнокультурна ідентичність, цифровізація, креативні індустрії.

Сучасний український дизайн розвивається в умовах глибоких соціокультурних і технологічних трансформацій, що зумовлює зростання ролі інновацій як ключового чинника його конкурентоспроможності та культурної репрезентативності. У науковому дискурсі інновації розглядаються не лише як технологічні нововведення, а як комплексні зміни, що охоплюють економічні, соціальні та культурні параметри та забезпечують якісні зрушення в системі виробництва і споживання [1, с. 65-72]. У дизайні інноваційність проявляється у переосмисленні смислових, функціональних і візуальних характеристик

продукту відповідно до підходів human-centered design і соціально відповідального проєктування [2].

Український дизайн активно інтегрує етнокультурну ідентичність як інноваційний ресурс, трансформуючи традиційні художні коди у сучасні дизайнерські рішення. Дослідження підтверджують, що звернення до орнаментальних мотивів, символіки та традиційних технік має характер творчої інтерпретації, яка формує унікальне «українське обличчя» дизайну [3, с. 60-61]. Такий підхід відповідає глобальним тенденціям поєднання ремісничих практик і цифрових технологій та створює підґрунтя для формування «нового ремесла» і розвитку локальних креативних виробництв [4, с. 19-24].

Цифрова трансформація істотно змінює структуру дизайнерської діяльності в Україні, охоплюючи етапи проєктування, виробництва та комунікації з аудиторією. Застосування параметричного моделювання, VR/AR, цифрового живопису та інструментів штучного інтелекту сприяє розширенню творчих можливостей дизайнерів і підвищує інноваційну результативність галузі [5]. Паралельно зростає роль цифрових платформ у презентації українського дизайну на міжнародних ринках, що формує нові моделі монетизації та інтеграції креативних індустрій у глобальний економічний простір.

Водночас інноваційний розвиток українського дизайну стримується сукупністю деструктивних чинників, що мають системний характер. Фрагментарність нормативно-правового поля та його обмежена адаптованість до потреб креативних індустрій ускладнюють комерціалізацію дизайнерських розробок і залучення інвестицій [6; 7]. Недостатній рівень фінансування та обмежений доступ до венчурного капіталу зумовлюють низьку готовність дизайнерських студій до впровадження цифрових інновацій і масштабування проєктів, а дефіцит міждисциплінарних компетентностей проявляється у слабкій інтеграції дизайну з бізнесом, ІТ та маркетингом [8 с. 101-103]. У міжнародному контексті українські креативні підприємства стикаються з труднощами виходу на зовнішні ринки через слабку інституційну підтримку та

недосконалі механізми захисту інтелектуальної власності [9]. Війна додатково посилює ці проблеми, знижуючи можливості довгострокових інвестицій у креативний сектор [10].

Наявність зазначених деструктивних чинників не означає відсутності реальних можливостей для їх подолання, оскільки саме усвідомлення цих проблем актуалізує потребу у формуванні цілісної інноваційної стратегії розвитку українського дизайну. Світовий досвід доводить, що інноваційна результативність галузі напряму залежить від рівня її цифрової зрілості, доступу до інституційної підтримки та наявності інноваційної інфраструктури. У цьому контексті фінансові та технологічні обмеження можуть бути трансформовані у стимули розвитку через запуск державних і міжнародних програм підтримки, грантових механізмів та створення регіональних дизайн-лабораторій, що забезпечують умови для прототипування, акселерації стартапів і масштабування дизайнерських рішень [11, с. 320-324].

Особливого значення набуває інтеграція стратегічних пріоритетів у сфері освіти та культурної політики як відповідь на виявлені деструктивні виклики. Дефіцит міждисциплінарних компетентностей може бути подоланий шляхом модернізації дизайн-освіти на засадах STEAM-підходу та human-centered design, що сприяє формуванню фахівців, здатних працювати на перетині мистецтва, технологій і бізнесу. Водночас інтеграція етнокультурної спадщини у цифрові дизайнерські практики виступає відповіддю на загрозу втрати культурної ідентичності в умовах глобалізації та створює основу для формування конкурентоспроможного українського дизайн-продукту на міжнародних ринках [12, с. 93-98]. Активна участь українських дизайнерів у міжнародних платформах, виставках і програмах підтримки відповідає рекомендаціям UNESCO та UNCTAD щодо розвитку креативної економіки як чинника сталого розвитку та післявоєнного відновлення [13, с. 15-18; 14, с. 27-31].

Отже, інноваційний розвиток українського дизайну є багатовимірним процесом, що поєднує культурну ідентичність, цифрові технології та соціально-

економічні трансформації. Системне подолання деструктивних чинників через інституційну підтримку, модернізацію освіти та інтеграцію у глобальний креативний простір формує підґрунтя для становлення конкурентоспроможної дизайнерської галузі, здатної стати важливим чинником культурного та економічного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934. 196 с. URL: https://cruel.org/books/hy/shortschumpeter/SchumpeterTheoryofEconDev.pdf (дата звернення: 30.12.2025).
2. Papanek V. Design for the Real World: Human Ecology and Social Change. Chicago: Academy Chicago Publishers, 2005. URL: https://readings.design/PDF/design-for-the-real-world-victor-papanek.pdf (дата звернення: 30.12.2025).
3. Рихліцька О. Д., Косик О. І. Орнаментальні мотиви в сучасних дизайн-практиках. Українські культурологічні студії. 2021. № 1 (8). С. 59–65. DOI: https://doi.org/10.17721/UCS.2021.1(8).13.
4. Даниленко В. Дизайн України у світовому контексті художньо-проєктної культури XX століття: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства. Львів, 2006. 36 с. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/2439 (дата звернення: 30.12.2025).
5. Chen P., Kim S. The impact of digital transformation on innovation performance: The mediating role of innovation factors. Heliyon. 2023. Vol. 9, Iss. 3. Article e13916. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13916.
6. Про інноваційну діяльність: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 36. Ст. 266. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15 (дата звернення: 30.12.2025).

7. Про культуру: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 24. Ст. 168. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17 (дата звернення: 30.12.2025).
8. Бровченко А. І. STEAM-підхід у неперервній дизайн-освіті України. Молодь і ринок. 2024. № 1 (221). С. 101–104. URL: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/296276 (дата звернення: 30.12.2025).
9. Tomlins R., Sukumar A., Malynka O., Bartkiiv N. Barriers to entrepreneurial internationalisation for Ukrainian Creative and Cultural Industries (CCI). Empirical International Entrepreneurship. 2021. URL: https://pureportal.bcu.ac.uk/en/publications/barriers-to-entrepreneurial-internationalisation-for-ukrainian-cr (дата звернення: 30.12.2025).
10. Безугла Л., Лазакович І. Креативні індустрії та креативна економіка: досвід України в умовах війни. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 63. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4095 (дата звернення: 30.12.2025).
11. Dzvinchuk D., Orliv M., Janiunaite B., Petrenko V. Creating innovative design labs for the public sector: a case for institutional capacity building in the regions of Ukraine. Problems and Perspectives in Management. 2021. Vol. 19, Iss. 2. P. 320-332. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(2).2021.26.
12. Udris Borodavko N. S. Графічний дизайн з українським обличчям. Київ : ArtHuss, 2023. 204 с. URL: https://kniga.biz.ua/pdf/37936-grafichniy-design-2.pdf (дата звернення: 30.12.2025).
13. Re|Shaping Policies for Creativity: Addressing culture as a global public good. Paris: UNESCO, 2022. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380474 (дата звернення: 30.12.2025).
14. Creative Economy Outlook 2024. Geneva: United Nations Conference on Trade and Development, 2024. URL: https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024 (дата звернення: 30.12.2025).

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE

УДК 332.3

Царьов Віталій Миколайович
кандидат економічних наук, доцент
Панасенко Дар'я Ігорівна
студентка
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БІЗНЕСУ У СФЕРІ ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ РОБІТ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено особливості забезпечення конкурентоспроможності бізнесу у сфері землевпорядних робіт в Україні в умовах ринкової економіки та воєнного стану. Проаналізовано основні чинники впливу на конкурентні позиції землевпорядних підприємств, зокрема інноваційні технології, кадровий потенціал, рівень цифровізації та нормативно-правове регулювання. Обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у сфері землеустрою.

Ключові слова: конкурентоспроможність, землевпорядні роботи, землеустрій, бізнес, ринок землі, цифровізація.

Сфера землевпорядних робіт є важливою складовою аграрного та земельного сектору економіки України, що безпосередньо впливає на

ефективність використання земельних ресурсів та розвиток територій. У сучасних умовах посилення конкуренції між суб'єктами господарювання актуалізується проблема забезпечення конкурентоспроможності бізнесу у сфері землеустрою [1, с. 93].

Конкурентоспроможність землевпорядних підприємств визначається здатністю надавати якісні, точні та своєчасні послуги із використанням сучасних геоінформаційних технологій та інноваційних методів обробки даних. Значну роль відіграє впровадження цифрових інструментів, зокрема ГІС-технологій, дистанційного зондування Землі та автоматизованих кадастрових систем [2, с. 38].

Важливим чинником підвищення конкурентоспроможності є кадрове забезпечення підприємств. Кваліфіковані фахівці із землеустрою, геодезії та кадастру здатні забезпечити високий рівень професійної діяльності та формування позитивної ділової репутації компанії [3]. Крім того, значний вплив має нормативно-правове регулювання земельних відносин, яке потребує постійного оновлення та адаптації до європейських стандартів.

У сучасних умовах воєнного стану землевпорядний бізнес стикається з додатковими викликами, зокрема руйнуванням земельної інфраструктури, обмеженим доступом до територій та необхідністю відновлення земель. Це потребує застосування нових підходів до управління та стратегічного планування діяльності підприємств [4].

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності бізнесу у сфері землевпорядних робіт в Україні можливе за умови комплексного поєднання інновацій, професійного кадрового потенціалу, цифровізації процесів та ефективного правового регулювання.

Крім того, важливим аспектом підвищення конкурентоспроможності є використання сучасних технологій управління проектами та оптимізації процесів. Впровадження автоматизованих систем планування та контролю дозволяє зменшити витрати часу та ресурсів, підвищити точність виконання робіт та забезпечити прозорість процесів для замовників [1].

Не менш значущим є аналіз ринку та формування маркетингових стратегій для землевпорядних компаній. Вивчення попиту на послуги, конкурентів та регіональних особливостей дозволяє підприємствам адаптувати свою пропозицію до потреб клієнтів та підвищити ефективність діяльності. Застосування цифрових платформ для взаємодії з клієнтами та автоматизації замовлень створює додаткові конкурентні переваги, оскільки спрощує процес отримання послуг та підвищує рівень задоволеності клієнтів.

Особливу увагу слід приділяти інноваційному розвитку підприємств у сфері землевпорядних робіт. Використання безпілотних літальних апаратів (дронів) для моніторингу земельних ділянок, 3D-моделювання рельєфу та інтеграція з ГІС дозволяють отримувати високоточні дані, які покращують якість проектних рішень та скорочують час виконання робіт [3].Не менш важливим є стратегічне партнерство та співпраця з іншими учасниками ринку, державними та приватними організаціями. Встановлення ефективних каналів комунікації, обмін даними та спільні проекти сприяють розвитку інновацій, зниженню витрат та підвищенню загальної конкурентоспроможності.

В умовах трансформаційних змін у земельному законодавстві та ринку землі України, підприємства, які здатні швидко адаптуватися до нових нормативних вимог і застосовувати передові технології, отримують суттєву перевагу. Це дозволяє не лише зберегти існуючі ринкові позиції, але й розширювати клієнтську базу, розвивати додаткові послуги та забезпечувати стабільне зростання бізнесу [4].

Таким чином, формування конкурентоспроможного землевпорядного підприємства в Україні є комплексним процесом, який включає: підвищення технологічної оснащеності, розвиток професійного кадрового потенціалу, застосування інноваційних підходів до управління та стратегічного планування, активну роботу з ринком та клієнтами, а також дотримання сучасних нормативних вимог. Комплексне впровадження цих заходів забезпечує довгострокову стійкість підприємства та його ефективну інтеграцію у сучасний ринок землевпорядних послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бицюра Ю. В., Ілюхіна В. В., Манжула Є. В. Конкурентні переваги ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні.*Modern Economics.* 2025. DOI: 10.31521/modecon.V49(2025)-02.
2. Бойко В., Бойко Л. Сучасні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*, 2019. С.45.
3. Майстро Р. Г., Більовська О. О. Конкурентоспроможність бізнесу в умовах війни в Україні. *Вісник НТУ «ХПІ»,* 2023. С.56-58.
4. Kucher A. Assessment of the impact of land quality on competitiveness of enterprises. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. P.45-49.

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

УДК 657:69:004.9

Мілевський Вадим Олександрович
здобувач вищої освіти
другого (магістерського) рівня
спеціальності «Облік і оподаткування»
ЗВО Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ПОТОЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

В умовах нестабільного економічного середовища, зростання вартості залучених ресурсів та підвищених вимог до фінансової прозорості особливої актуальності набуває питання удосконалення обліку поточних зобов'язань підприємств. Для будівельної компанії, діяльність якої характеризується значними обсягами розрахунків із постачальниками, підрядниками, бюджетом, банківськими установами та персоналом, ефективна організація обліку поточних зобов'язань є ключовою умовою забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості та мінімізації ризиків виникнення простроченої заборгованості. Удосконалення обліку в цій сфері має бути комплексним і охоплювати організаційні аспекти, методику бухгалтерського обліку, аналітичне забезпечення та використання сучасних інформаційних технологій.

Удосконалення організації обліку поточних зобов’язань на підприємстві доцільно розпочинати з перегляду та деталізації облікової політики. Зокрема, в наказі про облікову політику будівельної компанії доцільно чітко визначити критерії віднесення зобов’язань до поточних, порядок їх оцінки, момент визнання та правила перекласифікації довгострокових зобов’язань у поточні. Окрему увагу слід приділити регламентації строків документообігу за розрахунковими операціями, відповідальності посадових осіб за своєчасність подання первинних документів і контролю за погашенням зобов’язань.

Важливим напрямом організаційного удосконалення є впровадження внутрішнього контролю за станом поточних зобов’язань. Доцільно закріпити функції контролю за кредиторською заборгованістю за окремими відповідальними особами (бухгалтер з розрахунків з постачальниками, бухгалтер з податків, бухгалтер із заробітної плати), а також запровадити регулярний внутрішній моніторинг строків погашення заборгованості. Це дозволить своєчасно виявляти ризики прострочення платежів, уникати штрафних санкцій та підвищити дисципліну розрахунків.

Методичне удосконалення обліку поточних зобов’язань передбачає поглиблення аналітичності облікової інформації та підвищення її управлінської цінності. На підприємстві доцільно деталізувати облік поточних зобов’язань не лише за видами кредиторів, а й за строками погашення, умовами договорів та валютами розрахунків. Такий підхід дозволить підвищити інформативність облікових даних та забезпечити основу для ефективного фінансового планування.

Особливу увагу слід приділити методиці обліку поточної кредиторської заборгованості за довгостроковими зобов’язаннями. Доцільно забезпечити чіткий механізм щорічної перекласифікації частини довгострокових зобов’язань, що підлягають погашенню протягом 12 місяців, із відповідним відображенням у балансі. Це сприятиме більш достовірному представленню фінансового стану підприємства та підвищенню якості фінансової звітності.

З метою підвищення аналітичності обліку поточних зобов’язань на підприємстві пропонується розширити аналітичні рахунки за такими напрямами:

– до рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» – аналітика за кожним контрагентом, договором та строками погашення (до 30 днів, 31–90 днів, понад 90 днів);

– до рахунку 64 «Розрахунки за податками й платежами» – аналітичний облік за видами податків та термінами сплати;

– до рахунку 66 «Розрахунки за виплатами працівникам» – аналітика за видами виплат (основна заробітна плата, премії, компенсації, депоновані суми);

– до рахунку 60 «Короткострокові позики» – аналітика за банками, кредитними договорами та графіками погашення.

Запровадження такої системи аналітичних рахунків дозволить оперативно формувати інформацію для управлінських потреб, аудиту та аналізу ліквідності.

На будівельній компанії для ведення бухгалтерського обліку використовується програмне забезпечення «Master: Бухгалтерія», яке забезпечує автоматизацію основних облікових процесів. Разом із тим, потенціал даної системи може бути використаний більш ефективно шляхом її налаштування та розширення аналітичних можливостей.

Зокрема, доцільно налаштувати автоматичне формування звітів щодо структури та динаміки поточних зобов’язань, звітів про прострочену кредиторську заборгованість та графіків погашення зобов’язань. Корисним є впровадження автоматичних нагадувань про наближення строків платежів, що сприятиме підвищенню платіжної дисципліни та зниженню ризику штрафних санкцій.

Крім того, доцільно інтегрувати дані бухгалтерського обліку з управлінською звітністю, що дозволить керівництву оперативно оцінювати вплив поточних зобов’язань на ліквідність і фінансову стійкість підприємства.

У перспективі можливим є розширення функціоналу програмного забезпечення шляхом підключення модулів бюджетування та фінансового планування.

Ефективна організація обліку поточних зобов’язань на підприємстві безпосередньо залежить від рівня автоматизації облікових процесів та можливостей програмного забезпечення. Поточні зобов’язання охоплюють широкий спектр розрахунків — з постачальниками і підрядниками, бюджетом, працівниками, банками та іншими кредиторами, що потребує системного підходу до їх відображення, контролю строків погашення та формування достовірної фінансової і податкової звітності. Саме тому вибір програмного продукту для бухгалтерського обліку має враховувати не лише відповідність законодавству, а й аналітичні та управлінські можливості системи.

На сучасному вітчизняному ринку найбільш поширеними програмними рішеннями для обліку поточних зобов’язань є Master: Бухгалтерія, BAS Бухгалтерія, ISpro, SAP (Business One, ERP) та Microsoft Dynamics 365 Business Central, а також окремі хмарні сервіси управлінського обліку. Їх функціональні можливості істотно відрізняються за глибиною аналітики, складністю впровадження та вартістю володіння.

У цьому контексті Master: Бухгалтерія є оптимальним програмним продуктом для обліку поточних зобов’язань будівельної компанії (таблиця 1), оскільки поєднує повну відповідність вимогам національного законодавства з помірною вартістю впровадження та зручністю використання. Система забезпечує детальний облік кредиторської заборгованості у розрізі контрагентів, договорів і первинних документів, дозволяє контролювати строки погашення зобов’язань, формувати акти звірки та реєстри оплат, а також автоматично відображати податкові наслідки операцій.

Таблиця 1.

Порівняльна таблиця програмних продуктів для обліку поточних зобов'язань

Критерій	Master: Бухгалтерія	BAS	ISpro	SAP	Dynamics 365	Хмарні сервіси
1	2	3	4	5	6	7
Регламентований облік (Україна)	+	+	+	+	+	+/–
Облік кредиторської заборгованості	+	+	+	+	+	+
Контроль строків та прострочень	+	+	+	+	+	+
ПДВ і податкові розрахунки	+	+	+	+	+	–
Облік зарплати і нарахувань	+	+	+	+	+	–
Масштабування до ERP	+	+	+	+	+	–
Вартість впровадження	низька–середня	середня–висока	середня	дуже висока	висока	низька
Доцільність для будівельної компанії середнього масштабу	висока	висока	середня–висока	низька	середня	як доповнення

Джерело: розроблено автором

Важливою перевагою програмного продукту Master: Бухгалтерія для будівельної компанії є можливість адаптації аналітичного обліку до специфіки діяльності підприємства, зокрема щодо обліку зобов'язань за договорами підряду, отриманими авансами, етапами виконання будівельних робіт та реалізації окремих проєктів. Програмне забезпечення дозволяє розширювати аналітичні рахунки відповідно до потреб управління, формувати внутрішні управлінські звіти щодо структури, динаміки та строків погашення поточних зобов'язань, що створює надійну інформаційну базу для прийняття оперативних і стратегічних управлінських рішень.

Таким чином, результати порівняльного аналізу програмних продуктів свідчать, що використання Master: Бухгалтерія є обґрунтованим вибором для будівельної компанії, оскільки дана система забезпечує достатній рівень автоматизації обліку поточних зобов'язань, повністю відповідає вимогам

фінансової та податкової звітності, є економічно доцільною у впровадженні та гнучкою з позиції подальшого удосконалення облікової й аналітичної роботи підприємства. Запропоновані шляхи удосконалення обліку поточних зобов'язань на підприємстві спрямовані на підвищення достовірності, аналітичності та управлінської корисності облікової інформації. Комплексне вдосконалення організації та методики обліку, впровадження детальної аналітики за видами кредиторів, строками та умовами погашення зобов'язань, а також ефективне використання функціональних можливостей програмного забезпечення Master: Бухгалтерія сприятимуть підвищенню рівня фінансового контролю, забезпеченню своєчасного виконання зобов'язань та зміцненню фінансової стійкості будівельної компанії у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безверхий К.В., Мороз І.В., Приймак Н.В., Юрченко О.А. Фінансова та податкова звітність українських підприємств під час воєнного стану. *Інтернаука. Серія: Економічні науки.* 2022. № 8 (64). С. 96-105 URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2022/8/8199
2. Гергуш Особливості обліку поточних зобов'язань в умовах дії воєнного стану. *Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу: II Міжнар. наук.-практ.а інтернет-конф. студ., асп. та молод. вчен. пам'яті видатного українського вченого-економіста Сергія Ілліча Юрія (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2023 р.)*. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». 2023. С. 78-80.
3. Гончарук С.М., Войтович Н.В. Гармонізація обліку зобов'язань на підприємствах в Україні в контексті переходу на міжнародні стандарти. *Молодий вчений.* 2023. №12 (52). С. 596-600.

4. Круковська О.В. Особливості обліку розрахунків із постачальниками, підрядниками та кредиторської заборгованості аграрних підприємств. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка.* 2021. Вип. 5. С. 123-130.
5. Кубік В.Д., Волчек Р.М. Оцінка зобов'язань підприємств в умовах застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. *Вісник соціальноекономічних досліджень.* 2020. № 3-4 (74-75). С. 45-56.

HISTORY, ARCHAEOLOGY AND CULTURAL STUDIES

УДК 929:94(477)"1917/1921"

Небесна Валентина Іванівна
вчитель історії та правознавства,
кваліфікаційна категорія
«Спеціаліст вищої категорії»
Комунального закладу
«Шевченківський мистецький ліцей «Колорит»
Черкаської обласної ради
с. Шевченкове Звенигородського району
Черкаської області, Україна

ГЕРОЙ – ПЕДАГОГ ЗВЕНИГОРОДЩИНИ (СЕМЕН ГРИЗЛО)

Анотація. Скроплена потом, зрошена кров'ю кращих представників народу, земля Черкащини зростила не одну когорту славних патріотів України. Стаття розповідає про історичні події та Героя – педагога Звенигородщини.

Адресовано видання вчителям та учням, працівникам культури, широкому загалу читачів.

Ключові слова: Семен Гризло; Вільне козацтво; Українська революція 1917–1921 рр.; Звенигородщина; національно-визвольна боротьба; Черкаський край; отаман; героїзм; педагог-патріот; історична пам'ять; українська державність.

Вступ

Ніхто нам не збудує держави,
коли ми самі її собі не збудуємо,
і ніхто з нас не зробить нації,
коли ми самі нацією не схочемо бути!
В. Липинський

Скільки їх, народних героїв, відомих і невідомих, віддавали своє життя за Україну, віками боролися за її волю та незалежність і гинули з думкою про неї.Десятиріччями більшовицько-московська пропаганда втовкмачувала у свідомість нашого народу про нібито одностайне прагнення українців до єднання з “братньою” Московщиною. Замовчувалися, або фальшувалися справжні історичні події масового протимосковського повстанського руху 1917 – 1920-х років. З проголошенням незалежності України уперше дізнаємося із засобів масової інформації про створення Вільного козацтва з метою захисту Української революції. Очолив вільнокозацький рух Семен Гризло справжній Герой Звенигородщини. Війна та розруха аж ніяк не сприяли становленню державності та національному відродженню, але найсвідоміші українці бралися за творення основ державного устрою. Так виникло Вільне козацтво — національні добровільні військово-міліційні формування часів національно-визвольних змагань 1917 — 1921 років, що діяли в Україні та на Кубані з метою захисту сіл, а згодом і Української держави, в умовах зростання громадського бандитизму та безладу.

Бог Вам на поміч у доброму ділі.
За неньку Україну, за її долю, за волю,
за народ – вперед.
Семен Гризло

Рис. 1. Семен Гризло

Герой - педагог Семен Григорович Гризло з Калинопіля, став видатною постаттю в історії Черкаського краю. - першим кошовим відродженого українського козацтва.

Народився Семен Гризло (орієнтовно) 1887 року у містечку Кальниболото Звенигородського повіту Київської губернії (нині селище Калинопіль, Черкаської обл.). Працював писарем, учителем сільської школи. Служив на Чорноморському флоті. На шлях війни проти Російської імперії педагог за фахом Семен Гризло став 1905 року як учасник повстання на броненосці “Потьомкін”, що, як відомо, закінчилося поразкою. За це кальниболотському козакові дали 5 років заслання до Сибіру. У 1917 році в результаті революцій них подій він зумів вирватися додому. На батьківщині почав займатися просвітницькою діяльністю. Учасник революційних подій на Звенигородщині Іван Тримайло давав таку оцінку: “Гризло був здорової будови, красень-козак, чуприну носив підстрижену “під макітру”, тобто по вуха. Він був сміливий і хоробрий – правдивий козарлюга… Гризло був щирої, доброї натури – бився за

Україну, ніколи не числячись зі своїм життям. Коли дістане вістку, що вороги грабують селян, то не питає, багато ворожої сили чи ні, а зараз же кличе: “Брати, готуйтеся до бою бити нашого ворога!”[3, с. 18].

На початку 1917р. входить до лав Української партії соціалістів-революціонерів. Активно займається культурним розвитком с. Гусакове Звенигородського повіту. Один із перших засновників Вільного козацтва. У березні 1917 року вибраний отаманом Кальниболотського куреня Вільного козацтва. На першому з'їзді Вільного Козацтва Звенигородського повіту у квітні 1917р. стає Кошовим Звенигородського коша, а також одночасно продовжував очолювати й Кальниболотський козацький курінь. Перший всеукраїнський з’їзд Вільного козацтва, який розпочався в Чигирині 3 жовтня 1917 року обрав Семена Гризла Генеральним осавулом Вільного козацтва.

У 1917 – 1918 роках особовий склад Звенигородського коша Вільного козацтва сягнув 20000 козаків це говорить про рідкісний організаторський хист і великий авторитет полковника Гризла. За активну підтримку гетьмана Скоропадського був заарештований. Вільне Козацтво Звенигородщини тимчасово обрало командиром Звенигородського коша Вільного Козацтва Юрка Тютюнника. Юрко Тютюнник, який заздрив отаману Гризлі описував його так: “Невисокого зросту, русявий, дуже рухливий; років коло 30; до того часу був писарчуком при волості й, здається, деякий час учителем “школи грамоти”. Він мав неабиякий організаторський хист, але малоосвічений, кар’єрист і недалекозорий. Служив при війську в обозі писарем та каптернамусом”[4, с. 55.].

В лютому 1918 р Семен Гризло разом з козаками розгромив гарматні частини 2-го корпусу російської гвардії. “Особливо видатна операція Вільного козацтва проведена проти 8-ї російської армії в районі станції Бобринська, – згадував Юрко Тютюнник. – Тут були скупчені ліпші курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветщини [5, с. 49.].

Згодом в інтерв’ю газеті “Известия В.Ц.К.” Муравйов сказав:“Революційна російська армія пройшла Україну, змітаючи на своєму шляху все, що носило на

собі ознаки буржуазно-шовіністичного сепаратизму. На Україні довелося натрапити на оригінальну організацію буржуазної самооборони. Особливо дався взнаки Звенигородський повіт, де український шовіністичний націоналізм збудував собі фортецю у формі так званого Вільного козацтва. Ця організація не тільки не допустила нашої влади в повіт, а навпаки, сама перейшла до наступу, чим зробила чималу шкоду нашим військам. Я дуже шкодую, що мені не довелося зруйнувати це гніздо, втопити в крові тих, що посміли підняти руку на червону армію..."[5, с. 54-55]. Це свідчення доказує про гарну військову підготовку та організаторські здібності отамана Гризла.

Амбіційний і авторитарний Юрко Тютюнник негативно ставився до слави Семена Гризла. Про це.говорить сам Тютюнник у своїй автобіографії назвавши Гризла –"людиною з кримінальними нахилами"[5, с. 56]. Саме Юрко Тютюнник стає організатором та скликає повітовий селянський з'їзд і з'їзд вільного козацтва на якому розглядається рішення про арешт Гризла. Вільне козацтво залишилося без кошового і почало швидко розпадатися. В цей час на Звенигородщині з'являється більшовицька влада під керівництвом Каца, який почав організовувати більшовицькі революційні комітети. Вільні козаки не могли змиритися з такою ситуацією і почали діяти без отамана. Під виглядом ярмаркового дня козаки в'їхали до Звенигородки, на базарі організувались у відділ, який несподівано атакував ворога, роззброївши загін червоного верховіття та арештувавши "товариша предревкома Каца" Визволили вільні козаки з в'язниці і свого кошового – Семена Гризла "[1, с. 21].

В 1919 р. Семен Гризло воював на Волині у складі Північного фронту Армії УНР під командуванням отамана Оскілка, але взявши участь у перевороті проти С. Петлюри, який відбувся в ніч на 29 квітня 1919 року він змушений був тікати з армії. Гризло повертається на Звенигородщину та організовує партизанський загін, який розташувався неподалік Мокрої Калигірки.

У 1919р. на територію Звенигородщини прийшла червона дивізія. Почалися екзекуції "неблагонадійних", зокрема у містечку Мокра Калигірка окупанти розстріляли 17 українців і 5 євреїв, які шили повстанцям чоботи та одяг. Семен

Гризло та його однодумець Лютий-Лютенко вирішили відплатити за злочини більшовикам раптовим і жорстоким ударом. Семен Гризло зібравши у Сухій Калигірці 300 озброєних і добре муштрованих повстанців завдав удару більшовикам. Після перемоги Гризло передав командування Івану Лютому-Лютенку,а сам зайнявся суспільно-політичною роботою та вербуванням свідомих українців до повстанських загонів.. В жовтні 1920 р.через територію Звенигородщини мали пройти частини Кінної армії Будьонного, що ішли на боротьбу проти Врангеля. На нараді більшість отаманів висловилася за те, "щоб зійти з дороги" в тому числі і Семен Гризло, але отаман Ґонта із загоном у 800 козаків атакував червоних сподіваючись на допомогу своїх побратимів, якої не було. Після бою він розшукав Гризла та "полаявся з ним на смерть". Так розійшлися стежки отаманів – далі вони діяли окремо [2, с. 26]. Організувавши новий загін, який нараховував 3000 козаків і старшин Гризло продовжив збройну боротьбу у Холодному Яру, Уманщині, на Звенигородщиніи. Загинув Семен Гризло в бою 3 березня 1921 р. під селом Новоселицею Звенигородського повіту. Свідчення про його останні дні дав козак Іван Тримайло. Коли більшовики вступили на територію Звенигородщини, Семен зі своїм загоном перейшов на Уманщину, в село Іванківці. Там була цукроварня й винокурня. "Гризло їх зайняв, наче свою певність". Більшовики наступали, але козаки трималися стійко. Тоді підійшли нові частини, оточили село і нікого з нього не випускали. Гризло вирішив прорватися крізь оточення. Врезультаті тяжкого бою партизани все ж вирвались із кільця. Але втрати були дуже тяжкі - під Іванківцями загинула майже половина козаків, що були з Гризлом. Сам отаман вискочив на чолі невеликого гурту, решта тих, що прорвалися, розсіялись.

"...У ту ніч, коли Гризло відступав зі своїм гуртком, мело снігом так, що й світу Божого не було видко. - Він не оглядався назад, бо надіявся, що в таку завірюху ворог не буде переслідувати. До нашого містечка Мокра Калигірка не завернув, бо не знати, чи, бува, не було в ньому більшовицького війська, а зупинився зі своїми козаками на одному хуторі. Удосвіта, коли завірюха

притихла, козаки посідлали коней. Але щойно виїхали з хутора, як більшовицький кінний відділ, що, швидко, слідкував за ними, обстріляв їх. Козаки, відстрілюючись, почали відступати. В цей момент Семена Гризла було тяжко поранено в коліно правої ноги, так, що ногою не міг ворухнути. Було убито під ним і коня. Козаки хотіли отамана посадити на іншого коня, але він рішуче відмовився і сказав: “Ні! Мені не жити, а ви рятуйтеся, я вже тут помру, але живим ворогам не дамся!..” Козаки поїхали. Більшовики ж, здоганяючи їх, зупинились коло Гризла. Він же мав ще стільки сили волі й духу, що навлежки застрелив трьох більшовиків, а сам собі пустив кулю в голову під бороду і так загинув геройською смертю” [3,с. 35]. Його тіло таємно поховали в Звенигородці на старому цвинтарі. Вшанування руху Вільного козацтва вилилося в назвах вулиць сіл на Звенигородщині, зокрема, в селі Княжа, Гусакове, Катеринополі, Звенигородці, Черкасах. Адже Семен Гризло – гордість Черкаського краю.

Українська нація існуватиме доти, доки хоча б один українець буде готовий покласти своє життя в її обороні — і сьогодні ці слова набули особливої реальності. Сучасні події показують, що нація живе не лише в символах чи кордонах, а в людях: у військових на передовій, у волонтерах, у цивільних, які щодня роблять свій вибір на користь свободи. Саме готовність захищати свою землю, мову й право на майбутнє доводить, що українська нація не зламалася і не зникне, попри будь-які випробування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваль Р. «Так творилося українське військо. 10 спогадів учасників Визвольної війни 1917— 1920-х років» (2008),.
2. Коваль Р. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії.
3. Тримайло І. Геройська смерть Семена Гризла – першого організатора УВК (спогад співучасника подій і його побратима) // Українське козацтво. – Чикаго, 1971. – Жовтень – грудень, ч. 4 (18). Знайшов Михайло Ковальчук.

4. Тютюнник Ю. Революційна стихія // Дзвін. – Львів, 1991. – №7. – С. 93.
5. Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919-20 рр. – Львів: Універсум, 2004. – С. 49, С. 54 - 56.

Додатки

Никодим Смоктій(ліворуч) і Семен Гризло (праворуч). 1917 рік.

Штаб Звенигородського отамана Семена Гризла в с. Гусаковому.

Приміщення комерційного училища, де відбувся Перший повітовий з’їзд Вільного козацтва в м. Звенигородка.

Семен Гризло з Катеринополя

Приміщення міської опери в Києві, де Звенигородські козаки брали участь у роботі ІІ Всеукраїнського військового з’їзду.

Всеукраїнський з’їзд Вільного козацтва в Чигирині 3 жовтня 1917 року.

Вільне козацтво

Юрій Тютюнник

Герой – педагог Семен Гризло

Драматичний гурток с. Гусакового Звенигородського повіту

INFORMATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS

УДК 004.056:004.8

Кирилюк Олександр Степанович
старший викладач
КУІАЗ ОСД ЦСК ННІ ІБ СК
к.т.н., старший дослідник
Скляр Дмитро Сергійович
студент
Національна академія Служби Безпеки України
м. Київ, Україна

КІБЕРБЕЗПЕКОВІ РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПОШУКУ ТА АНАЛІТИКИ

Анотація. У тезах досліджуються кібербезпекові ризики використання генеративного штучного інтелекту в процесах інформаційного пошуку та аналітики. Проаналізовано технологічні, організаційні й етичні загрози, пов’язані з галюцинаціями моделей, отруєнням даних, ін’єкціями підказок, порушенням конфіденційності та розширенням поверхні атаки, зокрема в системах retrieval-augmented generation і агентних підходах. Обґрунтовано доцільність ризик-орієнтованого управління, контролю якості джерел і поєднання автоматизованого аналізу з експертною верифікацією для підвищення кіберстійкості інформаційних систем.

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, кібербезпекові ризики, інформаційний пошук, інформаційна аналітика, галюцинації, data poisoning, prompt injection, retrieval-augmented generation (RAG), агентні системи, конфіденційність.

Стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту (GenAI) суттєво трансформує процеси інформаційного пошуку та аналітики, зумовлюючи перехід від класичних пошукових моделей до контекстно-орієнтованих і автоматизованих систем формування аналітичних висновків. Генеративні моделі на основі великих мовних моделей здатні не лише знаходити релевантну інформацію, а й інтерпретувати, узагальнювати та синтезувати дані, що істотно підвищує ефективність прийняття управлінських рішень у корпоративних і державних інформаційно-аналітичних системах.

Водночас інтеграція таких технологій супроводжується появою якісно нових кібербезпекових ризиків, пов’язаних із галюцинаціями моделей, отруєнням даних, ін’єкціями підказок, порушенням конфіденційності, залежністю від зовнішніх джерел даних та поширенням синтетичного контенту. Особливістю цих ризиків є їх системний характер і здатність впливати не лише на технічну безпеку, а й на достовірність аналітичних результатів і рівень довіри до них. За відсутності зрілих механізмів управління ризиками генеративний штучний інтелект може трансформуватися з інструмента підвищення ефективності аналітики на джерело латентних загроз.

Метою дослідження є комплексний аналіз кібербезпекових ризиків використання генеративного штучного інтелекту в процесах інформаційного пошуку та аналітики, з акцентом на ідентифікацію, систематизацію та мінімізацію загроз, пов’язаних з агентними системами та retrieval-augmented generation.

На відміну від наявних підходів, у роботі кібербезпекові ризики генеративного штучного інтелекту розглядаються не ізольовано, а як елементи

соціотехнічної системи інформаційного пошуку та аналітики, що поєднує технічні, організаційні та поведінкові чинники.

Швидке впровадження генеративного штучного інтелекту у процеси інформаційного пошуку та аналітики істотно трансформує підходи до забезпечення кібербезпеки. Сучасні системи на основі GAI здатні автоматизувати аналіз великих масивів даних, виявляти приховані закономірності, прогнозувати загрози та підтримувати прийняття управлінських рішень у реальному часі. Застосування таких систем у корпоративних, державних та міжвідомчих інформаційно-аналітичних середовищах змінює саму логіку роботи з даними – від пошуку й агрегації до інтерпретації та формування рекомендацій. Водночас така технологічна еволюція супроводжується появою якісно нових ризиків, що потребують системного наукового осмислення та переосмислення традиційних моделей кіберзахисту.

Однією з ключових характеристик генеративного штучного інтелекту є його подвійна роль у кіберпросторі: з одного боку, він підсилює захисні можливості, з іншого – стає інструментом ескалації загроз, здатним масштабувати як помилки, так і зловмисні впливи.

«Системи на основі генеративного ШІ створюють два основні ризики для інформаційної безпеки: по-перше, генеративний ШІ потенційно може виявляти або посилювати нові кіберризики, знижуючи бар’єри для здійснення наступальних дій або полегшуючи їх автоматизоване виконання; по-друге, він одночасно розширює доступну поверхню атаки, оскільки сам генеративний ШІ є вразливим до атак на кшталт ін’єкцій підказок (prompt injection) або отруєння даних (data poisoning)» [1, с. 10].

У контексті інформаційного пошуку це означає, що результати аналітики, сформовані GAI, можуть бути цілеспрямовано або опосередковано спотворені, а самі пошуково-аналітичні системи – використані як вектор атаки. Особливу небезпеку становить прихований характер таких втручань, які не завжди виявляються традиційними засобами кіберзахисту, зокрема через складність

відмежування легітимних аналітичних результатів від маніпулятивних або помилкових.

Окремим напрямом ризиків є проблема достовірності та автентичності контенту, що використовується в аналітичних процесах. Генеративні технології можуть застосовуватися для створення синтетичних даних і текстів, які зовні не відрізняються від автентичних джерел. Це суттєво підриває надійність інформаційного пошуку, особливо в умовах гібридних конфліктів та інформаційного протиборства, де маніпуляція даними виступає інструментом стратегічного впливу. У таких умовах механізми відстеження походження контенту, цифрової прозорості та provenance-контролю набувають критичного значення для збереження довіри до аналітичних результатів.

Значна частина кібербезпекових ризиків зумовлена організаційними чинниками впровадження GenAI, зокрема відсутністю формалізованих процедур оцінювання безпеки, недостатньою інтеграцією управління ризиками та некритичним використанням інструментів ШІ у чутливих аналітичних процесах.

Як зазначає І. Яненкова, «відсутність чи недостатня якість процесу оцінки безпеки інструментів штучного інтелекту перед розгортанням створює ризик того, що організації можуть впроваджувати або застосовувати системи штучного інтелекту… без повного врахування пов’язаних ризиків кібербезпеки та відповідей і заходів пом’якшення…» [2, с. 42–43].

Окремої уваги заслуговує епістемологічна проблема «чорної скриньки», на яку вказують вітчизняні дослідники. Ускладненість інтерпретації внутрішніх механізмів роботи моделей знижує можливості верифікації результатів і підвищує ризики некритичного сприйняття аналітичних висновків.

У роботі О. Скіцька, П. Складанного, Р. Ширшова, М. Гуменюка, М. Ворохоба [3] акцентовано, що непрозорість принципів функціонування систем ШІ ускладнює верифікацію аналітичних висновків і створює ризики масового продукування фейкового контенту, що має безпосереднє значення для національної безпеки.

Практичні загрози додатково підсилюються активним використанням генеративного ШІ зловмисниками, які застосовують його для автоматизації атак і зниження порогу входу у кіберзлочинну діяльність.

«Системи генеративного штучного інтелекту – це технологія, яка трансформує індустрію кібербезпеки…» [4].

GAI дає змогу автоматизувати фішингові кампанії, створювати переконливий синтетичний контент, оптимізувати пошук вразливостей і здійснювати масштабні атаки з мінімальними витратами ресурсів, що ускладнює застосування класичних методів виявлення загроз.

Критичними є також ризики, пов’язані з агентними системами та retrieval-augmented generation (RAG). Використання таких підходів розширює поверхню атаки за рахунок можливостей retrieval poisoning, ін’єкцій інструкцій у документи, source confusion, неконтрольованого виклику зовнішніх інструментів та витоку даних через API. У пошуково-аналітичних процесах це може призводити до системного викривлення результатів і неконтрольованого впливу на прийняття рішень.

Важливим чинником ризику залишається людський фактор, зокрема ефект автоматизаційного упередження та надмірної довіри до результатів, сформованих GAI, що знижує рівень критичного аналізу та перевірки джерел.

Етичні аспекти використання ШІ розкриваються у роботі В. Тишківської, де наголошується на ризиках упередженості даних, порушення конфіденційності та проблемах відповідальності за автономні рішення інтелектуальних систем [5].

Узагальнення зазначених технічних, організаційних та етичних аспектів дозволяє систематизувати основні кібербезпекові ризики використання генеративного штучного інтелекту в процесах інформаційного пошуку та аналітики. З метою структурованого представлення таких ризиків та їх практичної інтерпретації у роботі запропоновано класифікацію, що відображає механізми виникнення загроз, їх прояви в аналітичних процесах, потенційні

наслідки та базові напрями мінімізації. Відповідну класифікацію таких ризиків наведено в табл. 1.

Подана класифікація кібербезпекових ризиків демонструє, що загрози, пов'язані з використанням генеративного штучного інтелекту в процесах інформаційного пошуку та аналітики, мають комплексний і багатовимірний характер. Вони охоплюють як технічний рівень функціонування моделей і алгоритмів, так і організаційні, інформаційні та поведінкові аспекти взаємодії людини з аналітичними системами.

Таблиця 1

Класифікація кібербезпекових ризиків використання GenAI в інформаційному пошуку та аналітиці

Клас ризику	**Механізм**	**Прояв**	**Наслідки**	**Заходи мінімізації**
Галюцинації	Ймовірнісна генерація відповідей	Хибні аналітичні висновки	Помилкові рішення	Людина в контурі, верифікація джерел
Prompt injection	Маніпуляція підказками	Спотворення результатів пошуку	Компрометація аналітики	Prompt hardening, governance
Data poisoning	Отруєння даних	Системне викривлення аналітики	Втрата довіри	Аудит і валідація джерел
RAG poisoning	Маніпуляція retrieval-індексами	Підміна джерел	Дезінформація	Allowlist, контроль provenance
Agent misuse	Надмірна автономія агентів	Витік або зміна даних	Інциденти безпеки	Least privilege, аудит дій
Конфіденційність	Запам'ятовування чутливих даних	Ненавмисний витік	Порушення вимог	DLP, контроль доступу

Особливістю цих ризиків є їхня здатність накопичуватися та взаємно підсилюватися, формуючи латентні загрози для достовірності аналітичних результатів і стійкості процесів прийняття рішень. Це зумовлює необхідність переходу від фрагментарних заходів захисту до системного, ризик-

орієнтованого підходу до управління використанням генеративного ШІ, що поєднує технічні механізми безпеки, організаційні процедури, етичні стандарти та людський контроль.

Отже, використання генеративного штучного інтелекту в процесах інформаційного пошуку та аналітики формує якісно нову конфігурацію кібербезпекових ризиків, що виходить за межі традиційних підходів до захисту інформаційних систем. На відміну від класичних інструментів автоматизації, генеративний ШІ безпосередньо впливає на формування аналітичних висновків і управлінських рекомендацій, що підвищує значущість ризиків галюцинацій, маніпуляцій вхідними даними, агентної автономії та retrieval-орієнтованих атак. Сукупність таких загроз має системний характер і охоплює технічні, організаційні, інформаційні та етичні виміри безпеки, створюючи латентні виклики для достовірності аналітики та довіри до результатів інформаційного пошуку.

Ефективне та безпечне застосування генеративного штучного інтелекту можливе лише за умов упровадження комплексного, ризик-орієнтованого підходу до управління його використанням, що поєднує технічні механізми захисту, процедури валідації аналітичних результатів, етичні стандарти та постійний людський контроль. У цьому контексті перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інтегрованих міждисциплінарних моделей управління ризиками генеративного ШІ, адаптованих до специфіки інформаційного пошуку та аналітики, з урахуванням динамічності загроз і соціотехнічної природи сучасних інформаційних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Artificial Intelligence Risk Management Framework: Generative Artificial Intelligence Profile* : NIST AI 600-1. Gaithersburg, MD : National Institute of Standards and Technology, 2024. 64 p.

2. Яненкова І. Г. Штучний інтелект у сфері кібербезпеки: виклики, регулювання, впливи. *Наукові тренди постіндустріального суспільства.* Тернопіль, 2025. С. 40–49.
3. Скіцько О., Складанний П., Ширшов Р., Гуменюк М., Ворохоб М. Загрози та ризики використання штучного інтелекту. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка.* 2023. № 2(22). С. 6–18.
4. Кібербезпека проти штучного інтелекту (все, що вам потрібно знати!). URL: https://techpulsion.com/uk/%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%88%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83/ (дата звернення: 26.12.2025).
5. Тишківська В. О. Етичні ризики використання штучного інтелекту в кібербезпеці. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. *Молодь в науці: дослідження, проблеми, перспективи.* 2025. С. 1-2.

LAW AND INTERNATIONAL LAW

УДК 346

Болейко Дар'я Дмитрівна
учениця
Геча Олена Анатоліївна
доктор філософії, учитель
Відокремлений підрозділ «Науковий ліцей»
Державного університету «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна

ПРОЦЕС ПРОВЕДЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬ У ВІДБУДОВІ УКРАЇНИ: СТАНДАРТИ FIDIC ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Роботу присвячено дослідженню процедур публічних закупівель за національним законодавством України та міжнародними стандартами FIDIC у контексті відбудови національної інфраструктури. Проаналізовано нормативно-правову базу публічних закупівель, функціональну архітектуру електронної системи Prozorro, принципи та етапи проведення відкритих торгів. Охарактеризовано структуру управління закупівлями за методологією FIDIC, типологію контрактів та вимоги до залучення консультантів. Здійснено практичне порівняння тендерних процедур на прикладі закупівлі за правилами МБРР та закупівлі за національним законодавством. Виявлено ключові відмінності у критеріях оцінки, вимогах до учасників та обсязі технічних завдань. Розроблено рекомендації щодо гармонізації національної системи закупівель із міжнародними стандартами для підвищення ефективності процесу відбудови України.

Ключові слова: FIDIC, Prozorro, відбудова України, тендерні процедури, міжнародні фінансові організації, контракти.

Проведення закупівель для відбудови України є важливою складовою формування ефективного механізму відновлення національної інфраструктури, який має не лише забезпечувати раціональне використання фінансових ресурсів, а й виконувати антикорупційну, регулювальну та стимулювальну функції. Наукові джерела, що описують специфіку масштабної відбудови постконфліктних країн, наголошують на тому, що саме система публічних закупівель може забезпечити прозорість і ефективність розподілу коштів [1]. На відміну від звичайних закупівель у стабільний період, закупівлі для відбудови працюють в умовах обмежених ресурсів, високих очікувань міжнародних донорів і необхідності швидкого відновлення критичної інфраструктури. Саме тому система закупівель тут не є нейтральним адміністративним механізмом — вона виступає інтегрованою частиною економічної політики держави.

Сучасний підхід до організації закупівель для відбудови передбачає комплексний аналіз національних процедур, міжнародних стандартів, можливостей ринку підрядників та принципів гармонізації, що відображено у вітчизняних і міжнародних стандартах публічних закупівель [2, с. 471-477; 3]. Процедури мають бути прозорими, конкурентними та ефективними, оскільки масштаби завдань набагато вищі, ніж у звичайних умовах. Додатково література підкреслює значення автоматизації процесів, мінімізації людського фактору та забезпечення громадського контролю: електронні системи та відкриті дані сприяють зниженню корупційних ризиків і формуванню довіри до процесу відбудови [4].

Одним із фундаментальних аспектів є адаптація національної системи до міжнародних стандартів. Згідно з даними Четвертої швидкої оцінки збитків та потреб (RDNA4), загальна вартість відновлення України оцінюється у 524 мільярди доларів США, що в 2,8 рази перевищує номінальний ВВП країни за 2024 рік, а прямі збитки досягають 176 мільярдів доларів [5]. Закупівлі мають

проводитися з урахуванням вимог міжнародних фінансових організацій, що надають фінансування, — це дозволяє забезпечити високі стандарти якості та ефективність використання коштів для різних категорій проєктів.

Прозорість та конкурентність — життєво важливі критерії. Як зазначено у дослідженнях щодо ефективності електронних систем закупівель, процедури повинні забезпечувати автоматизоване оцінювання, відкритий доступ до інформації, багаторівневий контроль та механізми оскарження, а також систему моніторингу корупційних ризиків [6, с. 265-278]. Технологічна платформа має бути стабільною, зручною для користувачів та інтегрованою з іншими державними реєстрами [7, с. 16-21].

Кваліфікація учасників і технічні вимоги — ще один важливий напрям. У проведенні закупівель для відбудови слід враховувати не лише ціну, висоту бар'єру входу чи обсяг робіт, але і те, як учасник здатний забезпечити якість, дотримання строків, управління ризиками. Наприклад, у методичних матеріалах щодо організації закупівель за стандартами FIDIC наголошується, що критерії відбору мають враховувати досвід виконання аналогічних проєктів, кваліфікацію персоналу та фінансову спроможність: багатокритеріальна оцінка забезпечує відбір найбільш компетентних виконавців [8]. Також вказано, що технічні завдання для складних проєктів мають бути деталізованими, передбачати поетапний контроль якості та включати вимоги щодо авторського нагляду [9].

Особливе місце у процесі відбудови займають закупівлі проєктних робіт, оскільки якісна проєктна документація є фундаментом для успішного виконання будівельних контрактів. Дослідження міжнародної практики свідчать, що навіть мінімальна деталізація технічних вимог (специфікація матеріалів, стандарти вимірювання обсягів робіт, вимоги до підготовки тендерної документації) позитивно впливає на якість кінцевого результату, знижує ризики спорів і підвищує ефективність використання коштів. Тому технічне завдання у закупівлях для відбудови — це не просто формальний документ, а частина управлінської системи проєкту.

Система правового регулювання також грає критичну роль: вона має бути гнучкою, адаптованою до потреб відбудови, гармонізованою з міжнародними стандартами та забезпечувати баланс між швидкістю процедур і дотриманням принципів конкуренції. Відповідно до норм законодавства про публічні закупівлі, зокрема Закону України «Про публічні закупівлі», процедури мають забезпечувати прозорість, рівні умови для учасників та ефективне використання бюджетних коштів.

У цьому контексті порівняння національної системи та стандартів FIDIC є прикладом аналізу двох різних підходів до організації закупівель. Національна система базується на автоматизованих процедурах через платформу Prozorro з домінуванням цінового критерію, тоді як система FIDIC передбачає багатокритеріальну оцінку кваліфікації учасників, детальні технічні завдання та поетапний контроль виконання [10]. Створення механізмів гармонізації дає можливість поєднати переваги обох систем — забезпечити цінову конкуренцію та водночас відібрати найбільш кваліфікованих виконавців.

У цьому контексті порівняння національної системи та стандартів FIDIC є прикладом аналізу двох різних підходів до організації закупівель. Національна система базується на автоматизованих процедурах через платформу Prozorro з домінуванням цінового критерію, тоді як система FIDIC передбачає багатокритеріальну оцінку кваліфікації учасників, детальні технічні завдання та поетапний контроль виконання [8, с. 81-86]. Створення механізмів гармонізації дає можливість поєднати переваги обох систем — забезпечити цінову конкуренцію та водночас відібрати найбільш кваліфікованих виконавців. Нами було досліджено Ключові відмінності між двома системами закупівель (табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз закупівель за національним законодавством та правилами МФО

Параметр	Закупівля МФО (HOPE)	Національна закупівля
Критерії оцінки	5 критеріїв кваліфікації з питомими вагами (30%, 15%, 30%, 15%, 10%)	Єдиний критерій — ціна (100%)
Мінімальний поріг	80 балів за кожним критерієм	Формальна відповідність вимогам
Вимоги до досвіду	Детальні (10-15 років досвіду, конкретні проєкти)	Наявність аналогічного договору
Вимоги до персоналу	Детальні для 6 ключових позицій	Довідка про наявність працівників
Обсяг технічного завдання	7 завдань, включаючи підготовку тендерної документації та авторський нагляд	Розроблення проєктно-кошторисної документації
Тривалість виконання	14 місяців (Завдання A-F) + 12 місяців (авторський нагляд)	Згідно з договором
Структура оплати	Поетапна (10%, 10%, 15%, 40%, 20%, 5%)	Згідно з договором
Банківська гарантія	Не вимагається на етапі REoI	Обов'язкова
Мова документації	Українська та англійська	Українська

Процес гармонізації національної системи закупівель з міжнародними стандартами передбачає кілька взаємопов'язаних етапів, які описуються у професійній і нормативній літературі: аналіз існуючих процедур, визначення критичних розбіжностей, розробка механізмів адаптації, пілотне впровадження та масштабування. Важливою є також відповідність загальній стратегії відбудови: процедури закупівель повинні не гальмувати процес відновлення, а формувати логічну систему разом із плануванням, фінансуванням і контролем виконання.

Система закупівель для відбудови має бути безбар'єрною для кваліфікованих учасників, конкурентною і водночас достатньо гнучкою для різних типів проєктів. Сучасні рекомендації щодо організації таких закупівель наголошують на необхідності диференційованих підходів, які враховують

специфіку предмета закупівлі, джерела фінансування та вимоги донорів [1; 2, с. 471-477]. Гармонізована система виконує саме цю функцію: за допомогою адаптованих процедур забезпечується баланс між національними вимогами та міжнародними стандартами, що не порушує принципів прозорості та конкуренції.

Аналіз практичних випадків закупівель виявив суттєві розбіжності у вимогах до кваліфікації ключових спеціалістів проєктної команди. Нами було проведено Детальне порівняння вимог до персоналу (табл. 2), яке демонструє значну різницю між рівнем деталізації та конкретизації кваліфікаційних критеріїв у закупівлях за правилами міжнародних фінансових організацій порівняно з національними процедурами.

Таблиця 2.

Вимоги до кваліфікації ключових спеціалістів

Позиція	**Вимоги закупівлі МФО**	**Вимоги національної закупівлі**
Керівник проекту	Вища освіта (технічна/юридична/економічна); 5 років досвіду керівництва проєктами; 3 роки досвіду управління контрактами; досвід підготовки тендерної документації за стандартами МФО	Не конкретизовано
Головний архітектор	Вища освіта (архітектура); діючий кваліфікаційний сертифікат 3D; реєстрація в ЄДЕССБ; 10 років досвіду проєктування; 8 років досвіду як ГАП; 5 років досвіду проєктування багатоквартирних будинків	Наявність кваліфікаційного сертифіката (без деталізації)
Головний інженер	Вища освіта (інженерія); діючий кваліфікаційний сертифікат; реєстрація в ЄДЕССБ; 10 років досвіду розробки проєктної документації; 5 років як ГІП; 3 роки досвіду проєктування багатоквартирних будинків	Наявність кваліфікаційного сертифіката (без деталізації)
Інженер-конструктор	Вища освіта (цивільне будівництво); кваліфікаційний сертифікат СС3; 5 років досвіду на комунальних об'єктах; 7 років досвіду розробки проєктної документації	Наявність працівників відповідної кваліфікації

Як видно з таблиці 2, закупівлі за правилами міжнародних фінансових організацій встановлюють значно більш деталізовані вимоги до кожного ключового спеціаліста, що включають не лише наявність освіти та сертифікатів, але й конкретний досвід роботи на певних посадах протягом визначених періодів. Національна ж система обмежується загальними формулюваннями, що створює ризик залучення менш кваліфікованих фахівців до виконання складних проєктів відбудови.

Загалом гармонізація національної системи закупівель з міжнародними стандартами є показовим прикладом переходу від формальної моделі проведення тендерів до орієнтованої на результат. У межах сучасних реформ процесу відбудови України, де особлива увага приділяється ефективності використання коштів і створенню довіри міжнародних партнерів, такі системні рішення стають не лише актуальними, а й необхідними. Їх впровадження сприяє формуванню прозорого середовища закупівель, що є одним із ключових факторів успішного економічного відновлення країни, яка потребує масштабної реконструкції інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. World Bank. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment Released. February 25, 2025. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released
2. Tkachenko N.B. Electronic public procurement: EU experience and implementation in Ukraine. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 10. С. 471-477.
3. Фіц О.Ю. Питання гармонізації законодавства України про публічні закупівлі з міжнародними стандартами у сфері запобігання корупції. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 4 (113). С. 125-134.

4. Нинюк І.І. Публічні закупівлі та державні фінанси в Україні. Актуальні питання економічних наук. 2025. № 9. С. 123-136.
5. Arrowsmith S. The Law of Public and Utilities Procurement: Regulation in the EU and UK. Volume 1. London: Sweet & Maxwell, 2014. 1580 p.
6. Kenny C., Crisman B. Results Through Transparency: Does Publicizing Public Procurement Contracts Improve Infrastructure Quality? World Bank Policy Research Working Paper. 2016. No. 7555. P. 265-278.
7. Закон України "Про публічні закупівлі" від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19
8. Architecture of the ProZorro e-procurement system. Prozorro Official Documentation. URL: https://infobox.prozorro.org/upload/files/main/2038/613/guide-for-non-residents-1502-2.pdf
9. FIDIC signs cooperation agreement with Ukraine ministry to aid reconstruction. URL: https://fidic.org/node/42513
10. The Project Strategy. FIDIC Procurement Procedures Guide (1st edition, 2011). Geneva: FIDIC, 2011. 256 p.

MANAGEMENT, PUBLIC ADMINISTRATION AND GOVERNANCE

УДК 351.82:338.48

Подолян Михайло Іванович
викладач кафедри туризму та
готельно-ресторанної справи,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація: досліджено стратегічні напрями розвитку системи державного регулювання ресторанного господарства в Україні в умовах соціально-економічних трансформацій, воєнних викликів та євроінтеграційних процесів. Акцентовано увагу на інституційній модернізації регуляторної системи, цифровізації адміністративних процедур, запровадженні ризик-орієнтованого контролю безпечності харчових продуктів, дерегуляції та зниженні адміністративного навантаження на бізнес. Обґрунтовано роль економічних стимулів, розвитку людського капіталу, муніципальної політики та принципів сталого розвитку у формуванні конкурентоспроможної й соціально відповідальної ресторанної галузі.

Ключові слова: ресторанний бізнес, інвестиції, соціально-економічний аспект, санітарно-гігієнічні норми, стандартизація, сертифікація.

Система державного регулювання ресторанного господарства в Україні потребує стратегічного оновлення з огляду на багатовимірність сучасних викликів: воєнні ризики, падіння купівельної спроможності, дефіцит кадрів і міграційні процеси, зміни логістики й енергетичної безпеки, цифровізацію сервісів, а також посилення вимог до безпечності харчових продуктів і прозорості бізнес-процесів. У такому контексті стратегічні напрями розвитку регуляторної системи мають бути спрямовані не на посилення формального контролю, а на формування «розумного» регулювання, що підтримує стійкість галузі, забезпечує санітарно-епідеміологічну безпеку, стимулює інновації та легалізацію, водночас знижуючи транзакційні витрати підприємців.

Першим стратегічним напрямом є інституційна модернізація регуляторної архітектури. Йдеться про узгодження повноважень і відповідальності органів, що впливають на ресторанний бізнес (санітарний і ветеринарний контроль, захист прав споживачів, податкове адміністрування, муніципальні служби, дозвільні центри). Важливим завданням стає усунення дублювання функцій і «регуляторних розривів», коли один елемент контролю посилюється, а інший залишається слабким, що створює нерівні умови конкуренції. Інституційний розвиток передбачає також посилення ролі професійних об’єднань і механізмів саморегуляції, які можуть стати партнером держави у формуванні стандартів, навчанні, аудиті якості сервісу та етики ведення бізнесу. В умовах євроінтеграції актуальним є зближення українських підходів із практиками ризик-орієнтованого нагляду та принципами належного врядування.

Другий напрям – дерегуляція та спрощення процедур входу і функціонування, але не шляхом «скасувати все», а через переведення регуляторного фокусу з процедур на результати. Для ресторанного бізнесу критично важливі швидкість відкриття закладу, прозорі правила розміщення літніх майданчиків, зрозумілі вимоги до планування виробничих зон, вентиляції, утилізації відходів, маркування та інформування споживачів. Стратегічно доцільним є скорочення кількості дозвільних дій, запровадження

типових регламентів для найпоширеніших форматів закладів, уніфікація локальних правил громад і цифровізація погоджень. Такі кроки зменшують «вартість легальності» для малого бізнесу і водночас роблять контроль більш фокусним і справедливим.

Третій напрям – ризик-орієнтована система контролю безпечності харчових продуктів та відповідальне регулювання якості. Ресторанне господарство є сферою прямого впливу на здоров'я населення, тому стратегічне завдання держави – не збільшувати кількість перевірок, а підвищувати їхню результативність, що передбачає диференціацію нагляду залежно від ризиковості операцій, історії порушень, наявності внутрішніх процедур (HACCP-підходів), а також стимулювання добровільної сертифікації та внутрішніх аудитів. Водночас державі важливо посилити інструменти превенції: методичну підтримку, навчальні програми для підприємців і працівників, стандартизовані інструкції та чек-листи, консультаційні функції контролюючих органів. Логіка «попередити – навчити – проконтролювати» стратегічно ефективніша, ніж логіка «виявити – оштрафувати», особливо для малого і сімейного бізнесу.

Четвертий напрям – цифрова трансформація регуляторної системи (RegTech) і сервісна держава для бізнесу. Ресторанна сфера працює в режимі високої операційної динаміки, а отже залежить від швидкого доступу до адміністративних послуг. Стратегічний вектор розвитку – «єдине цифрове вікно» для реєстраційних дій, повідомлень, дозволів, санітарних документів, консультацій та комунікації з органами контролю. Додатково важливо розвивати цифрову аналітику ризиків: інтеграцію даних щодо порушень, скарг споживачів, результатів лабораторних досліджень, що дозволяє більш точно планувати нагляд. Окремим елементом цифровізації є прозорість: відкриті дані про регуляторні вимоги, стандарти, типові помилки та результати перевірок у знеособленому форматі – як інструмент профілактики та підвищення довіри.

П'ятий напрям – економічні стимули і програмна підтримка стійкості ресторанного бізнесу. Державне регулювання має включати не лише

обмеження, а й механізми розвитку: грантові програми для модернізації кухонь і енергоефективного обладнання, підтримку релокації, компенсаційні інструменти для працевлаштування ВПО, сприяння професійному навчанню персоналу, підтримку локальних гастрономічних продуктів і коротких ланцюгів постачання. Такі інструменти підвищують адаптивність галузі та зменшують тінізацію. Водночас важливо, щоб стимули були «умовними»: надавалися підприємствам, які демонструють дотримання безпечності, офіційну зайнятість, прозору звітність і впровадження сучасних управлінських практик.

Шостий напрям – політика людського капіталу і регулювання ринку праці у сфері гостинності. Ресторанне господарство гостро реагує на кадрові дисбаланси, тому стратегія держави має передбачати розвиток дуальної освіти, стандартів професійних компетентностей, підтримку коротких програм перекваліфікації, стимулювання роботодавців інвестувати в навчання та створення безпечних умов праці. Важливими стають механізми легалізації зайнятості, боротьби з «сірими» схемами оплати, а також розвиток партнерства між закладами освіти, бізнесом і громадами для формування кадрового резерву. З огляду на інклюзивність, стратегічно доцільно включати програми залучення людей з інвалідністю, ветеранів, ВПО – із адаптацією робочих місць та сервісних процесів.

Сьомий напрям – регіональна та муніципальна політика розвитку ресторанної інфраструктури. Значна частина регуляторних бар'єрів виникає на рівні громад: правила благоустрою, розміщення вивісок, літніх терас, шумові обмеження, орендні відносини щодо комунального майна, локальні збори та підходи до контролю. Стратегічна задача – уніфікувати базові принципи, запровадити типові муніципальні регламенти, забезпечити прозорість місцевих рішень і механізми консультацій із бізнесом. Паралельно громади можуть формувати програми гастрономічного туризму, підтримувати фестивалі, локальні бренди, розвиток безбар'єрного простору, що підсилює економіку територій і створює додану вартість.

Восьмий напрям – забезпечення конкурентного середовища та споживчої довіри. Довіра споживачів формується через передбачуваність стандартів, прозорі механізми реагування на скарги, захист прав клієнтів, а також протидію недобросовісним практикам (фальсифікація, введення в оману, прихована інформація про склад/алергени). Стратегічно доцільним є розвиток системи інформування споживачів (включно з цифровими меню та маркуванням), стимулювання добровільних рейтингів якості та прозорих процедур медіації спорів. Для бізнесу це означає конкурентні правила, для держави – зниження соціальних ризиків і підвищення загальної культури споживання.

Дев'ятий напрям – інтеграція принципів сталого розвитку та ESG у регуляторні підходи. Ресторанна індустрія має значний екологічний слід через енергоспоживання, харчові відходи, пакування, водні ресурси. Державна політика може підтримувати перехід до енергоефективності, роздільного збору й утилізації відходів, скорочення одноразового пластику, розвиток циркулярних рішень. При цьому ключовим є баланс: вимоги не мають руйнувати малі заклади, а мають супроводжуватися інструментами підтримки та поетапністю впровадження.

Отже, стратегічні напрями розвитку системи державного регулювання ресторанного господарства мають формувати цілісну модель, у якій поєднуються інституційна узгодженість, сервісність держави, цифровізація, ризик-орієнтований контроль, економічні стимули, розвиток людського капіталу, регіональна гнучкість, захист споживача та принципи сталого розвитку. Такий підхід дозволяє перетворити регуляторну систему з «карального інструмента» на механізм підтримки якості, безпечності й конкурентоспроможності галузі, що є критично важливим для відновлення економіки та формування стійкої сфери послуг в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурик З. М., Подолян М. І. Тенденції інноваційного управління ресторанним господарством. Електронне наукове видання “Публічне адміністрування та національна безпека”. 2021. №2.https://doi.org/10.25313/2617-572X-2021-2-7550
2. Подолян М. І. Методи та інструменти державного регулювання ресторанного бізнесу в Україні. Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. 2024. № 2(30) 2024. С. 16352. DOI:https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-2(30)
3. Подолян М. І., Бурик З. М. Технології управління готельно-ресторанної сфери на місцевому рівні. Наукові перспективи, 2021, 9 (15), с.185-197.http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/476
4. Подолян М. І., Сурай І. Г. Розвиток комплексного механізму державного регулювання ресторанного бізнесу в Україні. Розвиток публічного управління в Україні: сучасні виклики та пріоритети : кол. монографія / Якубів В. М., Жук О. І., Сурай І. Г., Гой Н. В. та ін.; за заг. ред. проф. В. М. Якубів. Івано-Франківськ : Карпат. нац. ун-т ім. В. Сте фаника, 2025. 314 с. С. 139-165.
5. Попадинець І. Р., Подолян М. І. Невидима інклюзія: нові тренди у споживанні. Multidisciplinární mezinárodní vědecký magazín “Věda a perspektivy” je registrován v České republice. Státní registrační číslo u Ministerstva kultury ČR: E 24142. № 11(42) 2024. str. 132-145.

UDC 338.24:339.9

Vadym V. Kirov
PhD Student Department of Regional Policy,
Educational and Scientific Institute
of Public Administration and Civil Service,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine

COORDINATION MECHANISMS FOR THE ACTIVITIES OF SPECIAL REPRESENTATIVES FOR RECONSTRUCTION: RISKS OF DESTRUCTIVE COMPLEMENTARITY

Abstract. The article explores the public administration architecture of Ukraine's post-war recovery through the lens of the activities of special representatives from partner countries. The phenomenon of destructive complementarity is analyzed as a consequence of institutional duplication and the absence of a unified interaction protocol. Based on an analysis of US and German approaches, contradictions in mandates are identified, and mechanisms for their harmonization are proposed. The role of digitalization and national ownership as key factors in minimizing transaction costs of international aid is substantiated.

Keywords: post-war recovery, special representatives, institutional complementarity, coordination mechanisms, public administration, transaction costs, national ownership.

The scale of the tasks involved in rebuilding the socio-economic potential of Ukraine after the end of active hostilities requires the construction of a flexible, yet strictly hierarchical system of public administration. One of the most dynamic elements of this system has become the institute of Special Envoys (Special Representatives) for recovery. As of 2024–2025, key donor countries (USA,

Germany, France, Japan, Italy, etc.) have delegated high-ranking officials to coordinate financial, technical, and political resources. However, in the absence of a unified international legal framework and clear integration of these entities into the structure of Ukraine's executive branch, a risk of "destructive complementarity" arises. This state is characterized by a situation where the multiplicity of institutional mechanisms, which ought to complement each other, leads to the fragmentation of efforts, dilution of responsibility, and an increase in management transaction costs.

The conceptual foundation of this research is based on the theory of institutional complementarity developed by U. Pagano and D. North. According to their approaches, institutions are complementary if the presence of one increases the marginal efficiency of the other [1; 5]. However, in the field of international aid, the opposite effect can be observed, described by F. Fukuyama as the erosion of state capacity due to external management [3]. Issues of coordination in network structures are highlighted in the works of B. Guy Peters [6], and the analysis of Ukraine's recovery architecture is presented in the works of experts from the CEPR and the World Bank [2; 9].

The activity of special representatives for recovery is critical for bridging "institutional gaps" between donors and the Ukrainian authorities. However, the architecture of this interaction is currently overly horizontal. Each special representative acts on the basis of the national mandate of their own country, creating risks of destructive complementarity in three dimensions:

1. **Operational duplication.** The creation of parallel coordination councils at ministries under the patronage of various special representatives forces Ukrainian civil servants to spend significant resources preparing duplicate reports according to different standards.
2. **Conflict of strategic priorities.** For example, the US special representative's mandate is often focused on stimulating private investment and deregulation, while EU representatives emphasize compliance with strict environmental (Green Deal) and social standards, which may slow down the implementation of "fast-track" projects.

3. **Erosion of National Ownership.** Excessive activity of special representatives in forming the list of priority recovery objects may lead to Ukrainian state institutions losing their role as the primary client, turning into technical executors of external strategies [3, p. 56].

For a deeper understanding of the problem, it is worth considering the approaches of two key partners:

- **The US Case:** The activities of the US Special Representative for Ukraine's Economic Recovery (e.g., Penny Pritzker and her successors). The legal basis is the delegation of authority by the Department of State. The primary format is mediation between the American private sector and the Government of Ukraine. Public administration in this case is implemented through pressure on institutional reforms (anti-corruption, courts) as a prerequisite for access to capital [10].
- **The German Case:** Special Envoy of the Federal Government for the Reconstruction of Ukraine (Jochen Flasbarth). The mandate is integrated into the Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ). The focus is on multi-level governance by engaging German municipalities in partnerships with Ukrainian cities. This creates a different coordination model – decentralized – which requires high administrative capacity from Ukrainian local self-government bodies, which is often lacking.

At the local level, the status of special representatives remains legally blurred. Their activities are regulated mainly by framework memoranda and Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine that govern the work of the Multi-agency Donor Coordination Platform (the so-called "Financial Ramstein"). However, there is no clear regulation of the interaction between special representatives and specialized agencies (for example, the State Agency for Restoration). This results in special representatives having significant political influence without direct legal responsibility for the outcomes of project implementation.

To overcome destructive complementarity, a strategy of "centralized decentralization" must be implemented. A key tool should be the DREAM digital

ecosystem, which must become a mandatory interface for all special representatives [4]. This will allow:

- Unification of requirements for project documentation;
- Ensuring transparency in resource allocation in real-time;
- Minimizing information asymmetry, as emphasized by O. Williamson in the theory of governance mechanisms [11].

Furthermore, it is advisable to implement a "sectoral leadership" model where, by decision of the Multi-agency Platform, one special representative (or group) leads the coordination of a specific sector (e.g., energy – USA, transport – EU, ports – Great Britain), thereby eliminating functional overlap of mandates.

Conclusions. The coordination mechanisms for the activities of special representatives require a transformation from a "parallel offices" model to an "integrated network" model. Destructive complementarity, fueled by donor competition and blurred procedures, is a serious challenge to Ukraine's state capacity. Strengthening the role of national coordination centers, the legal formalization of the status of international representatives, and the mandatory use of digital monitoring systems are necessary steps to ensure that international assistance becomes an additive factor in recovery rather than a source of administrative chaos.

REFERENCES:

1. Pagano, U. (2001). Organizational equilibria and institutional complementarity. *Industrial and Corporate Change*, *10*(4), 597–619. https://doi.org/10.1093/icc/10.4.597
2. Becker, T., Eichengreen, B., Gerard, R., Gros, D., Landmann, L., Mitchell, J. B., Weder di Mauro, B., & Yurukoglu, I. (2022). *A blueprint for the reconstruction of Ukraine*. CEPR Press. https://cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstruction-ukraine
3. Fukuyama, F. (2004). *State-building: Governance and world order in the 21st century*. Cornell University Press.

4. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine. (n.d.). *DREAM – Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management*. https://dream.gov.ua/
5. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678
6. Peters, B. G. (2018). *The politics of bureaucracy: An introduction to comparative public administration* (7th ed.). Routledge.
7. OECD. (2023). *OECD support to the reconstruction and recovery of Ukraine*. https://www.oecd.org/ukraine/
8. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, February 14). *Joint communiqué of the steering committee of the Multi-agency Donor Coordination Platform for Ukraine*. https://www.kmu.gov.ua/en/news/spilne-komiunike-chetvertoho-zasidannia-kerivnoho-komitetu-multydonorskoi-koordynatsiinoi-platformy-dlia-ukrainy
9. World Bank. (2024). *Ukraine third rapid damage and needs assessment (RDNA3)*. https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/02/15/updated-estimated-cost-of-reconstruction-and-recovery-in-ukraine
10. Pritzker, P. (2023, November 8). *Remarks by Special Representative for Ukraine's Economic Recovery Penny Pritzker at the Ukraine House*. U.S. Department of State. https://www.state.gov/remarks-by-special-representative-for-ukraines-economic-recovery-penny-pritzker-at-the-ukraine-house/
11. Williamson, O. E. (1996). *The mechanisms of governance*. Oxford University Press.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

УДК 616.379

Глушко Владислава Ігорівна
студентка
Івано-Франківський національний
медичний університет
м. Івано-франківськ, Україна

КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ ТА РАННІ СИМПТОМИ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ

Анотація: у статті висвітлено проблему цукрового діабету як хронічного ендокринного захворювання, що супроводжується порушенням регуляції рівня глюкози в крові. Розглянуто поняття прediабету, основні типи цукрового діабету, клінічні прояви, ускладнення, фактори ризику, сучасні методи діагностики, принципи харчування, профілактики та рекомендації щодо регулярного контролю рівня глікемії.

Ключові слова: цукровий діабет, прediабет, гіперглікемія, інсулін, інсулінорезистентність, глісований гемоглобін, діабет 1 типу, діабет 2 типу, гестаційний діабет, ускладнення діабету, профілактика, діагностика.

У нашому світі цукровий діабет став реальною проблемою. Це така хвороба, коли твій організм не справляється з цукром у крові: інсуліну може бути замало або клітини просто його ігнорують, і тоді цукор лишається у крові, замість того щоб давати енергію.

Цукровий діабет — це хронічне захворювання, за якого підшлункова залоза виробляє недостатньо інсуліну або клітини організму втрачають здатність належно реагувати на нього, що призводить до порушення регуляції рівня глюкози в крові. За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі налічується близько 422 мільйонів людей із цукровим діабетом, а приблизно 1,5 мільйона смертей щороку є прямим наслідком цього захворювання.

Предіабет – це стан, при якому рівень глюкози в крові вище норми, але ще недостатньо високий, щоб можна було діагностувати цукровий діабет II типу.

Цукровий діабет має три основні форми: діабет 1 типу, або інсулінозалежний, що виникає при недостатньому виробленні інсуліну і порушенні перетворення глюкози на енергію; діабет 2 типу, який розвивається через неповне вироблення або неефективне використання інсуліну і є найпоширенішим; а також гестаційний діабет, який діагностується під час вагітності і може зберігатися певний час після народження дитини [1].

Головна відмінність у харчуванні при діабеті 1 і 2 типу стосується способу контролю рівня глюкози в крові. За діабету 1 типу пацієнти постійно отримують інсулін, тому режим і склад харчування мають узгоджуватися з введенням інсуліну. Натомість при діабеті 2 типу основний акцент робиться на контроль маси тіла, зменшення споживання вуглеводів та підвищення рівня фізичної активності для підтримання стабільного рівня цукру.

Симптоми цукрового діабету можуть проявлятися по-різному, але найпоширенішими є підвищене відчуття спраги та збільшене споживання рідини, особливо після прийому їжі, що пов'язано з високим рівнем глюкози в крові. Одночасно спостерігається часте сечовипускання, включно з нічними походами в туалет, тоді як у здорової дорослої людини це відбувається приблизно до 7 разів на добу. Пацієнти також відчувають підвищену стомлюваність і слабкість, особливо після їжі, постійне відчуття голоду та тремор, що пов'язано з коливаннями рівня цукру. Часто виникають проблеми зі шкірою — сухість, тривало не гояться рани, схильність до інфекцій, таких

як кандидози, вагінози, ГРВІ, а також загострення хронічних захворювань через ослаблення імунної системи. Крім того, пацієнти можуть скаржитися на погіршення зору, затуманення очей та головний біль, які виникають у поєднанні з іншими симптомами, що ускладнює повсякденне життя та потребує своєчасної діагностики і лікування. Загалом ці прояви сигналізують про порушення обміну глюкози та потребують контролю лікаря для запобігання ускладненням.

ЦД із часом призводить до серйозних пошкоджень серця, кровоносних судин, очей, нирок і нервів. Дорослі люди з цукровим діабетом мають ризик розвитку інфаркту та інсульту у 2-3 вищий за інших. Загальний ризик смерті серед людей, хворих на ЦД, як мінімум вдвічі ббільший за людей того ж віку, які не хворіють на цю хворобу, 6,2% смертей у світі пов’язано з ЦД.

Ускладнення цукрового діабету: інфаркт, інсульт, ампутації, сліпота, ниркова недостатність, загальний ризик смерті мінімум вдвічі вищий.

До факторів, що підвищують ймовірність розвитку цукрового діабету, належать спадкова схильність — наявність близьких родичів із цим захворюванням, вік понад 40 років, надмірна маса тіла та ожиріння. Ризик також зростає при патологіях вагітності, таких як народження плода масою понад 4 кг, вроджені вади, мертвонародження або глюкозурія у матері, а також у людей, які самі народилися з високою масою тіла. Додатковими факторами є серцево-судинні захворювання — виражений атеросклероз, гіпертонічна хвороба, інфаркт міокарда, порушення мозкового кровообігу, облітеруючий атеросклероз судин нижніх кінцівок. Підвищена ймовірність діабету спостерігається при епізодичних гіперглікеміях і глюкозурії під час стресу, травм або інфекцій, а також у людей із повільно загоюваними ранами та ураженнями шкіри (піодермія, мікози, вульвіт, баланіт), катарактою, ксантомами та ксантелазмами. Серед інших ризиків — спонтанні гіпоглікемії, хронічні захворювання печінки, підшлункової залози або нирок, пародонтоз, фурункульоз, а також супутні порушення ендокринної системи, такі як дифузний токсичний

зоб, акромегалія, гіперкортицизм або феохромоцитома. Нарешті, тривалий прийом глюкокортикоїдів, тіазидних діуретиків, гіпотензивних препаратів або оральних контрацептивів — також може сприяти підвищенню ризику розвитку цукрового діабету.

Діагностика цукрового діабету базується на низці лабораторних показників, які дозволяють оцінити рівень глюкози в крові та функцію підшлункової залози. Основним показником є глюкоза крові, яка у здорових людей зазвичай знаходиться в межах норми і змінюється лише при патологічних станах. Глікований гемоглобін (HbA1c) відображає середній рівень глюкози протягом останніх 2–3 місяців, оскільки зберігається в еритроцитах протягом 90–120 днів, і є раннім маркером гіперглікемії, на відміну від разового вимірювання глюкози. Інсулін, гормон підшлункової залози, контролює рівень цукру в крові, а його зниження може свідчити про розвиток діабету 2 типу. Індекс HOMA-IR використовується для оцінки інсулінорезистентності шляхом аналізу співвідношення глюкози та інсуліну, а С-пептид дозволяє визначити функціональну активність β-клітин підшлункової залози — високі його значення характерні для діабету 2 типу, низькі — для інсулінозалежного діабету 1 типу. Ці показники допомагають не лише діагностувати захворювання, а й визначити його тип та ступінь тяжкості.

Нормальний рівень глюкози в крові у здорової людини коливається між 3,3 та 5,5 ммоль/л. Якщо показники підвищуються до 5,5–6 ммоль/л, це свідчить про переддіабетичний стан, який потребує уваги та профілактичних заходів для запобігання розвитку діабету. Значення вище 6,1 ммоль/л є критерієм діагнозу «діабет» і вимагає подальшого обстеження, контролю рівня цукру та лікувальних заходів для стабілізації глікемії і запобігання ускладненням.

Для зменшення ризику розвитку цукрового діабету рекомендується підтримувати здорову масу тіла та регулярно займатися фізичною активністю, приділяючи щонайменше 150 хвилин на тиждень. Важливо харчуватися правильно, віддаючи перевагу продуктам із низьким вмістом цукру та

насичених жирів, а також зменшувати вплив стресу на організм. Крім того, слід уникати шкідливих звичок, таких як куріння та алкоголь, що допомагає зберегти нормальний обмін речовин, підтримати роботу серцево-судинної системи та попередити розвиток ускладнень, пов'язаних із діабетом.

Для здорових людей без факторів ризику цукрового діабету достатньо раз на рік перевіряти рівень глюкози в крові. Якщо ж особа належить до групи підвищеного ризику — через спадкову схильність, надмірну вагу або малорухливий спосіб життя — контроль слід проводити щонайменше два рази на рік, щоб вчасно виявити зміни рівня цукру і запобігти розвитку діабету та його ускладнень.

Висновок. Цукровий діабет є одним із найпоширеніших і найнебезпечніших хронічних захворювань сучасності, що супроводжується порушенням обміну глюкози внаслідок дефіциту інсуліну або зниження чутливості клітин до нього. Захворювання має кілька форм, відрізняється клінічними проявами та підходами до лікування, але в усіх випадках без належного контролю призводить до тяжких ускладнень з боку серцево-судинної, нервової, сечовидільної систем та органів зору. Важливу роль у попередженні розвитку цукрового діабету та його ускладнень відіграють рання діагностика, регулярний контроль рівня глюкози в крові, корекція способу життя, раціональне харчування та фізична активність. Своєчасне виявлення передіабету й усунення факторів ризику дозволяють значно знизити захворюваність і покращити якість та тривалість життя пацієнтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Що треба знати про цукровий діабет: типи, симптоми, ускладнення — Центр громадського здоров'я МОЗ України — URL: https://phc.org.ua/news/scho-treba-znati-pro-cukroviy-diabet-tipi-simptomi-uskladnennya

2. Цукровий діабет: як запобігти і як з ним жити — Центр громадського здоров'я МОЗ України. https://phc.org.ua/news/cukroviy-diabet-yak-zapobigti-i-yak-z-nim-zhiti
3. ТОП10 важливих питань, які потрібно знати про цукровий діабет — EnableMe Ukraine. URL: https://www.enableme.com.ua/ua/article/top-10-vazlivih-pitan-aki-potribno-znati-pro-cukrovij-diabet-7896
4. Pankiv, V. I. Цукровий діабет: визначення, класифікація, епідеміологія, фактори ризику — INTERNATIONAL JOURNAL OF ENDOCRINOLOGY (Ukraine).
5. Боднар П. М. Ендокринологія : підручник для студентів вищих медичних навчальних закладів / за ред. проф. П. М. Боднара. - Вінниця : Нова Книга, 2017. - 456 с.
6. Щеголь І. Життя з цукровим діабетом. – Тернопіль: стаття, 2019. – 23 с.

УДК 616.345-08:615.37

Кошова Ірина Петрівна
кандидат медичних наук
Дзюбенко Анна Сергіївна,
Кальвіна Світлана Віталіївна,
Черненко Вероніка Сергіївна
студенти
Дніпровського державного
медичного університету
м. Дніпро, Україна

КЛІНІЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ФЕКАЛЬНОЇ МІКРОБІОТИ

Анотація. Трансплантація фекальної мікробіоти має потенційну терапевтичну цінність для лікування виразкового коліту, оскільки вона змінює чисельність бактеріальної флори та покращує показники діареї, болю в животі та уражень слизових оболонок у пацієнтів з цим захворюванням. Трансплантація фекальної мікробіоти може покращити лікування діабету, регулюючи кишкову мікробіоту, покращуючи контроль рівня глюкози та впливаючи на імунологічні реакції.

Ключові слова: трансплантація фекальної мікробіоти, шляхи введення трансплантації фекальної мікробіоти, клінічні ефекти трансплантації фекальної мікробіоти, цукровий діабет 1-го та 2-го типу, виразковий коліт, дисбактеріоз кишечника, кишкова мікробіота.

1. Трансплантація фекальної мікробіоти це - перенесення мікробіоти донора в шлунково-кишковий тракт реципієнта. Вона привернула увагу як

стратегія відновлення здорового кишкового мікробіома та впливу на метаболічні шляхи.

Трансплантація фекальної мікробіоти є ефективним методом лікування рецидивуючої інфекції Clostridium difficile з показниками виліковування 80–90%. Метод полягає у перенесенні кишкової мікробіоти від здорового до хворого з метою відновлення порушеного мікробіоценозу, що відіграє ключову роль у патогенезі цієї інфекції.

Дисбактеріоз також залучений до розвитку інших захворювань, зокрема, запальних хвороб кишечника, синдрому подразненого кишечника, метаболічного синдрому, печінкової енцефалопатії та деяких неврологічних розладів. Вплив на мікробіоту за допомогою дієти, пробіотиків, пребіотиків, антибіотиків або трансплантації фекальної мікробіоти може змінювати перебіг цих станів, причому трансплантація фекальної мікробіоти вважається найпотужнішим, але водночас найменш контрольованим методом.

2. Попри відносну безпеку та простоту, трансплантація фекальної мікробіоти потребує обережного застосування, оскільки її довгострокові наслідки залишаються недостатньо вивченими. На сьогодні вона офіційно рекомендована лише для лікування рецидивуючої клостридіальної інфекції, хоча тривають клінічні дослідження щодо її використання при інших запальних хворобах кишечника.

Переважний шлях введення трансплантаційної фекальної мікробіоти залишається дискусійним. Її можна вводити через верхні відділи шлунково-кишкового тракту (дуоденальний зонд або пероральні капсули) або через нижні відділи (колоноскопія, клізма). Ефективність трансплантації фекальної мікробіоти при Clostridium difficile загалом не залежить від способу введення, хоча клізми часто потребують повторних процедур. Данних про підвищений ризик надмірного бактеріального росту тонкого кишечника при введенні через верхні відділи наразі немає.

Вибір методу введення визначається індивідуальними ризиками: при загрозі аспірації перевагу надають колоноскопії, тоді як введення через верхні

відділи може застосовуватися для уникнення інвазивних процедур у ослаблених пацієнтів. Пероральна капсульована трансплантація фекальної мікробіоти демонструє високі показники ефективності та зменшує дискомфорт, але потребує прийому великої кількості капсул і поки що обмежено доступна.

3. Клінічні ефекти трансплантації фекальної мікробіоти пов'язані як із прямим впливом донорської мікробіоти, так і з факторами організму-хазяїна, що підтверджується результатами клінічних досліджень. Нещодавні дослідження вперше оцінили вплив трансплантації фекальної мікробіоти у пацієнтів із синдромом подразненого кишківника. Після однієї інфузії донорської трансплантації фекальної мікробіоти, введеної колоноскопічно, через три місяці клінічне покращення спостерігали у 65% пацієнтів, що було вище, ніж у контрольній групі з аутологічною трансплантацією фекальної мікробіоти. Через 12 місяців різниця між групами зменшувалася, а ефективність заморожених препаратів була співставною зі свіжими. Узагальнення наявних невеликих досліджень показало покращення симптомів приблизно у 58% хворих, однак результати характеризуються значною гетерогенністю та можливістю упередженості.

Корекція кишкової мікробіоти розглядається як перспективний підхід при захворюваннях, пов'язаних із дисбактеріозом. Трансплантація фекальної мікробіоти може бути доцільною за умови тривалого клінічного ефекту, однак для хронічних станів можливі й більш цілеспрямовані, повторювані втручання. Наразі застосування трансплантації фекальної мікробіоти при більшості інших захворювань залишається експериментальним і має проводитися лише в межах контрольованих клінічних досліджень.

4. Кишкова мікробіота бере участь у патогенезі та прогресуванні діабету як 1-го, так і 2-го типу. Цукровий діабет 2-го типу характеризується зниженням кількості бактерій, що продукують бутират (наприклад, Roseburia, Faecalibacterium prausnitzii), та збільшенням кількості умовно-патогенних мікроорганізмів.

При цукровому діабеті 1-го типу дослідження показують, що мікробні порушення передують розвитку аутоантитіл, зі значним зниженням кількості Bifidobacterium та Akkermansia. Діабет характеризується меншим бактеріальним різноманіттям і пов'язаний з переходом до бактеріальних штамів з прозапальними властивостями, що можуть відігравати роль у втраті бета-клітин та чутливості до інсуліну. Більше того, зміни в кількості Proteobacteria були виявлені лише у пацієнтів з діабетом 1-го типу.

У пацієнтів з діабетом як 1-го, так і 2-го типу спостерігається нижчий рівень мікробіоти, що продукує бутират, такої як Roseburia та Faecalibacterium prausnitzii, що знижує витрати енергії та функцію мітохондрій, яка зазвичай активується бутиратом.

При цукровому діабеті 1-го типу трансплантація фекальної мікробіоти посилює активність регуляторних Т-клітин (Treg), пригнічуючи аутоімунне руйнування β-клітин шляхом інгібування ефекторних Т-клітин. При цукровому діабеті 2-го типу трансплантація фекальної мікробіоти знижує системне запалення шляхом зменшення транслокації прозапальних цитокінів (TNF-α, IL-6) та ліпополісахариду (LPS), тим самим покращуючи чутливість до інсуліну.

Трансплантація фекальної мікробіоти відновлює бактерії, що продукують бутират (наприклад, Faecalibacterium), які сприяють цілісності кишкового бар'єру та диференціації Treg шляхом інгібування гістондеацетилази. Ці імунометаболічні взаємодії підкреслюють подвійну роль трансплантації фекальної мікробіоти у пом'якшенні аутоімунітету цукрового діабету 1-го типу та хронічного запалення цукрового діабету 2-го типу.

Кишкова мікробіота також бере участь у розвитку ускладнень діабету. Зокрема, розвиток діабетичної ретинопатії пов'язують з проникністю кишечника з подальшим увеїтоподібним запаленням та зменшенням кількості бактерій, що продукують бутират. Дисбактеріоз при діабеті також корелює з рівнем фактора росту судинного ендотелію (VEGF) у сироватці крові, який бере участь у прогресуванні діабетичної ретинопатії.

Клінічні докази. Діабет 1-го типу:

Пацієнт з діабетом 1-го типу та недоїданням пройшов трансплантацію фекальної мікробіоти для лікування нудоти, блювання та запору — після трансплантації фекальної мікробіоти спостерігалося покращення шлунково-кишкових симптомів і метаболічних параметрів. У пацієнтів з неадекватним контролем глікемії після трансплантації відмічалося зниження рівня глюкози натще та після їжі, а також зниження HbA1c.

Діабет 2 типу:

Дослідження показало кращий глікемічний контроль, нижчі значення HbA1c та менше пригнічення апоптозу бета-клітин у мишей з діабетом 2-го типу після трансплантації фекальної мікробіоти. Однак інше дослідження із трансплантацією синтетичної мікробіоти спричинило збільшення маси тіла та підвищення рівня прозапальних цитокінів, ЛПНЩ, тригліцеридів та вільних жирних кислот.

Пацієнти після трансплантації фекальної мікробіоти мали нижчий рівень альбумінурії незалежно від змін швидкості фільтрації, що підтверджує роль мікробіоти у контролі ваги та глікемії.

Спостерігалося значне зниження HbA1c, глюкози крові та підвищення рівня С- пептиду після їжі. Велика кількість Rikenellaceae та Anaerotruncus у калі до лікування може бути маркером позитивної відповіді на трансплантацію фекальної мікробіоти.

Рівень Bifidobacterium підвищувався в обох групах лікування та негативно корелював з глюкозою крові, артеріальним тиском, ліпідами та індексом маси тіла. Рівні Bilophila та Desulfovibrio значно знижувалися після трансплантації фекальної мікробіоти та корелювали з глікемією.

5. Виразковий коліт - це хронічне запальне захворювання товстої кишки з рецидивуючим перебігом, що проявляється болем у животі, анемією та кривавою діареєю. Захворювання асоціюється з підвищеним ризиком колектомії та розвитку коліт-асоційованого колоректального раку. Попри наявні докази ключової ролі кишкового мікробіому в патогенезі виразкового коліту, сучасні методи лікування переважно спрямовані на імунозапальні

механізми. Трансплантація фекальної мікробіоти ефективна при інфекції Clostridium difficile та розглядається як перспективний підхід до індукції і підтримки ремісії при виразковому коліті.

Трансплантація фекальної мікробіоти може мати терапевтичне значення у пацієнтів з виразковим колітом, сприяючи репопуляції здорової кишкової флори.

Методика проведення трансплантації полягає у наступному. Пацієнтам проводять підготовку кишечника поліетиленгліколем за день до трансплантації фекальної мікробіоти. Для приготування трансплантату використовують у середньому 50 г донорських фекалій, які донор збирає в стерильний контейнер і доставляє до лікарні в день процедури. Фекальний матеріал суспендують у 250 мл 0,9% розчину NaCl, гомогенізують та фільтрують, після чого розподіляють на шприци по 50 мл. Отриману суспензію вводять через катетер у дванадцятипалу кишку під час гастроскопії. Після процедури пацієнт перебуває у палаті з опущеним головним кінцем протягом 60 хвилин; дефекацію обмежують на 30 хвилин, прийом їжі - на 1 годину, фізичну активність - на 2 години.

Оцінки клінічних симптомів, які використовуються для вимірювання ефективності трансплантації фекальної мікробіоти, були наступними: оцінка діареї, оцінка болю в животі, оцінка гною та калу крові, оцінка Майо, оцінка кривавого стулу, оцінка слизової оболонки товстої кишки.

Після курсу трансплантації фекальної мікробіоти у пацієнтів з виразковим колітом спостерігалося суттєве зменшення основних клінічних симптомів. Частота та вираженість діареї значно знизилися після кількох раундів трансплантації фекальної мікробіоти, аналогічну тенденцію продемонстрували біль у животі та кривавий стул. До лікування ці симптоми реєструвалися у більшості пацієнтів, тоді як після завершення курсу трансплантації фекальної мікробіоти вони були відсутні або мали мінімальний прояв у значної частини обстежених.

Ендоскопічна оцінка показала покращення стану слизової оболонки товстої кишки після трансплантації фекальної мікробіоти: зменшилися ознаки запалення, крихкість і кровоточивість слизової оболонки, а також інфільтрація запальних клітин. Відповідно, індекс активності захворювання за шкалою Mayo достовірно знизився після лікування, що свідчить про зменшення активності виразкового коліту та досягнення клінічного й ендоскопічного покращення. Жоден пацієнт не мав серйозних побічних реакцій протягом періоду дослідження та періоду спостереження.

Водночас при динамічному аналізі мікробіоти у пацієнтів до та після трансплантації фекальної мікробіоти виявлено суттєві зміни складу флори. До лікування відзначалася підвищена частка Firmicutes та Proteobacteria, а також умовно-патогенних родів, зокрема Klebsiella та Streptococcus, порівняно зі здоровими донорами.

Після проведення трансплантації фекальної мікробіоти спостерігалася тенденція до зменшення частки Firmicutes і потенційно патогенних бактерій, а також поступове збільшення Bacteroidetes, що наближало мікробіотний профіль пацієнтів до показників донорської групи.

Таким чином, трансплантація фекальної мікробіоти сприяла нормалізації кишкової мікробіоти у пацієнтів з виразковим колітом, зменшенню дисбіозу та зниженню відносної кількості умовно-патогенних мікроорганізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Янь Тянь , Янь Чжоу , Сісі Хуан, Джун Лі, Куй Чжао, Сяохуей Лі. Трансплантація фекальної мікробіоти при виразковому коліті: перспективне клінічне дослідження. Дослідницька стаття.
2. RE Ooijevaar , EM Terveer , HW Verspaget , EJ Kuijper та JJ Keller. Клінічне застосування та потенціал трансплантації фекальної мікробіоти. Оглядова стаття.

3. Габріеле Анджело Вассалло, Томмазо Діонісі, Вітторіо Де Віта, Джузеппе Ауджелло, Антоніо Гасбарріні, Даріо Пітокко, Джованні Аддолорато. Роль трансплантації фекальної мікробіоти при діабеті. Оглядова стаття.

УДК 614:615.371:616.921.5

Кулікова Ольга Володимирівна
6 курс, 3 медичний факультет, група 20
Ускова Софія Андріївна
6 курс, 3 медичний факультет, група 20
Літвинова Анастасія Михайлівна
PhD, асистент
Кафедра загальної практики - сімейної медицини та внутрішніх хвороб
Харківський національний медичний університет,
Україна

ОБІЗНАНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ПРО ВАКЦИНАЦІЮ ВІД ГРИПУ

Актуальність. Грип був і є серйозною проблемою для населення, у зв'язку зі своєю високою контагіозністю та можливістю розвитку тяжких ускладнень перебігу захворювання, здебільшого у груп високого ризику, до яких відносяться: літні люди (≥65 років), діти молодші 5 років, вагітні жінки, пацієнти із наявними в анамнезі хронічними захворюваннями, пацієнти із імунодефіцитними станами та люди, що у зв'язку зі своїми професійними обов'язками мають підвищений ризик до захворюваності, а саме: медичні працівники, які безпосередньо вимушені контактувати із пацієнтами та інфекційним матеріалом; викладачі та працівники освітніх закладів; працівники громадського транспорту та установ соціального захисту; військовослужбовці.

Мета. Метою дослідження є оцінка рівня знань та ставлення до щорічного щеплення від грипу людей різних вікових категорій, аналіз усвідомленості населення стосовно важливості щеплення, наслідків перенесеного грипу, груп ризику, частотою проведення вакцинації, а також оцінка ефективності інформаційної пропаганди, довіри до офіційних джерел інформації, мотивації до вакцинації, щоб визначити фактори, які найбільше впливають на прийняття

рішень стосовно проведення щорічного рекомендованого щеплення від грипу або її уникнення.

Матеріали та методи. Дослідження рівня обізнаності населення стосовно вакцинації від грипу було проведено серед населення різних регіонів України шляхом опитування 50 людей різних вікових категорій. Серед респондентів було 14 чоловіків та 36 жінок, віком від 16 до 65 років. Опитування населення проводилось у листопаді 2025 року, шляхом заповнення структурованої анкети Google Forms, яка поширювалась за допомогою мобільних застосунків та соціальних мереж, а саме: Telegram, Facebook та Instagram.

Анкетування складалось з 14 запитань та охоплювало такі аспекти дослідження: вік та стать респондентів, усвідомлення важливості вакцинації, знання про наявність ускладнень грипу, частота вакцинації та особистий досвід проведених щеплень, визначення пріоритетних груп населення для вакцинації, що мають найбільший ризик тяжкого перебігу хвороби, причина відмови від вакцинації, рівень довіри до офіційних джерел інформування (ВООЗ та МОЗ), популярні методи поширення інформації серед населення, щодо вакцинації від грипу та вмотивованість людей до проведення рекомендованого щорічного щеплення. Збір анкет забезпечував повну анонімність та добровільну участь у дослідженні. Дослідження проводилось відповідно до етичних стандартів.

Статистичний аналіз даних було проведено за допомогою методів математичної статистики – електронних діаграм Microsoft Word.

Основна частина. Протягом кожного календарного року у всьому світі в осінньо-весняний період з’являється хвиля підвищеної захворюваності на грип. Це відбувається через постійний дрейф антигенів, тому грип щоразу дещо відрізняється від минулорічних штамів захворювання. З огляду на це, наша імунна система може працювати недостатньо коректно і менш ефективно викривати наявне захворювання, що матиме суттєві наслідки для здоров’я та подальших ускладнень. Кожні декілька років через щорічні антигенні зміни,

може утворюватися новий підтип вірусу грипу, який буде істотно відрізнятися від попередніх штамів і нести за собою можливість епідемічного поширення захворювання і, відповідно, тяжкі ускладнення (наприклад, гострий респіраторний дистрес-синдром (ГРДС), пневмонія, енцефаліт, менінгіт, серцево-судинні захворювання та інші) та смерть.

Не варто забувати і про попередній досвід епідемій та пандемій людства. Наприклад, іспанський грип або «іспанка» 1918-1920 років, яка забрала близько 2% населення землі і до сьогодні залишається найбільшою пандемією грипу в історії людського роду.

Найбільш коректним часом для проведення щепленні відповідно до рекомендацій МОЗ та ВООЗ є осінній період, а саме вересень-листопад. На жаль, ступінь вакцинації охоплює дуже малий відсоток населення, безпосередньо в нашій країні. Це відбувається через те що певні групи населення є мало поінформовані стосовно дуже актуальної проблеми в наш час.

Моніторинг рівня обізнаності громадян стосовно імунізації в період найбільшої захворюваності є ключовим завданням медичних працівників. Отримана інформація може стати базою для формування робочих стратеріій популяризації вакцинопрофілактики грипу серед населення.

Результати. Провівши опитування, більше 90% громадян обізнані стосовно ускладнень грипу. Отримані результати, можуть свідчити про схвальне ставлення громадян до імунізації.Також понад 60% зазначили, що щеплення від грипу необхідно робити 1 раз на рік. Проте, майже чверть населення не мають такої інформації, що вказує на потребу в додатковому інформуванні з цього приводу. Респонденти добре орієнтуються в основних групах ризику. Вважають що вакцинуватися необхідно людям з хронічними хворобами, людям похилого віку, дітям, медичним працівникам, військовим тощо. Рівень вакцинованих осіб серед опитаних, на жаль, дуже низький і складає всього 18%, 6% з респондентів планують вакцинуватися, інші 76% - не вакциновані. Найпоширенішими причинами відмови від вакцинації виявилися брак часу, страх перед побічними реакціями, відсутність інформації стосовно

вакцин, висока вартість. 20% зазначили що, не вважають вакцинацію необхідною. Отже основними бар'єрами стали організаційні моменти та інформативні. Найвагомішим чинником, що стимулює населення до вакцинування стали професійні настанови медичних працівників, відповідно, стратегію, щодо популяризації щеплень варто спрямовувати через медичні установи, акцентуючи уваги на фахівців сімейної медицини. Також було зазначено що мотивацією є доступність цін, рекомендації університетів для студентів, інформація про користь вакцинації та приклади оточення. Підводячи підсумок, можна зазначити, що майже 80% опитаних мають авторитетність до офіційних каналів комунікації, щодо просвітницької діяльності, яка спрямована на підвищення рівня актуальності специфічної профілактики інфекційних хвороб. Попит на просвітницькі матеріали, складає приблизно 70%, що вказує на готовність сприймати повідомлення про вакцинацію.

Висновок. Населення має середній рівень обізнаності в цій темі і, на жаль, достатньо низький рівень вакцинації, що в більшій мірі пов'язано з недостатньої інформаційною кампанією. А отже варто зосередити агітаційну програму, що сприятиме підвищенню масової імунізації серед усіх верств населення, на інтерактивні медіаресурси, глобальні інформаційні мережі та настанови закладів охорони здоров'я. Надана інформація повинна бути лаконічною, чіткою та легкою для сприйняття усіма прошарками суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Osterholm M. et al. "Efficacy and effectiveness of influenza vaccines: a systematic review and meta-analysis." *The Lancet Infectious Diseases*.
2. Palache A. et al. "Seasonal influenza vaccine uptake in Europe: an overview of survey results." *Human Vaccines & Immunotherapeutics*.
3. Grohskopf L. A. et al. "Prevention and Control of Seasonal Influenza with Vaccines." *MMWR Recommendations and Reports*.

4. Школьник І. М., Вакуленко Л. О. *Епідеміологія з основами інфекційних хвороб*.
5. Голубовська О. А. *Інфекційні хвороби: підручник*.
6. Литвин Н. В. *Імунопрофілактика вакцинокерованих інфекцій*.

УДК 159.944.4:612.017:616-092

Ткачук Юліана Олегівна
студентка Івано-Франківського
національного медичного університету,
м. Івано-Франківськ, Україна

ВПЛИВ ХРОНІЧНОГО СТРЕСУ НА ІМУННУ СИСТЕМУ ЛЮДИНИ

Анотація. Хронічний стрес є важливим медико-біологічним чинником, що впливає на функціональний стан імунної системи людини. Тривала дія стресових факторів супроводжується активацією нейроендокринних механізмів адаптації, насамперед гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової та симпато-адреналової систем, що призводить до порушення імунної регуляції. У цій статті проаналізовано сучасні уявлення щодо впливу хронічного стресу на вроджений і набутий імунітет, роль глюкокортикоїдів і катехоламінів, цитокіновий дисбаланс та клінічні наслідки імунної дисфункції. Обґрунтовано значення хронічного стресу як фактора ризику інфекційних, онкологічних і аутоімунних захворювань.

Ключові слова: хронічний стрес, імунна система, кортизол, цитокіни, імуносупресія, нейроендокринна регуляція.

Вступ.

Стрес є універсальною неспецифічною реакцією організму на дію несприятливих фізичних, хімічних або психоемоційних чинників. Згідно з концепцією загального адаптаційного синдрому, стресова відповідь спрямована на збереження гомеостазу та підвищення виживання організму. Водночас тривалий, повторюваний або неконтрольований стрес втрачає адаптивний характер і набуває патологічного значення.У сучасному суспільстві хронічний стрес є поширеним явищем, що пов’язане з високим темпом життя, соціально-

економічними факторами, інформаційним перевантаженням та емоційним напруженням. Особливу увагу в медицині привертає вплив хронічного стресу на імунну систему, оскільки імунітет є ключовим елементом підтримання здоров'я та резистентності організму.

Нейроендокринні механізми стресової відповіді

Центральною ланкою реалізації стресової реакції є гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникова (ГГН) вісь. Під впливом стресових стимулів гіпоталамус секретує кортикотропін-рилізинг-гормон, який стимулює вивільнення адренокортикотропного гормону гіпофізом. У відповідь надниркики підвищують секрецію глюкокортикоїдів, зокрема кортизолу. Кортизол відіграє ключову роль у регуляції метаболічних, серцево-судинних та імунних процесів. За умов гострого стресу його дія сприяє мобілізації енергетичних ресурсів. Проте при хронічному стресі тривале підвищення рівня кортизолу призводить до виснаження адаптаційних механізмів та розвитку імунних порушень. Паралельно активується симпато-адреналова система, що супроводжується вивільненням адреналіну та норадреналіну. Катехоламіни впливають на функціональний стан імунокомпетентних клітин через специфічні рецептори, змінюючи їх проліферацію, міграцію та секреторну активність.

Вплив хронічного стресу на вроджений імунітет

Вроджений імунітет є першою лінією захисту організму від інфекційних агентів. Хронічний стрес негативно впливає на основні компоненти цієї ланки імунної системи. Встановлено зниження фагоцитарної активності нейтрофілів і макрофагів, що обмежує ефективність елімінації патогенів. Особливе значення має зниження цитотоксичної активності натуральних кілерів (NK-клітин), які відіграють провідну роль у противірусному та протипухлинному захисті. При тривалому стресі порушується продукція факторів вродженого імунітету, що сприяє підвищеній сприйнятливості до інфекційних захворювань.

Вплив хронічного стресу на набутий імунітет

Набутий імунітет є більш специфічним і включає клітинну та гуморальну ланки. Хронічний стрес супроводжується пригніченням проліферації Т-лімфоцитів, зменшенням кількості $CD4^+$ Т-хелперів та порушенням співвідношення $CD4^+/CD8^+$. Порушення функції Т-хелперів призводить до недостатньої активації В-лімфоцитів та зниження синтезу специфічних антитіл. У результаті формується ослаблена імунна відповідь на антигени, включно з вакцинальними, що має важливе клінічне значення.

Цитокіновий дисбаланс при хронічному стресі

Одним із ключових механізмів імунної дисфункції при хронічному стресі є порушення цитокінової регуляції. Знижується синтез інтерлейкіну-2 та інтерферону-γ, які необхідні для розвитку клітинної імунної відповіді. Водночас може формуватися хронічне низькорівневе запалення, що характеризується дисбалансом між прозапальними та протизапальними цитокінами. Такий стан розглядається як фактор ризику розвитку аутоімунних, серцево-судинних та метаболічних захворювань.

Клінічне значення імунних порушень

Імунні зміни, асоційовані з хронічним стресом, мають важливі клінічні наслідки. У осіб, які перебувають у стані тривалого психоемоційного напруження, частіше спостерігаються гострі респіраторні інфекції, затяжний перебіг захворювань та повільне загоєння ран.

Окремі дослідження вказують на зв’язок між хронічним стресом і підвищеним ризиком розвитку аутоімунних та онкологічних процесів, що підкреслює необхідність комплексного підходу до профілактики та лікування таких станів.

Висновки:

Аналіз наукових джерел показав, що хронічний стрес є важливим чинником порушення імунної регуляції та зниження адаптаційних можливостей організму. Тривала активація нейроендокринних механізмів, зокрема

гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової та симпато-адреналової систем, сприяє розвитку імуносупресії та цитокінового дисбалансу.

Встановлено, що за умов хронічного стресу порушується функціонування як вродженого, так і набутого імунітету, що проявляється зниженням фагоцитарної активності, пригніченням клітинної і гуморальної імунної відповіді та зменшенням загальної імунної резистентності організму. Це створює передумови для підвищеної сприйнятливості до інфекційних захворювань і загострення хронічних патологічних процесів.

На мою думку, хронічний стрес слід розглядати не лише як психоемоційний стан, а як медично значущий фактор, що впливає на перебіг багатьох захворювань. Усвідомлення взаємозв'язку між рівнем стресу та станом імунної системи є важливим для профілактики порушень здоров'я та формування комплексного підходу до лікування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сельє Г. Стрес без дистресу. – Київ: Наукова думка, 2019. – 240 с.
2. Guyton A. C., Hall J. E. Textbook of Medical Physiology. – Philadelphia: Elsevier, 2020. – 1168 p.
3. Abbas A. K., Lichtman A. H. Basic Immunology. – Philadelphia: Elsevier, 2021. – 336 p.
4. Ковальчук Л. В. Імунологія. – Львів: Світ, 2020. – 504 с.
5. Delves P. J., Martin S. J., Burton D. R., Roitt I. M. Roitt's Essential Immunology. – Wiley-Blackwell, 2017. – 576 p.
6. Segerstrom S. C., Miller G. E. Psychological stress and the human immune system // Psychological Bulletin. – 2004. – Vol. 130(4). – P. 601–630.
7. Cohen S., Janicki-Deverts D., Miller G. E. Psychological stress and disease // JAMA. – 2007. – Vol. 298(14). – P. 1685–1687.

PEDAGOGY AND EDUCATION

УДК 37.013.42:37.091.3:172.15

Кравченко Людмила Петрівна
учитель української мови та літератури, директорка
Калиндрузь Любов Миколаївна
учитель інформатики
Руденька Ксенія Денисівна
здобувачка
ОЗО «Христинівський ліцей»
Христинівської міської ради
Черкаської області
м. Христинівка Черкаської області, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ПРОЦЕСІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ З ШКІЛЬНИМ «КУТОЧКОМ ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ»

У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом,
і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі:
безмежної любові до Батьківщини,
бажання стати справжнім патріотом,
справжнім борцем!
Василь Сухомлинський

Анотація. У статті розглядається проблема патріотичного виховання учнів старших класів в умовах сучасної України. Розкрито потенціал інтерактивних форм роботи як інструменту зміцнення національної ідентичності. На прикладі

функціонування «КУТОЧКА ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ» в ОЗО «Христинівський ліцей», показано методи залучення старшокласників до дослідницької та волонтерської діяльності. Доведено, що системна робота з меморіальними експозиціями сприяє розвитку емпатії та громадянської відповідальності.

Ключові слова: патріотичне виховання, інтерактивні методи, національна свідомість, Куточок пам'яті і слави, проєктна діяльність, громадянська позиція, національна ідентичність.

Освітня система України сьогодні спрямована на виховання свідомого, активного громадянина, шанує історію та традиції свого народу. В умовах війни, яку веде Україна за свою незалежність, патріотизм став фундаментом національної стійкості. Патріотизм більше не сприймається як абстрактне поняття. Це реальна потреба у формуванні національної стійкості, ідентичності, духовної єдності нації.

Особливо важливо працювати з учнями старших класів, які перебувають на етапі активного формування світогляду. Саме у цьому віці зростає потреба в усвідомленні себе як частини національної спільноти. Патріотичне виховання в школі повинно стати не епізодичним, а системним та інтегрованим в усі аспекти шкільного життя.

До проблеми патріотичного виховання в українській педагогіці зверталися багато науковців і практиків. У своїх працях В. Сухомлинський наголошував, що любов до Батьківщини починається з любові до рідної землі, родини, традицій. Він підкреслював важливість особистісного прикладу та емоційного залучення учнів до патріотичних ідеалів.

У сучасних методичних розробках увага зосереджена на активізації учнів через методи проєктного навчання, тренінги, творчі завдання. У працях В. Коваля, О. Коркішко, О. Красовської, П. Оніщука, І. Охріменка, Р. Петронговського, С. Рашидової аналізуються переваги активного залучення школярів у процес вивчення історії та формування національної свідомості через ігрові та проєктні форми.

Українські науковці, зокрема І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна, наголошують на необхідності поєднання виховного потенціалу шкільного середовища з активною участю дітей у створенні та реалізації патріотичних ініціатив. Особливу роль відіграють проєкти, пов'язані з вшануванням пам'яті героїв, захисників України, дослідженням історії рідного краю.

У зв'язку з цим виникає потреба в оновленні підходів до виховної роботи. Традиційні форми дедалі частіше поступаються місцем інтерактивним методам, які передбачають залучення учнів до активної діяльності, співпраці, самовираження. Однією з таких можливостей є робота з шкільним «КУТОЧКОМ ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ» – тематичним простором вшанування пам'яті випускників школи, які віддали своє життя за вільну й незалежну Україну, і місце слави тих, хто зараз зі зброєю в руках боронить нашу незалежність. Особливе місце в експозиціях куточка слави відведено волонтерам. «КУТОЧОК ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ» – це своєрідна виховна платформа, що наповнюється за участю учнів і для них, яка розташована в ОЗО «Христинівський ліцей» Христинівської міської ради Черкаської області.

Це особливе місце, яке зберігає пам'ять про випускників-ВОЇНІВ ЗСУ, важливі події, символи українсько війська. Водночас це не лише експозиція – це простір для виховної роботи, який постійно змінюється, доповнюється і перетворений на інтерактивну платформу, де застосовуються сучасні методи навчання.

Інтерактивні методи – це ті, які передбачають активну участь учнів у процесі пізнання [3]. До таких методів належать:

1. ***Проєктна діяльність*** – учні самостійно або в групах досліджують історії учасників АТО/ООС, волонтерів, героїв рідного краю, створюють біографічні матеріали, стенди, буклети.

2. ***Квести та рольові ігри*** **передбачають** розробку завдань за матеріалами Куточка, у ході яких учні шукають відповіді, відшуковують експонати, реконструюють події.

3. ***Презентації:*** старшокласники готують мультимедійні виступи про певні події або особистості для молодших школярів.

4. ***Тематичні дискусії*** **передбачають** обговорення тем, як-от «Хто для мене герой?», «Що означає любити свою Батьківщину?» із використанням матеріалів куточка [2].

Інтерактивні методи сприяють глибшому емоційному залученню, формують емпатію, навички критичного мислення та комунікації. Роль педагога в цьому процесі – не лише інформувати, а й мотивувати, підтримувати ініціативу, сприяти творчості учнів. Учень же виступає не як пасивний слухач, а як співавтор освітнього середовища [1].

Інтерактивна робота з меморіальним простором закладу активізує не лише інтелектуальні здібності учнів, а й формує їхню внутрішню позицію щодо минулого та сьогодення, виховуючи повагу до свободи та державної незалежності. Можна стверджувати, що використання інтерактивних форм на базі «КУТОЧКА ПАМ'ЯТІ І СЛАВИ» є потужним засобом зміцнення національної свідомості школярів. Завдяки такій діяльності історичні події сприймаються глибше, що стимулює бажання бути свідомим учасником життя нації. Інтерактивний підхід робить виховання динамічним і продуктивним, допомагаючи учням опановувати навички дослідження, співпраці та шанобливого ставлення до історії. Вчителям варто масштабувати цей досвід, поєднуючи його з інформаційними інноваціями, щоб зробити учнів активними творцями історичного та культурного середовища школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми теорії та методики навчання історії. М*атеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 29 травня 2023 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 184 с.

2. Інноваційні освітні технології та методики навчання представили на Всеукраїнському семінарі. *Інститут модернізації змісту освіти (ІМЗО)*. 28 жовтня 2024. URL: https://lnk.ua/dNYKGWleM
3. Перспективний педагогічний досвід 2023–2024 : активні та інтерактивні методи навчання на уроках історії / Черкаський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти ім. К. Д. Ушинського. 2024. URL: https://choippo.edu.ua/?page_id=45387
4. Смирновська О. В. Застосування методу проєктів на заняттях історії : з досвіду роботи. *Haurok* : педагогічний портал. 11 груд. 2023. URL: https://surl.li/zbuxiy

PHILOLOGY AND JOURNALISM

УДК 821.111-1:82.02:82.091:821.161.2

Каленіченко Інна Миколаївна
учитель української мови та літератури,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
«учитель-методист»
Діденко Ольга Олегівна
учениця 10-А класу
Великобагачанський опорний ліцей
Великобагачанської селищної ради
Миргородського району Полтавської області
с. Велика Багачка, Україна

ОБРАЗ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ В ПОЕМІ ДЖ. Г. БАЙРОНА «ПАЛОМНИЦТВО ЧАЙЛЬД ГАРОЛЬДА» (на підставі порівняння перекладів П. Куліша і В. Богуславської)

Анотація: досліджено, що «Поема Паломництво Чайльд Гарольда» Дж. Г. Байрона є ключовим твором для розвитку романтизму. У ній вперше було створено новий тип романтичного героя – байронічного, а також виявилися ознаки байронізму.

Стаття присвячена дослідженню образів ліричного героя в поемі Дж. Г. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда» на підставі зіставлення перекладів твору П. Куліша і В. Богуславської.

Переклади П. Куліша і В. Богуславської мають свою специфіку. У перекладі П. Куліша яскраво виявилися фольклорні традиції, елементи розмовного стилю, задушевність та емоційність оповіді. Однак П. Кулішеві не

вдалося відтворити повною мірою спенсерову строфу. У перекладі В. Богуславської її форма збережена абсолютно точно. Також у перекладацькій рецепції В. Богуславської посилено соціально-філософську проблематику, критику суспільства, песимістичне світосприйняття Чайльд Гарольда і духовну хворобу його покоління. Образ автора в перекладі В. Богуславської є більш активним, він наділений філософським баченням, любов'ю до природи і прагненням творити.

Ключові слова: романтизм, байронізм, Дж. Г. Байрон, П. Куліш, В. Богуславська, українські переклади, мандрівка, світова скорбота.

Дослідження образів ліричного героя в поемі Дж. Г. Байрона «Паломництво Чайльд Гарольда» на підставі зіставлення перекладів твору П. Куліша і В. Богуславської є напрочуд актуальним для сучасного літературознавства. Дж. Г. Байрон як один із яскравих і впливових представників англійського та європейського романтизму сформував особливий культурний феномен – байронізм, що став символом бунту, інтелектуальних шукань та «світової скорботи» для різних поколінь. У сучасних умовах, коли фіксується криза ідеологій, загострюються питання знедуховлення світу, відчуження людини та загроза її особистій свободі, звернення до образу Чайльд Гарольда в українській художній рецепції П. Куліша та В. Богуславської набуває особливої актуальності. Цей образ є втіленням інтелектуального героя, котрий, розчарований у суспільстві та власних пристрастях, вирушає в мандрівку з метою пошуку справжніх цінностей. Поема не лише відображає перехід від раціоналізму Просвітництва до романтичного світогляду, але й містить глибокий аналіз взаємодії особистості з історією та світом, що є важливо для самоусвідомлення й розуміння духовних потреб сучасного покоління.

Романтизм – одне з найцікавіших, але й найскладніших явищ в історії літератури. У центрі художньої системи романтизму – особистість, а головний конфлікт розгортається між особистістю і суспільством. На сучасному етапі

літературознавства дослідження романтизму виходить далеко за межі локального аналізу, інтегруючи міждисциплінарні та культурологічні підходи. В українському літературознавстві останніх років (Т. Бовсунівська, А. Смірнов та ін.) романтизм розглядають як літературний напрям, що став реакцією на кризу раціоналістичних ідей Просвітництва та на жорстокі реалії Французької революції та індустріалізації.

Уперше термін «байронізм» використав І. Франко в статті «Лорд Байрон» (1894): «Поява «Чайльд Гарольда» була фактом історичним для всієї Європи; від неї датується початок так званого байронізму майже у всіх європейських літературах». З того часу минуло чимало років, але термін «байронізм» і досі розуміють по-різному. Як бачимо, в науці немає однозначного визначення байронізму, тому є сенс детально розглянути поему «Паломництво Чайльд Гарольда» як в оригіналі, так і в українських перекладах П. Куліша та В. Богуславської, що дасть можливість уточнити сутність і ознаки цього явища.

Мотиви розчарування й самотності в образі Чайльда Гарольда

Провідними мотивами європейського романтизму є мотиви самотності й духовного розчарування особистості, яка не знаходить свого місця у світі. У творчості Дж. Г. Байрона вони набули особливої глибини та психологічної виразності. Поема «Паломництво Чайльд Гарольда» (1812–1818) стала художнім відображенням внутрішньої драми людини, розчарованої в суспільстві, у власних ілюзіях і в житті загалом.

Головний герой поеми – молодий англійський аристократ, який, попри зовнішній успіх і статки, відчуває глибоку духовну спустошеність. У перекладі П. Куліша акцентовано передовсім байдужість Чайльд Гарольда, його занурення в порожнє життя, розпусне існування. Це цілком відповідає англійському оригіналу тексту: «Who ne in virtue's ways did take delight; But spent his days in riot most uncouth...» («...юнак, який не любив чеснот, а проводив свої дні в найгрубіших розпустах» – тут і далі дослівний переклад О.Д.). У перекладі В. Богуславської зроблено акцент на захваті героя від титулів і багатства, а потім – розчарування і пошук миттєвих задоволень. Слово

«бедлам» (англійського походження, з 1547 р. означало лікарню для психічно хворих у Лондоні) у перекладі В. Богуславської стає символом морального хаосу, розпаду духовності. Водночас це слово вводить і мотив духовної хвороби ліричного героя, а згодом – усього покоління.

На початку твору потужно звучить мотив нудьги й пересичення ліричного героя: «He felt the fulness of satiety...» («Він відчув пересит...») [4, с. 8]. Це слово в переносному значенні означає особливу хворобу героя і всього Байронового покоління, ознаку беззмістовного життя. У перекладі В. Богуславської використано слово «нудьга» у значенні байдужість. У П. Куліша ця хвороба названа «бідою, гіркою над всі біди», що згодом приведе до змін у житті Чайльд Гарольда.

Чайльд Гарольд тікає з рідної країни, прагнучи забути минуле і знайти новий сенс життя в подорожах. У перекладах П. Куліша і В. Богуславської використані символічні образи моря, вітру, корабля, хвиль як символи свободи і прагнення героя до нового вільного простору. Мотив втечі, що звучить в тексті оригіналі, також є спільним для обох перекладів.

На початку мандрів в образі ліричного героя домінує не жага відкриттів, а саме втеча від світу й самого себе: «With pleasure drugg'd, he almost long'd for woe...» («З переситу він майже прагнув лиха...»). Самотність героя має не лише психологічний і соціальний, а й філософський характер: це відчуття відчуженості людини від світу, який утратив духовні орієнтири. У П. Куліша і В. Богуславської ми спостерігаємо увиразнення мотиву журби, що має не миттєвий, а екзистенційний характер: «задум сумний» (П. Куліш) – «журливих марень гра» (В. Богуславська). Є також протиставлення рідного краю/рідних берегів теплим краям за морями. П. Куліш знов використовує слово «пересит» як причину духовної хвороби Чайльд Гарольда, а В. Богуславська узагальнює різні тривожні стани героя у слові «гризота». На нашу думку, переклад П. Куліша більш точний у даному випадку.

Через внутрішні монологи героя Дж.Г. Байрон розкриває гострий конфлікт між ідеалом і дійсністю. Ліричний герой не знаходить серед людей спорідненої

душі, адже його світогляд не відповідає моралі й цінностям епохи. Саме тому самотність стає його постійним супутником і своєрідною формою існування.

Його юнацькі прагнення до слави, любові, гармонії руйнуються під тиском егоїзму, фальшу та лицемірства світського життя. Він доходить висновку, що світ є порожнім і жорстоким. Через образ Чайльд Гарольда Дж. Г. Байрон висловлює критику суспільної моралі, протестує проти порожнього життя англійської аристократії. Навіть батьківський дім видається героєві ненависним. У В. Богуславської критичні елементи більше виражені, аніж у перекладі П. Куліша, який пом'якшує зображення Гарольдового дому, але в даному випадку П. Куліш увиразнює мотиви зневіри й втрати моралі.

Ліричний герой поеми – не байдужий спостерігач, а людина, яка глибоко страждає від дисгармонії світу. Образ Чайльд Гарольда має виразне автобіографічне підґрунтя. Як і його герой, Дж. Г. Байрон був людиною глибоких внутрішніх протиріч: він протестував проти соціальних умов, водночас шукав сенс власного життя. Самотність і розчарування Чайльд Гарольда – це відбиття душевного стану самого поета, який, попри славу і талант, почувався вигнанцем серед людей. Водночас образ ліричного героя втілює духовні проблеми цілого Байронового покоління.

Отже, мотиви розчарування й самотності в поемі «Паломництво Чайльд Гарольда» мають філософсько-психологічне та моральне значення. Вони розкривають сутність байронічного героя – особистості, яка усвідомлює марність земних ідеалів, прагне духовної свободи, але приречена на самотність. Ці мотиви стали визначальними для романтичної літератури XIX ст. і втілили в поемі трагедію людської душі у світі, позбавленому істинних цінностей.

Духовні пошуки та прагнення Чайльда Гарольда. Проблема духовних пошуків людини посідає центральне місце в поемі Дж. Г. Байрона. Чайльд Гарольд є новим типом романтичної особистості, для якої притаманні внутрішня суперечливість, розчарування в дійсності та прагнення ідеалів. Постать Чайльда Гарольда є втіленням романтичного індивідуалізму. Його духовний шлях – це втеча від душевної порожнечі у пошуках гармонії, яку він

намагається віднайти в природі та в інших країнах. У цьому полягає головна мета його мандрівки.

Одним із ідеалів героя Дж. Г. Байрона є свобода – як особиста, так і суспільна. Чайльд Гарольд щиро співчуває народам, що борються за незалежність, зокрема грекам, іспанцям, албанцям. Водночас він болісно сприймає руйнацію демократичних ідеалів. Тому в поемі з'явилися епітети «Cold is the heart» («холодне серце»), «Dull is the eye» («тупе око») як вираження суб'єктивного сприйняття героя, котрий не побачив свободи в інших країнах. У своєму перекладі П. Куліш більше зосереджується на внутрішньому стані героя-спостерігача, який відчуває особистий біль від занепаду Греції. У перекладі В. Богуславської метафора «втоптане у прах» звучить жорсткіше, ніж у П. Куліша, акцентуючи увагу на знищенні ідеалів давньогрецької культури. Зауважимо, що переклад П. Куліша більш увиразнює почуття ліричного героя, а переклад В. Богуславської є більш точним щодо політичного підтексту твору, викриваючи не лише руйнування пам'яток культури часом, а й насильство, жорстокість, духовну ницість суспільства.

Симпатії ліричного героя щодо визвольних рухів засвідчують відданість Чайльд Гарольда ідеалам гуманізму й справедливості. П. Куліш наголошує на соромі ліричного героя за своє покоління, за представників своєї нації, які здійснювали колоніальні війни. Чайльд Гарольд звертається до Альбіона (тобто Великої Британії) як до живої істоти, яка «втішається» сльозами інших народів: «What! shall it e'er he said by British tongue, Albion was happy in Athena's tears?..» («Що! Невже це він сказав британською мовою, що Альбіон був щасливий сльозами Афіни?..»). В обох українських перекладах використано слово «the slaves» («раби») як символ загарбницьких війн тодішньої Великої Британії. У перекладі В. Богуславської з'являється образ Рубікону (річка в Італії), що стає метафорою умовної межі, що відділяє свободу від тиранії, повороту Британії та Європи до насильницької політики. Це нюанс, який додала перекладачка до змісту оригіналу.

Для Чайльд Гарольда свобода – це не лише політична категорія, а насамперед внутрішній стан душі. Однак ця свобода водночас приносить йому самотність і нерозуміння з боку соціуму. Герой намагається знайти спокій у природі, у споглядданні величних історичних пам'яток, у спілкуванні з минулим.

У своїх мандрах герой доходить до переконання, що істинне життя полягає не у зовнішній славі, а у внутрішній свободі.

Упродовж усієї поеми відбувається помітна еволюція світогляду Чайльд Гарольда. Спочатку він – безсоромний молодик, пересичений насолодами, потім – втікач від порожнього життя, далі – спостерігач, схильний до глибокої внутрішньої рефлексії. Згодом його мандрівка перетворюється на пошук істини і духовного очищення. Однак Чайльд Гарольд усвідомлює, що не може втекти від себе, від власних суперечностей і болісних питань. І все ж таки ліричний герой вважає, що він жив і шукав істину недаремно: «But I have lived, and have not lived in vain...» («Але я жив, і жив недаремно...»); «But there is that within me which shall tire Torture and Time, and breathe when I expire...» («Але є в мені те, що переможе випробування і час, що дихатиме, коли я помру...»).

Переклади П. Куліша і В. Богуславської відображають глибоку духовну драму і втому ліричного героя. Однак результати його мандрів перекладачі інтерпретують по-різному. В. Богуславська пише про те, що герой боровся, шукав істину, витрачав життєві сили, але сенс боротьби і його мандрів втрачено, тому в кінці твору Чайльд Гарольд постає виснаженим і знесиленим. А в перекладі П. Куліша ми відчуваємо збереження в душі ліричного героя «щось такого», що долає муки і час, це цілком відповідає змісту оригіналу.

Отже, духовні пошуки та ідеали Чайльд Гарольда розкривають сутність байронічного героя як людини, яка прагне знайти сенс життя у світі, сповненому суперечностей.

Тема «світової скорботи» у творі. Однією з провідних тем європейського романтизму є тема «світової скорботи», яку започаткував Дж. Г. Байрон у поемі «Паломництво Чайльд Гарольда». Вже у першій пісні твору використано слово «sorrow» (у значенні «печаль», «туга», «нудьга»), що означало не лише

песимістичний, пригнічений настрій ліричного героя, але і його глибоку внутрішню хворобу: «Strange pangs would flash along Childe Harold's brow...» («Дивні муки були закарбовані на його чолі...») [4, с. 9]. Печаль Чайльд Гарольда спочатку була викликана переситом розвагами й суспільною марнотою. Йому не цікаві порожні розмови й світські стосунки, адже він прагне інших ідеалів. Згодом «sorrow» стає концептом, тісно пов'язаним у поемі з концептом «disappointment» («розчарування») та «illness» («хвороба»), «pain» («біль»). Отже, печаль Чайльд Гарольда обумовлена не лише його пересиченням, але і загальним станом суспільства, яке не дає ліричному героєві можливості для духовної реалізації.

Поняття «світова скорбота» тісно пов'язане з філософією розчарування, що стала характерною для доби після наполеонівських війн, коли ідеали свободи та прогресу, які були проголошені під час Французької революції, не справдилися.

Під час подорожі перед героєм розкривається широкий європейський світ, дуже не схожий на все те, що оточувало його на батьківщині – природа Португалії, Іспанії, південні гори, теплі моря, а головне, люди, які борються за свою національну незалежність. Чайльд Гарольд схвалює прагнення іспанців досягти свободи, віддає належне їхній мужності, але скрізь залишається лише спостерігачем. Епітет «нашийницькі фігури» П. Куліш використовує для позначення австрійських загарбників, які на той час заволоділи Венецією. В. Богуславська також створила у своєму перекладі образ поневолення, приниження та скорботи за втраченою гідністю. Італійський народ відчуває тугу через гноблення ворогами. Упокорений народ – символ печалі, туги та безнадійності народу, який, на думку Чайльд Гарольда, втратив свою волю і велич.

Порівняльна таблиця фрагментів оригіналу та українських перекладів «Паломництва Чайльд Гарольда» (П. Куліша і В. Богуславської)

Таблиця 1.

Англійський оригінал (Пісня IV, строфа XV)	Переклад П. Куліша (Пісня IV, строфа XV)	Переклад В. Богуславської (Пісня IV, строфа XV)
Statues of glass —— all shiver'd —— the long file Of her **dead Doges are declin'd to dust;** But where they dwelt, the vast and sumptuous pile Bespeaks the pageant of their splendid trust...[4, 140].	І лиця сі чужі, **нашийницькі фігури.** Усе насупило густу, **важенну хмару,** На любую твою, Венеціє, оселю [3; 123].	Що позбирали твій врожай річний І **ниций, упокорений народ** Пригадує твій рай, роки твоїх щедрот [2; 306].

Загалом образ Чайльд Гарольда – уособлення самотнього й стражденного героя, який не може знайти спокою ані серед людей, ані в природі. Його туга має не особистий, а суспільно-історичний та загальнолюдський вимір. Вираз «Я світу не любив, ні в світі був любимий, Ніколи не лестивсь грубим його диханням...» у перекладі П. Куліша вказує на відчуження героя і світу. Чайльд Гарольд не відчуває спорідненості з тогочасним суспільством. Він зневажає його цінності, а суспільство не розуміє і не сприймає його бунтарського духу. У перекладі В. Богуславської теж втілено відчуження й глибокий смуток самотності ліричного героя: «Я не злюбив цей світ, а він – мене, Не лестив я, не падав на коліна...».

Чайльд Гарольд розчарувався у славі, суспільстві, тогочасній моралі породжує глибоку екзистенційну печаль, характерну для байронічного героя.

В. Богуславська використовує символи на позначення стану суспільства – хаос і пустка, а також холодне сяйво місяця, що втілює духовну порожнечу у світі й у душі ліричного героя. У тексті оригіналу є образи «chaos of ruins» («хаос руїн») і «lunar light» («місячного світла»), вони збережені в перекладі В. Богуславської.

Водночас П. Куліш використовує застаріле слово «чорторий» (у значенні «великий вир», «глибока яма», «урвище»), щоб показати, глибокий духовний занепад суспільства, в якому особистість не може знайти високих ідеалів та власної реалізації.

Почуття ліричного героя у творі багатогранні. Передусім – це втрата віри в ідеали доби, крах ілюзій щодо торжества розуму й справедливості. Чайльд Гарольд бачить світ, у якому панують егоїзм, війни, руїни, і саме це пробуджує в ньому почуття скорботи за загубленою гармонією.

У поемі Дж. Г. Байрона ця скорбота має філософський підтекст: світовий біль – це наслідок зіткнення високої душі з недосконалим світом, трагедії особистості, яка не може змиритися з обмеженістю реальності.

Байронівська туга не є суто пасивним станом особистості. Вона містить елемент бунту, адже герой не просто сумує – він протестує проти несправедливості світу, хоча й доведений до відчаю, зневіри, безсилля. Його скорбота – це певною мірою форма морального спротиву. Для романтичного героя втеча від суспільства у власні роздуми - це єдина розрада знайти спокій, свій «тихий рай»: «...How long delighted The stranger fain would linger on his way! And could the ceaseless vultures cease to prey On self−condemning bosoms, it were here...» («...Як довго захоплений незнайомець хотів би зволікати на своєму шляху! І якби ж невпинні стерв'ятники (грифи) перестали полювати На груди, які засуджують самих себе, саме тут...»). П. Куліш передає стан Чайльд Гарольда, який шукає порятунку від «світової скорботи» в усамітненні на лоні природи, тому тут використано епітет «самітницькі думи». В. Богуславська підкреслює образ безсилля та марності зусиль: «яструб стира з неба», що веде до гіркого розчарування. Посмішка долі «гірка» – у ній поєднані іронія і сум.

Тема «світової скорботи» у поемі «Паломництво Чайльд Гарольда» є центральною і визначальною для образу героя та всієї Байронової поетики. «Світова скорбота» поєднує різні стани ліричного героя – особистий біль і філософський песимізм, розчарування і протест, самотність і велич духу.

Водночас ця тема має глибоку соціально-історичну основу, відображає сприйняття героєм духовного занепаду суспільства.

Дж. Г. Байрон утвердив у світовій літературі новий тип байронічного героя – людину, що страждає не лише за себе, а й за весь світ. «Світова скорбота» – це, з одного боку, глибоке розчарування героя в суспільстві, людях, стосунках, загальноприйнятих звичаях і порядках, а з іншого боку, це символ його духовної зрілості, прагнення до ідеалу у світі, де цей ідеал неможливо досягти.

Чайльд Гарольд й образ автора: подібності й відмінності. Поема «Паломництво Чайльд Гарольда» має не лише ознаки поеми як ліро-епічного жанру, а й ознаки щоденника, точніше – ліричного щоденника поета. Тому образ Чайльд Гарольда тісно пов'язаний з особистістю Дж.Г. Байрона, його світоглядом, душевними переживаннями та життєвими випробуваннями.

У передмові до поеми «Паломництво Чайльд Гарольда» автор зазначив, що вигаданого героя було введено до поеми з метою поєднати її окремі частини. «Гарольд – дитя уяви, народжене мною тільки заради вищеозначеної мети».

Слово «паломництво» означає шлях, мандрівку до святих місць, що має певні духовні завдання. Подорож ліричного героя поеми збігається з маршрутом самого автора: Португалія, Іспанія, Мальта, Албанія, Греція. Автор і ліричний герой поеми – мандрівники духу, для яких подорож є не розвагою, а способом втечі від внутрішньої порожнечі. Самотність, туга, розчарування, прагнення свободи – це спільні риси, які поєднують автора і Чайльд Гарольда.

І автор, і Чайльд Гарольд мають глибоке відчуття трагізму буття. Вони не приймають несправедливість, лицемірство, духовну порожнечу сучасного їм світу. Їх об'єднує «світова скорбота» – усвідомлення загальної недосконалості людського життя. Ідеал свободи, протест проти обмежень, любов до природи, пошук сенсу життя – усе це робить Чайльд Гарольда втіленням байронічного героя, у якому є частково й риси автора.

Однак попри численні збіги, образ Чайльд Гарольда не є тотожним образу автора в поемі. Насамперед, ліричний герой – поетичне узагальнення, символ

певного типу особистості доби романтизму, утілення нового байронічного героя.

Автор у поемі – творець, який аналізує і пояснює свій біль, тоді як Чайльд Гарольд – носій цього болю. Автор здатен піднести особисту драму до філософського рівня, осмислити її у світовому контексті. Чайльд Гарольд, натомість, емоційний, часто пасивний у своїй скорботі; він більше споглядає, а не діє.

У перекладі П. Куліша автор – це людина, яка говорить від імені «ми» (автора і героя, а також усього свого покоління). У перекладі В. Богуславської автор більш емоційний та суб'єктивний. Фраза «Немає більше слів» звучить як особисте зітхання полегшення. Автор у перекладі В. Богуславської не просто завершує текст, він переживає «звук розлуки»; тут відчувається самотність творця, який полишає свого героя (пілігрима) і звертається до читацької авдиторії з проханням про пам'ять. До згадки про Чайльд Гарольда, про його біль, що відлунює в сучасниках,закликає автор в оригінальному тексті поеми: «in your memories dwell» («у ваших спогадах живе»).

Можна стверджувати, що в поемі присутній двоплановий ліричний суб'єкт: ліричний герой і автор, між якими триває певний діалог. Автор розповідає про ліричного героя у формі третьої особи, нерідко полемізує з ним, а також дає героєві власні оцінки, характеристики. Автор виступає спостерігачем і коментатором, який одночасно співчуває Чайльд Гарольдові й оцінює його з власної філософської позиції. Ось один із прикладів авторського коментаря щодо ліричного героя. Якщо у П. Куліша символи акцентують увагу на марності пройденого шляху ліричного героя (примарні образи, метеори), то у В. Богуславської – на нездоланності долі й смерті.

Головна відмінність між автором і його героєм у поемі Дж. Г. Байрона полягає у ставленні до життя та боротьби: якщо Чайльд Гарольд перебуває у стані пасивної безнадії та розчарування, то автор обирає філософські рефлексії, а також активний протест і дію.

Автор часто промовляє від власного імені, висловлюючи думки, що виходять за межі образу ліричного героя. Таким чином, автор і герой ніби ведуть внутрішній діалог, у якому розкривається нове бачення світу, свободи, духовної боротьби людини.

Чайльд Гарольд і автор постають як різні грані однієї духовної особистості. Вони подібні у своєму світовідчутті, у прагненні до свободи й істини, у протесті проти фальшу світу. Проте між ними існує й принципова відмінність. Автор – творець, мислитель, філософ, тоді як Чайльд Гарольд – образ людини, що переживає, але ще не усвідомлює до кінця своїх почуттів та ідеалів.

У перекладі П. Куліша герой – ніби звук, який поступово зникає в просторі історії. Чайльд Гарольд тут не суб'єкт, а відгомін авторських думок, який стає «минулим» разом із «чарівними снами».

У перекладі В. Богуславської Чайльд Гарольд – це тема, що вже вичерпана й розтрачена. Образ автора ширше за ліричного героя. Тому у 3 і 4 піснях герой ніби відходить на задній план, а образ автора продовжує динамічно розвиватися, він стає глибшим і дедалі цікавішим. Образи погаслого світильника, відлуння (ехо) останнього слова є спільними для обох перекладів.

Отже, поема «Паломництво Чайльд Гарольда» – це своєрідна сповідь, щоденник автора у постійному діалозі з ліричним героєм і собою. Складні стосунки автора і ліричного героя у творі Дж. Г. Байрона втілюють духовний досвід і долю всього покоління тієї доби.

У поемі «Паломництво Чайльд Гарольда» Дж. Г. Байрон створив новий тип художнього образу - байронічного героя, у якому втілено духовний стан покоління початку XIX ст.

Тема «світової скорботи» є основною у творі. Ця тема розкриває не лише індивідуальні переживання ліричного героя щодо невлаштованості особистого життя, але і його глибокий біль за долю світу й усього людства, де втрачені духовні цінності. «Світовою скорботою» переймається і автор поеми.

У перекладах П. Куліша і В. Богуславської виявилися нюанси перекладацьких інтерпретацій образів автора і ліричного героя. П. Куліш більш увиразнив мотиви переситу і втечі героя від світу, а В. Богуславська – мотив духовної хвороби покоління, марноту існування. У перекладі В. Богуславської ліричний герой Дж. Г. Байрона виснажений життям і безрезультатними мандрами, а в перекладі П. Куліша в серці Чайльд Гарольда залишилося «щось таке», що дає духовні сили. Складні стосунки ліричного героя і автора в поемі відображають духовний досвід європейського суспільства початку XIX ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арендаренко І. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії : порівняльна типологія і поетика) / І.Арендаренко. К.: Фоліант, 2004. 216 с.
2. Байрон Дж.Г. Твори / Пер. з англ. В. Богуславської. К.: Дух і Літера, 2004. 376 с.
3. Байрон Дж. Чайльд Гарольдова мандрівка / Пер. з англ. П. Куліша; вид. з передм. і поясн. І. Франка. – Львів: Наклад Укр.-руської вид. спілки, 1905. 178 с.
4. Byron, G. (1866). Childe Harold`s Pilgrimage / G. Byron // The works of lord Byron. Complete in five volums. Second edition. Vol. II. Leipzig. P. 1-246.
5. Rorty, R. (2007). Pragmatism and romanticism. Cambridge University Press. URL: https://doi.org/10.1017/cbo9780511812835.008 (дата звернення: 1.11.2025 р.)

УДК 81'373.45:004.738.5

Кириченко Наталя Вікторівна
вчитель української мови та літератури
Харківський ліцей №11 імені Данила Дідіка
Харківської міської ради
м. Харків, Україна

НЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНОМУ ІНТЕРНЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Постановка проблеми. Розширення словникового складу за рахунок нових лексичних одиниць – одна з особливостей української мови на сучасному її етапі. Це явище отримало назву – «неологічного вибуху», що зумовило виникнення нової галузі лексикології – неології, що відображає динамічні процеси в сучасній українській мові. Проте шкільний курс української мови «досі обмежується, як правило, тільки найзагальнішими положеннями про лексичні новоутворення. На сьогоднішній день спостерігається інтенсивний приплив неологізмів, який впродовж останніх років набув лавиноподібного характеру, в результаті чого не може оминути увагу вчителя-словесника і має стати предметом спеціального вивчення у шкільництві, що дозволить уявити мову як систему, що розвивається разом із зміною життя суспільства. У сучасному інтернетному дискурсі неологізми використовуються для вираження нових ідей, концепцій, або просто для створення власних термінів або сленгових виразів. Використання інтернет-неологізмів на уроках української мови може мати кілька важливих переваг. По-перше, це сприяє актуалізації навчального процесу, оскільки учні зможуть більш ефективно спілкуватися в сучасному інтернет-середовищі. По-друге, це допомагає розширити лексичний запас учнів, ознайомлюючи їх з новими та актуальними словами і виразами. Нарешті, використання інтернет-неологізмів може зробити навчання більш

захоплюючим та релевантним для сучасних учнів. З огляду на вище наведене дана тема зараз є актуальною та потребує детального дослідження.

Аналіз досліджень. Проблема застосування неологізмів інтернетного дискурсу у практиці вчителя української словесності знайшла своє відображення у працях таких сучасних українських дослідників як: А.В. Байрачної у дослідженні «Неологізми як один із головних факторів розвитку української мови» [1] комплексно представлені неологізми, особливості їх появи та розвитку, О.І. Дзюбіної «Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж» [3] де проаналізовано особливості неологізмів у сучасному інтернетному дискурсі на прикладі соціальних мереж, а також дослідження О.А. Кириченко [4], Я.М. Малашкевича [5], О.А. Стишова [6] тощо.

Мета статті полягає у дослідження застосування неологізмів інтернетного дискурсу у практиці вчителя української словесності.

Виклад основного матеріалу. Термін «неологізм» походить від грецьких слів «νέος» (néos), що означає «новий», і «λόγος» (lógos), що в перекладі розуміється як «слово» або «висловлювання». На думку О.А. Стишова, неологізми - це нові слова, вирази або концепції, які з'являються в мові та ще не отримали широкого вживання або офіційного статусу. Вони можуть виникати внаслідок технологічного прогресу, соціокультурних змін, потреб спілкування та інших факторів. Коли нові слова або вирази вперше появляються, вони можуть вважатися неологізмами до тих пір, поки не набудуть широкого вживання та визнання серед мовців [6, с. 26].

У сучасному інтернетному дискурсі неологізми виникають часто через швидкі зміни технологій, культурні та соціальні тенденції. О.І. Дзюбіна зазначає, що у сучасному інтернет-дискурсі неологізми мають свої особливості, оскільки їх виникнення та поширення часто пов'язані з впливом інтернету, технологій та соціокультурних тенденцій. Наведемо наступні характеристики неологізмів у сучасному інтернет-дискурсі [3, с. 60]:

1. Швидкість з'явлення: неологізми часто виникають швидко і поширюються в інтернеті завдяки швидкому розповсюдженню інформації.

2. Технологічна спрямованість: багато неологізмів виникають з приводу нових технологій, програмного забезпечення, соціальних мереж та онлайн-платформ.

3. Міжкультурний характер: інтернет дозволяє швидко обмінюватися ідеями та виразами між різними культурами, що сприяє виникненню нових слів та виразів.

4. Креативність та гумор: багато неологізмів у сучасному інтернет-дискурсі мають креативний характер і використовуються для вираження гумору або сарказму.

5. Емоційна виразність: нові слова та вирази допомагають виражати емоції та реакції учасників інтернет-спілкування, відображаючи їхні ставлення до певних явищ або подій.

6. Специфічність контексту: багато неологізмів надаються конкретними платформами або спільнотами в Інтернеті і можуть бути неповністю зрозумілі людям, які не є частиною цих спільнот.

Ці особливості роблять неологізми важливим елементом сучасного мовного різноманіття та спілкування в Інтернеті.

Цікаво, якою ж є практика використання неологізмів сучасного інтернетного дискурсу на уроках української мови? О. А. Кириченко зазначає, що зараз на вчителя-словесника покладається відповідальне завдання - залучити увагу учня до рідної мови, сформувати в учнів так званий мовний смак [4, с. 154]. Так, застосування неологізмів на уроках української мови може бути корисним і цікавим для учнів, оскільки вони допомагають зрозуміти сучасну мовну практику та розвивати мовну креативність. А.В. Байрачна акцентує увагу на тому, що важливо ретельно підходити до вибору неологізмів і контролювати їх використання[1, с. 100]. З власного досвіду роботи вчителя української словесності наведемо підходи до використання неологізмів на уроках української мови:

Розуміння контексту. Важливо пояснити учням контекст і значення неологізмів, щоб вони могли використовувати їх належним чином.

Творчі завдання. Можна запропонувати учням створювати власні неологізми на основі вивчених мовних закономірностей та сучасних тенденцій.

Аналіз текстів. Рекомендовано використовувати сучасні тексти з неологізмами для аналізу мовної практики та розвитку розуміння мовлення у реальному контексті.

Лексикографічні дослідження. Можна залучити учнів до дослідження походження та вживання неологізмів, щоб вони могли краще розуміти процеси мовної еволюції.

Обговорення. Проводьте дискусії про вплив неологізмів на мовну практику та культуру загалом, щоб розвивати мовне мислення учнів.

Я. М. Малашкевич зазначає, що застосування неологізмів на уроках української мови може бути цікавим та корисним додатком до навчального процесу, який допомагає учням краще розуміти та адаптуватися до сучасної мовної практики [5, с. 26].

Частота використання неологізмів на уроках української мови може варіювати в залежності від підходу вчителя та конкретної теми уроку. Однак, вони можуть бути використані регулярно, особливо якщо метою є ознайомлення учнів із сучасною мовною практикою та розвиток їх лексичного запасу.

На деяких уроках, де акцент зроблений на сучасних технологіях, інтернет-культурі або медійних тенденціях, використання неологізмів може бути більш активним. У таких випадках вони можуть використовуватися для розуміння та аналізу сучасних текстів, дискусій або медійних продуктів [2, с. 26].

Проте, в інших випадках, коли урок спрямований на вивчення класичних аспектів мови, таких як граматика, правопис чи стилістика, використання неологізмів може бути менш частим, або вони можуть використовуватися з

великим обережністю, оскільки основна увага зосереджена на традиційних мовних структурах та нормах.

У власній практиці часте використання неологізмів на уроках української мови було пов'язано із розумінням та аналізом сучасних текстів, із застосуванням неологізмів. Наведемо з досвіду кілька прикладів неологізмів сучасного інтернет дискурсу, які ми використовуємо на уроках української мови (табл. 1):

Таблиця 1.

Приклади неологізмів у сучасному інтернет дискурсі.

Неологізм	Пояснення
Інфлюенсер	особа, яка має великий вплив в соціальних мережах та здатна впливати на думку аудиторії.
Селфі	фотографія, яку робить сам користувач, зазвичай за допомогою мобільного телефону.
Мем	популярний образ або вираз, який широко використовується в інтернеті з метою розваги або комунікації.
Стрімінг	онлайн-трансляція аудіо або відео контенту через Інтернет.
Подкаст	цифровий аудіо-або відеофайл, який можна стрімити або завантажити для прослуховування або перегляду.
Дайджест	короткий огляд новин або важливої інформації, зазвичай представлений у вигляді скороченого тексту або відеоролику.
Блогер	особа, яка публікує регулярний вміст в інтернеті на особистому веб-сайті або в соціальних мережах.

Ці терміни можна використовувати в текстах для аналізу та для ознайомлення учнів із сучасними тенденціями в інтернет-культурі та використанням мовленнєвих новацій. Наведемо приклади формулювання речень з даними неологізмами:

- У сучасному світі інфлюенсери мають значний вплив на вибори споживачів через соціальні мережі.

- Дівчина зробила селфі зі своїм улюбленим актором на червоній доріжці прем'єри нового фільму.
- Цей мем так смішно відтворює ситуацію з уроків математики, що всі одразу розійшлися в гучний сміх.
- Ми з друзями вирішили подивитися новий фільм за допомогою стрімінгової платформи в зручний для нас час.
- Щодня на дорозі до школи я слухаю подкасти про науку, які допомагають мені провести цей час корисно.
- Щоб бути в курсі останніх подій, я переглядаю щоденний дайджест новин у мобільному додатку.
- Цей блогер регулярно публікує цікавий контент на своєму YouTube-каналі про подорожі та пригоди.

При формулюванні речень з використанням неологізмів на уроках української мови важливо дотримуватися наступних принципів:

Пояснення контексту. Введення неологізмів потрібно починати з пояснення їх значення та контексту вживання, щоб учні зрозуміли, як вони використовуються.

Зв'язок з темою уроку. Речення з неологізмами мають бути пов'язані з темою уроку або матеріалом, що вивчається, для того щоб їх вживання було логічним та зрозумілим.

Простота формулювання. Речення з неологізмами мають бути простими та зрозумілими для учнів, уникаючи складних конструкцій або надмірної термінології.

Вживання у контексті. Спробуйте використовувати неологізми в контексті реальних ситуацій або прикладів, щоб показати їх вживання в практичній мовній діяльності.
- Сьогодні ми розглянемо популярні теми, які обговорюються в блогах та подкастах молодіжної аудиторії.
- Цей мем ілюструє сучасні мовні тенденції та способи вираження думки в інтернет-середовищ.

- Стрімінгові платформи дозволяють нам дивитися фільми та серіали в будь-який зручний час, не виходячи з дому.

Саме аналіз інтернет-текстів з такими реченнями, де учні вивчають та обговорюють неологізми, які зустрічаються в новинах, блогах, соціальних мережах тощо ми використовуємо в практичній роботі. Учні можуть аналізувати, як ці нові слова впливають на мову, як вони використовуються в різних контекстах та яку роль вони відіграють у сучасному мовному середовищі.

Таким чином, використання неологізмів інтернетного дискурсу на уроках української мови важливе, оскільки це дозволяє створити зв'язок між навчальним процесом та реальним життям учнів. Знайомство з актуальною мовною практикою розширює їх лексичний запас та допомагає зрозуміти, як мова еволюціонує разом з суспільством. Крім того, використання неологізмів сприяє зацікавленості учнів у навчанні, оскільки стимулює їх цікавість до сучасних мовних явищ та підвищує активність на уроці. Це також допомагає підготувати учнів до спілкування в сучасному інформаційному середовищі та розуміння комунікаційних процесів в інтернеті. У цілому, використання неологізмів на уроках української мови сприяє створенню більш ефективної та актуальної навчальної програми, що відповідає потребам та інтересам сучасних учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байрачна А. В. Неологізми як один із головних факторів розвитку української мови / А.В. Байрачна // Управління розвитком. 2014. №12. С. 99-100.
2. Використання неологізмів сучасної української мови на уроках в початкових класах. URL: https://naurok.com.ua/vikoristannya-neologizmiv-suchasno-ukra-nsko-movi-na-urokah-v-pochatkovih-klasah-240494.html. (дата звернення: 16.03.2024)

3. Дзюбіна О. І. Структура, семантика та прагматика сленгових неологізмів соціальних мереж TWITTER та FACEBOOK: дис…канд.філол.наук: 10.02.04. Львів, 2016. 206 с.
4. Кириченко О. А. Неологізми і способи їх творення в професійній сфері сучасної англійськоі та української мов / О.А. Кириченко, Д.О. Олійник // «Перекладацькі інновації»: матеріали X всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції (м. Суми, 20-21 березня 2020 р.). Суми: СумДУ, 2020. С. 153-155.
5. Малашкевич Я. М. Англомовні неологізми у сучасному лінгвальному просторі : кваліфікаційна робота студентки факультету іноземних мов групи ЗАМ-м-22 / Я. М. Малашкевич ; наук. керівник Ю. В. Єловська. Кривий Ріг, 2023. 57 с.
6. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб. Біла Церква : «Авторитет», 2019. 198 с.

УДК 372.881.111.1:37.091.3

Шаповал Анна Анатоліївна
учитель вищої категорії
Христинівський ліцей 1
Христинівськоі міської ради
Черкаської області

USING GAMIFICATION TECHNIQUES IN LEARNING ENGLISH AT PRIMARY SCHOOL: TRAVELLING TO EUROPE

Анотація: Про навчальні можливості ігор відомо давно. Багато видатних педагогів справедливо звертали увагу на ефективність використання ігор у процесі навчання, адже саме у грі проявляються здатності дитини. А якщо це дитина під час подорожі іноземними країнами, скажімо Європою, то гра автоматично стає як і приємним проведенням часу, так і корисним і невід'ємним чинником у вивченні англійської мови.

Використання ігор на уроках англійської мови є ефективним методом для покращення вивчення мови, оскільки ігри підвищують мотивацію, розвивають комунікативні навички, допомагають запам'ятовувати лексику та граматику. Ігри можуть бути різноманітними: від словникових та граматичних до рольових і рухливих, охоплюючи всі види мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання та письмо.

Ключові слова: використання ігрових технологій, уроки в початковій школі , ігри під час подорожі.

“There are some moments in our life when we want to go somewhere“
(«У кожної людини в житті є моменти, коли їй хочеться кудись поїхати»)

Кожен із нас, хоча б раз у житті, подорожував. Та й мільйони людей у всьому світі полюбляють проводити свій вільний час, подорожуючи. Ми подорожуємо, щоб побачити різні країни та материки, сучасні міста та руїни стародавніх міст. Ми подорожуємо, щоб насолоджуватись мальовничими куточками, або просто для зміни обстановки. Адже завжди цікаво відкривати якісь нові речі, зустрічати нових людей, покуштувати різну їжу, відчути колоритні музикальні ритми, незнані до сьогодні. І з часом, стає особливо приємним той момент, коли ти береш до рук фото, які нагадають тобі про щасливі хвилини твого життя.

Отож, давайте детальніше розглянемо, що ж таке подорож?

-**travel** |ˈtrævəl| - подорож, здійснювати подорож, мандрувати, рух, рухатись.

-**journey** |ˈdʒɜːni|- мандрівка, поїдка, рейс, вояж, прогулянка.

-**tour** |ˈtʊr| - тур, поїдка, екскурсія, турне,мандрівка,прогулянка. |

-**voyage** |ˌvɔɪədʒ| - рейс, мандрівка, морська прогулянка.

-**cruise** |ˈkruːz|- круїз, рейс , морська прогулянка.

-**trip** |ˈtrɪp| - поїдка, мандрівка, екскурсия, рейс.

-**travelling** |ˈtrævəlɪŋ| - мандрівка.

-**traveling** |ˈtrævəlɪŋ|- мандрівка.

- travel, traveling, travelling*(noun)*- the act of going from one place to another

- change of location, travel*(noun)*- a movement through space that changes the location of something

- locomotion, travel*(verb)*- self-propelled movement

travel, go, move, locomote*(verb)*- change location; move, travel, or proceed, also metaphorically

travel, journey*(verb)*- undertake a journey or trip

travel, trip, jaunt*(verb)*- make a trip for pleasure

travel, journey*(verb)*- travel upon or across

travel*(verb)*- undergo transportation as in a vehicle

travel, move around*(verb)*- travel from place to place, as for the purpose of finding work, preaching, or acting as a judge.

І дорослі, і діти полюбляють подорожувати різними видами транспорту. Адже подорожувати - це означає змінювати навколишнє середовище, знаходити нові знайомства, вивчати певну країну чи місцевість у її рідному колориті, а гра просто необхідна для дітей , враховуючи їх вік.

Гра – особливо організоване заняття, що вимагає напруги емоційних і розумових сил. Гра завжди припускає ухвалення рішення – як діяти, що сказати, як перемогти? Бажання вирішити ці питання загострює розумову діяльність тих, хто грається. А якщо діти при цьому говорять іноземною мовою, це відкриває багаті навчальні можливості. Діти над цим не замислюються. Для них гра, насамперед – захоплююче заняття. У грі всі рівні. Почуття рівності, атмосфера захопленості й радості, відчуття посильності завдань, – все це дає можливість перебороти незручність, що заважає вільно вживати в мові слова чужої мови, і благотворно позначається на результатах навчання.

За допомогою ігор дуже швидко плине час під час подорожі, знімаючи монотонність, фізичну напругу, підвищуючи емоційний стан.

Важливість використання ігор полягає в тому, що гра є провідним видом діяльності молодших школярів , а тому приємним проведенням часу під час подорожей , та , одночасно, найважливішим і дієвим засобом уведення та закріплення фонетичного, лексичного і граматичного матеріалу.

Можна навести цілу низку переваг використання ігор:

- **Підвищення мотивації:**Ігри створюють позитивну емоційну атмосферу, що робить процес навчання захопливим і допомагає учням із різним рівнем успішності.
- **Розвиток комунікативних навичок:** Ігри, особливо рольові, створюють умови для реального спілкування, вчать починати та підтримувати розмову, а також допомагають подолати мовний бар'єр.

• **Закріплення матеріалу:** Ігрові прийоми допомагають систематизувати та закріпити вивчений матеріал (лексику, граматику) через повторення в цікавій формі.

• **Розвиток різних навичок:** Ігри можуть бути спрямовані на розвиток конкретних мовних навичок, таких як фонетика, читання, письмо та аудіювання.

Актуальність гри у вивченні іноземної мови під час подорожі Європою. Ігрова діяльність - це особлива сфера дитячої активності, в якій дитина не переслідує ніякої іншої мети, окрім отримання задоволення,

Отож, дитячі ігри створені для всебічної підготовки до життя. Тому вони мають генетичний зв'язок зі всіма видами діяльності людини і виступають як специфічно дитяча форма пізнання, праці, спілкування, мистецтва і спорту. Звідси і назви ігор: пізнавальні, інтелектуальні, будівельні, гра-праця, гра-спілкування, музичні ігри, художні, ігри-драматизації, рухливі, спортивні, комп'ютерні, настільні і т.д.

Ігри допомагають дітям стати творчими особистостями, допомагають поглибити знання з іноземної мови, дозволяють приємно та з користю провести час. Ігри приносять дітям і дорослим радість . Без радості наше життя перетворюється в нудьгу й рутину.

Саме під час подорожі у нас виникає бажання пізнавати щось нове, яке в майбутньому стане корисним життєвим досвідом.

Гра , поряд із працею й навчанням, – один з основних видів діяльності людини. Гра навчає, виховує, розвиває, соціалізує, розважає, дає відпочинок, вносячи в зміст дозвілля нескінченні сюжети і теми.

Тож вивчати англійську граючи, буде корисно не тільки для опановування мови, а й для набуття інших життєво важливих навичок. Сучасний урок англійської перетворюється вже на щось більше, ніж просто вивчення мови. Такий інструмент як ігри для вивчення англійської мови сподобається усім студентам, від найменших до найстарших. У будь-якому віці інформація, пов'язана з яскравими емоціями, здатна краще затриматися у нашій пам'яті –

цим потрібно користуватися. Вивчаючи англійську граючись, студенти будуть максимально залучені до процесу, і результат не змусить на себе чекати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Удовенко І. В. Використання ігрових ситуацій під час вивчення англійської мови на немовних факультетах ВНЗ / І. В. Удовенко, А. В. Котова.
2. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. - 2013. - Вип. 23. - С. 102-108. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vmvn_2013_23_15

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

УДК 321.7

Іщук Єлізавєта Сергіївна
учениця 10 класу
Відокремленого підрозділу “Науковий ліцей”
Державного університету “Житомирська політехніка”
м. Житомир, Україна

КРИЗА ЯК ФАКТОР ЗРОСТАННЯ ПОПУЛІЗМУ ТА ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Анотація: Робота досліджує вплив кризових явищ на збільшення популярності харизматичного лідерства в міжнародних відносинах та популізму. Проаналізовано механізми створення популістської політичної комунікації в умовах невизначеності. Роль емоційного впливу на суспільство та відмінності між популістським і стратегічним типами лідерства. На реальному прикладі політичної діяльності Вінстона Черчилля продемонстровано значення довгострокового бачення та відповідального управління для збереження стабільності держави та міжнародної безпеки в кризові періоди.

Ключові слова: популізм, лідер, політична влада, суспільство, харизматичне лідерство, криза, політична комунікація, стратегічне лідерство.

Сучасні політичні процеси відбуваються у середовищі геополітичних змін та невизначеності, зростання конкуренції між державами, інформаційних війн, що стають все більш масштабними. У такій ситуації людям важко розібратися в

складних подіях, тож вони шукають зрозумілі для них відповіді, частіше звертають увагу на емоційні й привабливі заяви політиків.

У кризові періоди значна частина суспільства підтримує саме харизматичних лідерів, що пропонують емоційні та прості відповіді на складні питання. Певною мірою саме через розчарування наявним станом речей та привабливості ілюзії, що ситуацію легко вирішити й контролювати, якщо обрати «правильного» лідера, набуває значного поширення популізм.

Популізм (від лат. *populus* – народ) є способом політичної комунікації та підходом до формування ідей, коли політики спеціально звертаються до потреб і настроїв «звичайних людей». Популісти часто підкреслюють, що виступають проти «еліти» або існуючих владних структур, які нібито діють у власних інтересах і не зважають на проблеми населення. Такі лідери чи рухи заявляють, що саме вони є справжніми представниками народу та захищають тих, хто почувається обмеженим або проігнорованим системою [1, с. 572].

Популізм можна знайти в різні історичні періоди й у різних державах. Щоб зрозуміти, чому популізм виникає і поширюється, важливо враховувати історичні умови його появи, особливості конкретних регіонів і ті соціальні чи економічні проблеми, які стають підґрунтям для підтримки популістичних рухів у різних державах.

Цікаво, що популізм виникає в різних культурах і епохах, але завжди спирається на схожі механізми: протиставлення народу (звичайних громадян) та еліти, прості рішення для складних проблем, сильну харизматичну постать лідера. Вивчення історичних прикладів показує, наскільки гнучким може бути популізм і як по-різному він впливає на політичні системи.

Криза є каталізатором для зростання популізму та збільшення популярності харизматичних лідерів. Невизначеність, страх і недовіра громадян до політичних інституцій створюють підґрунтя, на якому яскраві політичні постаті швидко здобувають популярність. Харизматичні лідери в умовах кризи часто отримують величезну підтримку, але їхні рішення зазвичай імпульсивні,

надмірно емоційними. Це створює додаткові ризики не лише для певних держав, а й для міжнародної стабільності.

Орієнтуються на довгострокове бачення та прагнуть стабільності стратегічні лідери. Вони не виглядають привабливо для більшості виборців, але саме такі лідери є критично важливими для розвитку держав та міжнародної безпеки. Особливо в умовах криз.

Яскравим прикладом стратегічного лідера є Вінстон Черчилль. Його політичні рішення ґрунтувалися не на емоціях чи спробах сподобатися виборцям, а на довгостроковому баченні майбутнього держави. На відміну від популістів, Черчилль не приховував складності ситуації й не обіцяв швидких успіхів. У своїй знаменитій промові 13 травня 1940 року він заявив, що не може обіцяти британцям нічого окрім «крові, тяжкої праці, сліз і поту» [2]. Такий підхід продемонстрував його чесність і готовність мобілізувати націю не через емоційні гасла, а через реалістичне розуміння загроз.

Черчилль умів приймати складні та непопулярні рішення, розуміючи, що вони необхідні для довготривалої безпеки й стійкості держави. Його стратегічність проявлялась у здатності бачити ситуацію ширше, ніж короткострокові політичні вигоди, та у вмінні зберігати спокій під тиском кризи. Саме тому його лідерство вважається прикладом того, як продумана й чесна політика може стати опорою для держави навіть у найнебезпечніші моменти. І це гідний приклад для сучасних українських політичних діячів.

Отже, криза виступає потужним чинником для зростання популізму та популярності харизматичних лідерів, однак довіра до популістів та їх обрання на впливові посади створюють ризики як для окремих демократичних держав, так і для міжнародної стабільності. Імпульсивні, емоційні рішення часто замість вирішення навпаки збільшують суспільні проблеми, посилюють конфлікти, зменшують довіру до політичних інституцій. Ефективне управління в кризові періоди потребує довгострокового бачення, готовності приймати складні та непопулярні рішення і чесного відображення реальних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія політики і права (2024). За ред. В. П. Горбатенка, П. В. Мироненка. К.: видавництво Політія, 788 с.
2. Winston C. “Blood, Toil, Tears and Sweat”. Speech in the House of Commons, 13 May 1940. Transcript. American Rhetoric. URL: https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/Winston Churchill - Blood Toil.pdf

УДК 930.85”634/636”(100+477)+140.8+338.22

Корсак Костянтин Віталійович
доктор філософських наук, професор, фрілансер
Кірик Тамара Вікторівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
ПВНЗ «Київський медичний університет», Україна
Таланчук Петро Михайлович
доктор технічних наук, професор, Президент Відкритого
міжнародного ун-ту розвитку людини «Україна», м. Київ
Корсак Юрій Костянтинович
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна
Похресник Анатолій Костянтинович
кандидат філософських наук, доцент,
Директор Київського фахового
коледжу електронних приладів
Ляшенко Лариса Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

РЯТІВНІ ДЛЯ ЛЮДСТВА НАУКИ XXI СТ. — МУДРОФІЛОСОФІЯ І МУДРОПОЛІТОЛОГІЯ (WISEPHOLOSOPHY & WISEPOLITOLOGY)

Анотація. Наша мета полягає в узагальненні результатів нових авторських наукових досліджень упродовж останніх років і скерована на пропозицію порятунку всього людства через використання відкритих нами екологічно ідеальних ноотехнологій, які після 2000 р. створюють молоді ноонауки (або «мудронауки = wisesciences»). Ми бачимо в мудрофілософії і мудрополітології основу стратегії управління ліквідацією глобальних загроз і

подолання стану розпачу в пошуках порятунку. Цей стан зумовлений недоліками сучасних політологічних знань, які ігнорують всі ноонауки і ноотехнології. Висновки і пропозиції скеровані на прискорення позитивного прогресу людства і забезпечення сталого симбіозу з вилікуваною біосферою.

Ключові слова: загрози для людства, пошуки порятунку, провали форумів і конгресів, рятівні ноотехнології (мудропроцеси), ноонауки (мудронауки), переваги мудрофілософії і мудрополітології

Korsak K., Kiryk T., Talanchuk P., Korsak Y., Pokhresnyk A., Lyashenko L.

SCIENCES OF THE 21ST CENTURY THAT WILL SAVE HUMANITY — WISEPHOLOSOPHY & WISEPOLITOLOGY

Abstract. Our goal is to summarize the results of new authorial scientific research in recent years and is aimed at proposing the salvation of all humanity through the use of ecologically ideal nootechnologies discovered by us, which are created by young noosciences (or wisesciences) after 2000. We see in wisephilosophy and wisepolitical science the basis of a management strategy for eliminating global threats and overcoming the state of despair in the search for salvation. This state is due to the shortcomings of modern political science knowledge, which ignores all noosciences and nootechnologies. The conclusions and proposals are aimed at accelerating the positive progress of humanity and ensuring sustainable symbiosis with the healed biosphere.

Keywords: threats to humanity, search for salvation, failures of forums and congresses, saving nootechnologies (wiseprocesses), noosciences (wisesciences), advantages of wisephilosophy and wisepolitical science.

1. Вступ

1.1. Постановка задачі і досягнення попередників. Тематика конференції в Ліверпулі унікально комплексна, що стимулювало авторів створити і запропонувати цю статтю як огляд світових і власних досягнень.

Світова популяція подвійно розумних Homo (надалі — HSS) перевищила позначку «8 млрд.», продовжує зростати і посилювати загрози для свого існування. Їх перелік відомий усім, а ми зробимо наголос тільки на тому, що в XXI ст. HSS перейшли від «глибокої кризи» до стану «повного розпачу», до збільшення кількості великих і малих збройних конфліктів і поглиблення розриву між обсягом наукових знань HSS та їх позитивним використанням.

Кожен може отримати незаперечний доказ заглиблення людства у розпач, якщо проведе хоча б мінімальний критичний аналіз головних наднаціональних економічних і політичних форумів (у Давосі, в ООН, G7, G20 та ін.), конференцій, «круглих столів», «Форумів миру», зібрань лідерів держав, VIP-ів, десятків тисяч політологів, експертів, провідних науковців, представників ЗМІ, фахівців зі стратегічного аналізу і планування. Завжди порядок денний включав три завдання: 1) оцінка сьогодення; 2) створення рейтингу загроз; 3) пропозиція засобів і шляхів порятунку всіх HSS.

Перше завдання завжди виконували успішно (цитуючи ЗМІ). Друге — дуже рідко, бо акцентували міфічну загрозу №1 з назвою «глобальне потепління», яке насправді сьогодні має позитивні наслідки через зростання продуктивності біосфери аж на третину та зменшення опустелювання (!). Тільки Давос-2025 склав кілька рейтингів загроз на «завтра», і «через 10 років», але навіть там серед тисяч учасників і авторів матеріалів ніхто не вказав на те, що з 2000-го року зростає кількість помічених нами екологічно ідеальних процесів (ноотехнологій чи мудротехнологій), які розпочали рятувати людство від повного Колапсу-XXI наданням йому всього потрібного і виліковуванням біосфери від накопичених пошкоджень. «Всі на планеті» ***вважали це неможливим і відхиляли наші ноопропозиції***. Злам настав тільки в 2024 р., коли керівництво Національної академії наук України визнало рятівні

ноопроцеси реальністю й опублікувало нашу статтю [1]. Маємо надію на те, що це «визнання» матиме наслідком активне використання ноотехнологій.

Через сформоване на планеті практично повне відторгнення наукових термінів з префіксом «ноо-» (детальне пояснення наведено у нашій статті [2]), ми використовуємо «всі світові знання», але не зможемо вказувати публікації інших авторів, які б послуговувалися ноотермінами, хоч зрідка в процесі власних досліджень вони відкривають нооявища, про що вкажемо нижче.

Мета, завдання, методологія, джерела, результати. **Мета** полягає в поясненні всім читачам перебування HSS у розпачі та безнадії через відмову від використання ноотермінів та десятків екологічно ідеальних ноопроцесів.

Завдання вбачаємо в пропозиції конкретного і дуже перспективного шляху порятунку від Колапсу-XXI через розвиток нооекономіки та використання в стратегічному управлінні ноополітології та ноофілософії.

У **методології** ефективно використаємо відомі й досконалі класичні методи наукових досліджень для створення якісної наукової продукції. Додамо до цього принцип глобального еволюціонізму і поради історика-француза Ф. Броделя (1902-1985) проводити аналіз і прогнозування розвитку дуже великих систем лише на основі всіх наявних на момент створення статті знань HSS, а не однієї-двох академічних наук. Тому ми спираємося на поєднання рекомендацій наших попередників і власні ноонаукові відкриття. Для ознайомлення з ними радимо поглянути на нашу нооенциклопедію **Nooglossary** (там є понад 200 «ноотермінів» [3; 4]). Футурологія потребує слів «з майбутнього».

2. Виклад результатів

Обов’язки університетського викладача вимагали від відповідального автора вести постійний критичний аналіз на відомих мовах та в усіх доступних джерелах світових наукових відкрить і досягнень. Не дивно, що маємо понад 1000 публікацій, чимало винаходів, а щодо вимоги вказати «**використані джерела**» просто зазначимо, що їх «дуже багато тисяч».

Ця стаття в своїй головній частині містить стислий огляд колективних публікацій за кілька років, але з великим наголосом на світову інформацію за 2025 р. Слово «колективні» стосується насамперед продукції автономного об’єднання українських науковців та освітян з назвою «Київський клуб АНТИКОЛАПС». Він започаткований 20 березня 2019 р. у Києві на XIX міжнародній науковій конференції «Новітні чинники впливу на розвиток особистості майбутніх фахівців системи охорони здоров'я» у ПВНЗ «Київський медичний університет» з ініціативи К. Корсака і Т. Кірик. Це була наша реакція на глибокий занепад діяльності загальновідомого Римського клубу через повне ігнорування його учасниками ноонаук і ноотехнологій та пропозицію ними помилкових засобів проти Колапсу-XXI.

Десятки публікацій нашого Клубу (огляд їх головної частини містить стаття [5]) є перевіреними й доопрацьованими текстами, створеними в початковому варіанті К. Корсаком. Їх загальне скерування та центральні ідеї відтворює Рис. 1, що був створений для психозахисту українців на початку уведення воєнного стану. Студенти визнали його «максимально правдивим».

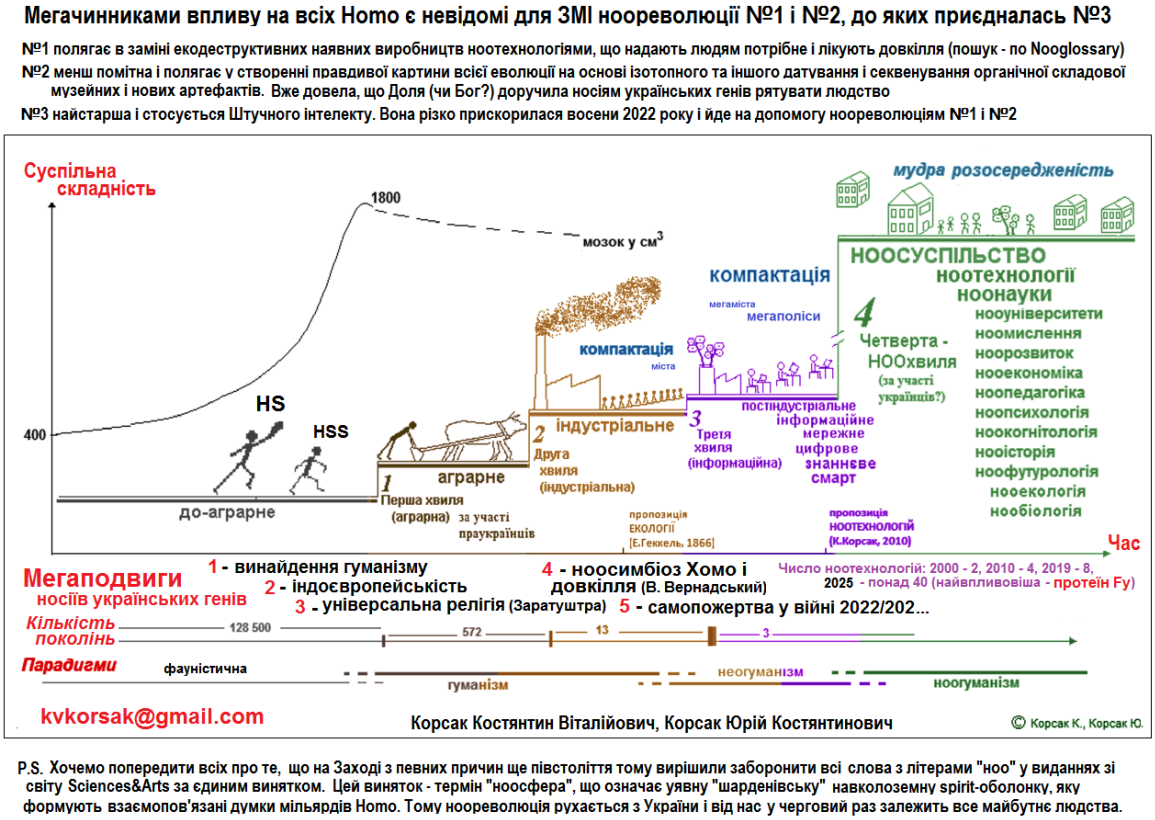

Рис. 1. Правдива схема еволюції HSS з нооінформацією для психозахисту українців (грудень 2025 року).

Перші статті Київського клубу «Антиколапс» у журналі «Вища школа» були скеровані на ліквідацію недоліків новітніх публікацій Римського клубу. Стаття №1 «Рух людства до двох організованих ним колапсів — екологічного і духовно-інтелектуального. Який небезпечніший і чи є порятунок?» є у ВШ, №3, 2019, с. 7-18. Ось її анотація: *Вказано, що головним фактором впливу на суспільну еволюцію людства були зміни у засобах життєзабезпечення, зумовлені накопиченням наукових знань та удосконаленням технологій. Індустріальне виробництво підвищило рівень життя навіть в умовах зростання населення Землі, але прискорило рух до Екологічного колапсу (ЕК). Науковці передбачають його настання після 2050 року. Автори статті доводять помилковість цього прогнозу і вказують спосіб ліквідації ЕК через заміну старих виробництв ноотехнологіями — екологічно нешкідливими. Але поряд з ЕК людству загрожує новіший колапс — Духовно-інтелектуальний*

(ДіК). Він полягає у пошкодженні та зменшенні головного мозку, поширенні девіацій поведінки, активізації негативних рис. У статті вказано частину проявів ДіК і запропоновано боротися з ним через створення ноонаук, застосування ноопедагогіки, формування ноомислення та ін.

Клуб проголосив відкрите членство, тому його склад став стрімко зростати. Читачі загалом позитивно сприйняли вже першу його публікацію, хоч і вказували на потребу «подвійного читання» частини тексту. Ми продовжували дослідження обраної теми у наступній статті-2 «Молоді науки про генетичне та еусоціальне в людині та її боротьбі з двома колапсами» (ВШ, №4, 2019, с. 36-51). Її анотація: *Це друга стаття вільної Київської спілки науковців «Антиколапс», скерованої на свідому боротьбу з головними загрозами людству. У першій статті доведено, що цими загрозами є загальновідомий Екологічний колапс (ЕК) і прихований Духовно-інтелектуальний (ДіК). Колапс-2 полягає у пошкодженні та зменшенні головного мозку людей, поширенні девіацій поведінки, активізації негативних рис. Колапс-1 можна ліквідувати через заміну старих виробництв ноотехнологіями — екологічно нешкідливими. ДіК подолати значно важче і хороших засобів боротьби з ним ще не винайдено. У цій статті викладено нові знання про основи поведінки Homo Sapiens Sapiens та поєднання в ній генетичних і соціальних програм і впливів. Вказано на необхідність продовження вивчення людства і створення ноонаук як можливого засобу боротьби з обома колапсами.*

Читачі одразу висловили побажання сконцентрувати зусилля Клубу на пошуках шляхів порятунку від загрози духовно-інтелектуального колапсу, що було здійснено у статті-3 «Ноомислення як засіб ліквідації частини загроз Духовно-інтелектуального колапсу» (ВШ, №7, 2019. с. 32-45). Її анотація:

У цій статті автори зі спілки «АНТИКОЛАПС» концентрують зусилля над пошуками засобів ліквідації загрози Колапсу-2 — духовної та інтелектуальної деградації всього людства. Вказано на те, що його актуалізація припала на момент відмови людства від амбіційної й загальної цілі експансії у Космос і досягнення енергетичної незалежності через

оволодіння термоядерними явищами. Ідеалом було проголошено споживацтво, що негайно збурило світ і стало одним з каталізаторів зіткнення цивілізацій. Поглиблюється розрив між обсягом наукових знань і технологічних успіхів людства в цілому з його спроможністю припинити деструкцію довкілля і розпочати лікувати біосферу. Замість руху вгору та формування цілісності людство плекає тероризм й поглиблює розбрат там, де були, як у час існування двох наддержав, сподівання на єдність. Глобальні події не підтверджують факт подвійної розумності Homo Sapiens Sapiens, адже розвиваються у протилежному напрямі, прискорюючи настання Колапсу-2. Автори статті пропонують поняття «ноомислення» як один з можливих засобів організації антиколаптичної атмосфери життя нових генерацій і формування у них спроможності не тільки знати про загрозу Колапсу-2, а й боротися з нею. Значна увага приділена доведенню того, що поняття «мудрість» малопридатне для боротьби з Колапсом-2, що ажіотаж навколо терміну «смарт — smart» може навіть виявитися шкідливим, якщо відволікатиме увагу від ноонаук і ноотехнологій (у тому числі — від ноомислення як найефективнішої когнітивної технології).

Цілком успішним можна вважати появу і вплив четвертої публікації Клубу на дискусійну і малодосліджену тему використання досягнень найновіших ноонаук для ліквідації «загадок підліткової кризи» (ВШ, №9, 2019. с. 46-62), але надалі видавці журналу категорично заборонили нам перевищувати позначку «6 співавторів», що примусило шукати журнали без обмеження на співавторство. Кілька років ми публікувалися у міжнародному українсько-австрійському виданні «Грааль наук», наближаючись у складі авторів до позначки «100 осіб». Але настав день уведення ще одного обмеження і повного припинення великих праць клубу «АНТИКОЛАПС». Для цього нашого тексту нам дозволили «шість авторів». Добре, що не два.

Ми розпочали створювати Рис. 1 для потреб спілкування зі студентами і спершу використали «модель трьох цивілізаційних хвиль» для еволюції HSS, яку запропонував американський соціолог Е. Тоффлер (1928-2016). До кінця

свого життя він так і не помітив ноонаук і ноотехнологій, тому поліпшення Рис. 1 ми здійснювали на основі власних міркувань, серед яких відкриттям №1 стали рятівні для людства ноонауки і ноотехнології.

Ми пропонуємо у цій статті нові поняття «ноополітологія» і «ноофілософія» для вивчення і використання всіх наявних і майбутніх виробничих і соціальних ноопроцесів з цілковитою «екоідеальністю», з наданням людству потрібного разом з поверненням довкілля «у непошкоджений стан». Вкажемо на те, що відомі нам смарт-технології є «поліпшеними індустріальними процесами». Вони також пошкоджують біосферу, а тому не зможуть урятувати HSS.

На студентське запитання щодо найвпливовішої ноотехнології ми вказуємо не перші дві з 2000 року (нанофотокаталізацію і отримання біопластиків від модифікованих водоростей), а бактеріальний продукт «**протеїн Fy**» і кілька подібних до нього. Гейзерний мікрогрибок Fy за 3-4 доби в побутових умовах без біореакторів перетворює «органічні відходи» (листя, кору, траву і т.д.) в ідеальний білковий мікрофарш (назва — Abunda). Винайдений у США при пошуках забезпечення їжею учасників дуже тривалих перельотів у Сонячній системі, але його використання з незрозумілих для нас причин обмежене ринком веганських продуктів і повною забороною на поширення спор **Fy** по всій планеті. Якщо це зробити, то доволі швидко назавжди зникне білковий голод разом з індустріальним тваринництвом. Перешкод не буде навіть для міських мешканців через очевидне явище «циркулярності», але треба буде звикнути до нового і ліквідувати опір тих сотень мільйонів осіб, які оберігають «сучасне життя і власні прибутки».

Ми навели тільки один приклад «справжньої ноотехнології», маємо у списку понад 45, хоч обізнані не про всі. Сукупний вплив вже створених мудротехнологій (ноотехнологій) просто безмежний, тому поширені у ЗМІ «картини майбутнього» надзвичайно примітивні, на які (як на «давоську Індустрію 4.0») не слід скеровувати всі економічні, політичні й інші стратегічні плани і передбачення. Особливо важливо це для сучасної України, яка може

здійснити післявоєнне ноовідновлення дешево, енергійно і швидко, якщо відмовиться від простої реставрації знищеного і будуватиме ноосуспільство.

У цьому місці викладу наведемо маловідомий в Україні факт надто глибокої диференціації освіти на Заході — цілковитий поділ на ***гуманітарну*** і ***природничу***. Відвідуючи різноманітні установи» (ЮНЕСКО, Раду Європи та ін.), ми одразу помітили факт існування цих двох груп. У результаті в школі майбутні «гуманітарії» не вивчають точних наук, не розрізняють молекули, атоми і ядра, вважаючи подібні знання зайвими для виконання політичних та економічних фахових завдань з «усіх видів управління». Майбутніх науковців готують для лабораторій, а не до «управління». Тому не треба дивуватися тому факту, що за всі десятки років існування Світових форумів у Давосі з домінуванням гуманітаріїв жодного разу не помітили ноотехнологій.

Та продовжимо виклад у напрямі головного скерування статті й розглянемо потребу включення в ноополітологію і ноофілософію новітніх знань з усіх молодих ноонаук разом з послідовним врахуванням розвитку на планеті сукупності феноменально важливих нових явищ. Відкриття цих явищ ми вважаємо другим за важливістю серед усіх наших досягнень у XXI ст.

Йдеться про прискорення розвитку на планеті **трьох «меганооревлюцій»** — виробничої **(**№1**),** гуманітарної **(**№2**)** і Штучного інтелекту **(**№3**).** Сукупно вони вже розпочали змінювати «**абсолютно все**», рятуючи людство від повної загибелі**.** Але для потреб **справжньої ноополітології (**утім — як і **ноофілософії)** необхідно використати досягнення ноонаук не тільки у виробництві, а й в інтелектуально-гуманітарній сфері, яка в XXI ст. стала заповнюватися вимірами і фактами, набуваючи рис точних наук. Для стислого, але переконливого пояснення, використаємо авторський Рис. 2.

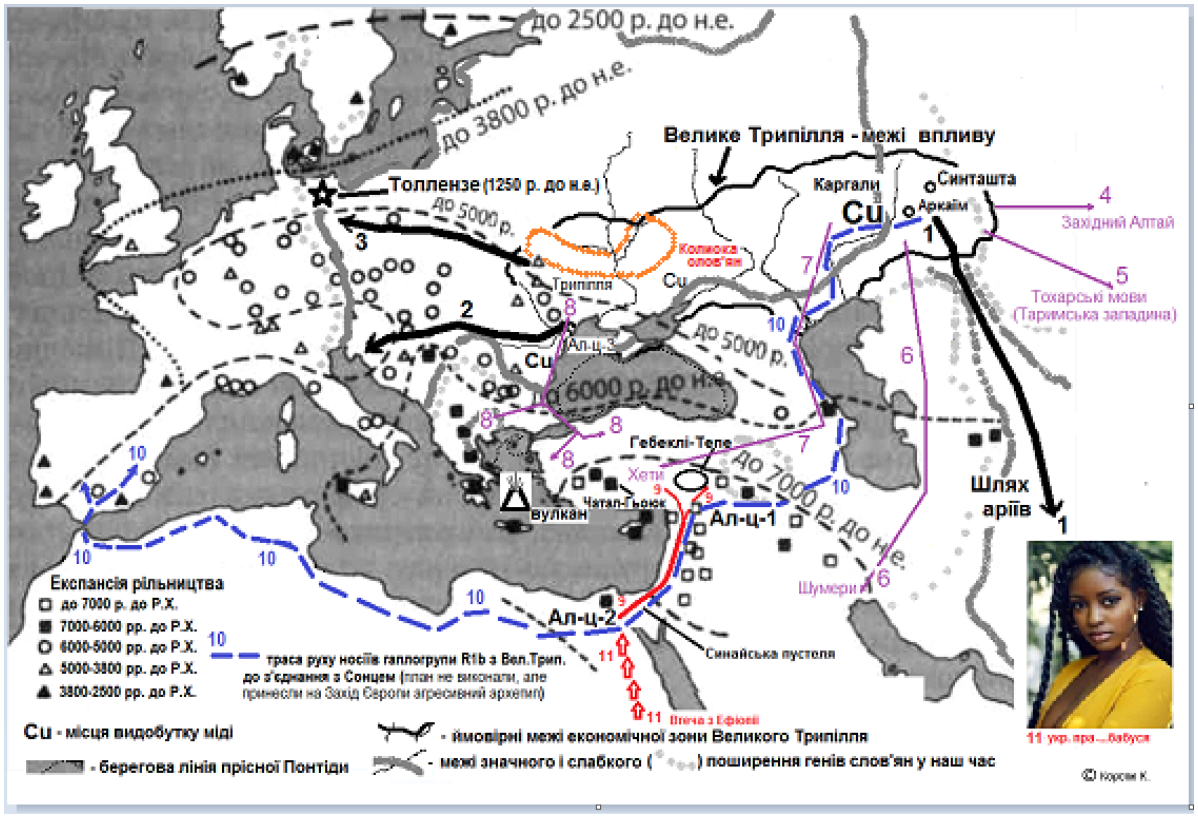

Рис. 2. Авторська схема появи, життя і подвигів носіїв українських генів.

З усіх успіхів мегануореволюції №2 оберемо явище перетворення сучасної археології в розвинений комплекс точних наук з накопиченням не припущень і гіпотез, а отриманих через вимірювання фактів і доказів. Сьогодні представники нооархеології (чи археології-XXI) ізотопними та кількома іншими способами вимірюють вік артефактів і секвенують ДНК та інші білки їх органічної складової. Цим вже займаються не поодинокі палеогенетики (як кілька років тому швед С. Паабо чи американець Д. Райх), а все більше великих колективів у різних державах світу. У результаті в сфері знань HSS про минуле виникла неподолання прірва між «міфічною старою археологією» і нооархеологією зразка XXI ст., яка накопичує факти і виміри.

Ноонаука виявила докази того, що українські гени мають кілька витоків — два великих і кілька менших. Перший належав напівпігмеям і виник в Африці 60 тис. років тому. Пізніше урятувалися від ворогів на Близькому Сході, ліквідували в Едемі канібалізм і винайшли гуманізм ще до одомашнення

рослин і тварин аж 13 500 років тому. Як вказано на Рис. 2, певний час жили в дельтах рік, що впадали в Понтіду — прісне озеро. Але 7 200 років тому солона вода заповнила Понтіду й витіснила «котигорошків» аж на Уманщину для щасливого «трипільського» поєднання з дуже потужними мисливцями-аріями (чоловіча гаплогрупа R1a), які сформувалися на Алтаї 27 000 років тому й південними лісами дісталися Європи через Балкани. На чорноземах назавжди поєдналися чоловіча та жіноча досконалості, що й зумовило появу не тільки Великого Трипілля (ВТ) між Карпатами і Казахстаном, а й всього того, що охоплюється поняттям «індоєвропейство» (детальні пояснення — у статті [6]).

На Рис. 1 ми вказали мегаподвиги пращурів, а на основі досягнень нооархеології ще в 2017 р. пояснили формування всіх індоєвропейських мов мирним перенесенням з ВТ слів-тегів тими купцями-розвідниками, яких посилали очільники десятків племен Євразії для вивчення конярства, швидкісного транспорту, отримання бронзи з руд в комплексних і довгих побутових печах. Велике Трипілля — грандіозна економічна зона, що своїми багатьма впливами (є на Рис. 2) визначили майже всі риси сучасного світу.

Світове наукове сьогодення відзначається розвитком нооархеології, досягнення якої наводять все більше доказів найбільшого впливу носіїв генів українців на порятунок і цивілізаційний поступ усіх HSS. Наші пращури не тільки кілька разів рятували HSS у кризові моменти, але й здійснили «***перше одуховлення людства***» в інтервалі 15000 — 3600 років тому (від винайдення пратрипільського гуманізму до розпаду Великого Трипілля після мегавибуху егейського вулкану Санторіні, вказаного на Рис. 2). З найновіших статей вкажемо [7] з офіційним виявленням між Любліном і Суджею «Колиски слов'янського світу» з лідерством Київської культури, а також [8], автори якої довели неприналежність росіян до слов'ян, бо аж 2/3 їхніх генів неслов'янські.

Як висновок пропонуємо всім співгромадянам докласти зусиль не тільки для нооодуховлення всього людства, а й активно поширювати правду про досягнення пращурів для підвищення світового реноме Вітчизни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Korsak K., Korsak Y. (2024). A real path to the complete elimination of the threat of Collapse-XXI due to the development of noosciences / Svitoglyad. 2004, No. 2, p. 49-51 (URL: https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2024-19-2/svit-2-2024-korsak-012.pdf). (in Ukrainian). Appeal 2-01-2026
2. Korsak, K.V. & Korsak, Yu.K. (2021). Semantic and Cognitive Barriers to the Noosymbiosis of Humanity and Biosphere / Ideas. Philosophical journal: international multilingual theoretical scientific application, No. 1(17)-2(18), June-November, pp. 65-77 (DOI: https://doi.Org/10.34017/1313-9703-2021-1(17)-2(18)-65-77) (URL: https://ideas.academyjournal.org/index.php/IDEI/article/view/260/192) (in Ukrainian). Appeal 2-01-2026
3. Korsak, K.V., & Korsak, Yu.K. (2019). Noohlosariy-2 — noonauky dlya maybutn′oho bez kolapsiv [Nooglossary-2 is a noosciences for the future without collapse]. *Vyshcha shkola — Higher School*, *2,* 43-58 [in Ukrainian]
4. Korsak, K. V. & Korsak, Y. K. (2022). Force majeure need for humanity to turn to nootechnology and nooecology. *Man and Environment. Issues of Neoecology*, (37), 62-70. https://doi.org/10.26565/1992-4224-2022-37-06 (URL: https://periodicals.karazin.ua/humanenviron/article/view/18582/16900) (in Ukrainian) Appeal 24-07-2025
5. Korsak, K.V., Kiryk, T.V., Korsak, Y.K., Lyashenko, L.M. Pokhresnyk, A.K., Talanchuk, P.M. […] Chornyi O.O. (2023). Achievements of Anticolaps Kyiv Club as the Ukrainian Follower of the Club of Rome / Publisher.agency: Proceedings of the 2nd International Scientific Conference «Modern Scientific Method» (February 23-24, 2023). Vienna, Austria. pp. 14-26. (DOI 10.5281/zenodo.7679346). (URL:

https://ojs.publisher.agency/index.php/MSM/issue/view/19/59) (in Ukrainian)/ Appeal 2-01-2026

6. Korsak K.V., Korsak Y.K. (2025). On the formation of the intellectosphere-XXI on the example of archaeology-XXI as an exact science of the true prehistory and future of humanity and Ukrainians / The future of intelligence: human, artificial, collective. *Proceedings of the* IV International Scientific and Practical Conference (November, 25-26, 2025). Bern, Switzeland. *P. 214-233* (DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.17778450) (URL: https://www.sconferences.com/wp-content/uploads/2025/12/Bern.Switzerland-4.pdf) (in Ukrainian)
7. Gretzinger, J., Biermann, R, Mager, H. et *al.* Ancient DNA connects large-scale migration with the spread of Slavs. *Nature* 646, 384-393 (2025). (URL: https://doi.org/10.1038/s41586-025-09437-6). Appeal 17-11-2025
8. Speidel, L, Silva, M., Booth, T. *et al.* High-resolution genomic history of early medieval Europe. *Nature* 637, 118-126 (2025). https://doi.org/10.1038/s41586-024-08275-2 (URL: https://www.nature.com/articles/s41586-024-08275-2) 31-X-2025

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

УДК 159.942

Каплун Ірина Василівна
кандидат педагогічних наук,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Відокремлений структурний підрозділ
«Тернопільський фаховий коледж
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя»
м. Тернопіль, Україна

ТРЕНІНГОВА ПРОГРАМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті обґрунтовано авторську тренінгову програму розвитку ключових компонентів емоційного інтелекту як інтегральної властивості особистості в юнацькому віці. Програма складається з восьми занять загальним обсягом 16 годин і спрямована на розвиток п’яти сфер емоційного інтелекту. Практична значущість програми полягає у можливості її застосування в системі психолого-педагогічного супроводу студентів.

Ключові слова: емоційний інтелект, соціально-психологічний тренінг, юнацький вік, самопізнання, асертивність, емпатія, впевненість, стресостійкість, самоактуалізація.

Розвиток емоційного інтелекту (EI) особистості став однією з актуальних

проблем у сучасній психології, оскільки за останні роки значно прискорився темп життя. Нинішня молодь працює в умовах своєрідної gig-економіки (часткової зайнятості, коротких контрактів, фрілансу) і повинна бути готовою блискавично змінювати сферу діяльності, навички та вміння, постійно адаптовуватися до чогось нового. Усе це підвищує емоціогенність, що провокує збільшення деструктивних для стану здоров'я стресових реакції таких як тривожність, безпорадність, туга і відчай. Особливо актуальною є ця тема для юнацького віку через те, що головним аспектом їх соціальної ситуації розвитку є професійне, соціальне і особистісне самовизначення.

У більшості досліджуваних нами на базі ВСП «Тернопільський фаховий коледж ТНТУ ім. І. Пулюя» юнаків і дівчат спостерігався вищий відсоток середніх і низьких показників розвитку емоційного інтелекту, ніж високих. Саме тому одне із актуальних завдань для нас стало – розробити програму, яка сприятиме розвитку усіх чи більшості показників емоційного інтелекту в цьому віковому періоді.

Особлива увага була приділена програмі психологічного тренінгу, в яку закладене розуміння ЕІ як інтегральної властивості у структурі особистості в юності та особливості цього віку. В основі програми – адаптація практичних доробків українських та зарубіжних вчених [1; 2; 3; 4] та загальні вимоги до соціально-психологічного тренінгу (С.Алмаші, С.Забаровська, Є.Карпенко, І.Корнієнко, І.Матійків, Т.Яценко та ін.) [5; 6; 7; 8].

У широкому сенсі під соціально-психологічним тренуванням (СПТ) розуміють практику впливу активними методами групової роботи. Тренінг все частіше використовують у сферах, де успіх і результат залежить від уміння спілкуватися. СПТ допомагає інтенсивно формувати та розвивати особистісні якості, бо розвиває комунікативні і рефлексивні навики, в результаті корегується особистісна поведінка та міжособистіста взаємодія, а також здатність гнучко реагувати в різних ситуаціях. Саме за допомогою тренування і активного навчання можливе здобуття нового емоційного досвіду і

використання його на практиці через самоспостереження за власними емоційними станами і реакціями оточуючих та виконання спеціальних вправ.

Мета психологічного тренінгу «Розвиток емоційного інтелекту в юності»: розвиток компонент емоційного інтелекту, тобто п'яти сфер: внутріособистісної, міжособистої, адаптивної, керування стресом та загального настрою.

Завдання тренінгу:

1. Розвивати навики самопізнання, самоаналізу.
2. Формувати свідоме розуміння важливості цілеспрямованого розвитку EI.
3. Розвивати такі якості, як асертивність, гнучкість, емпатійність, незалежність, оптимізм, комунікативні навики, соціальну відповідальність.
4. Розвивати стресостійкість та контроль імпульсивності.
5. Мотивувати студентів на використання отриманого досвіду у житті.

Принципи тренінгу:

1. *Добровільності* – про добровільність участі у виконанні запропонованих завдань.
2. *Рівності* – реалізація комунікативної горизонталі, де кожен учасник звертається до інших по імені і на «ти» (суб'єкт-суб'єктна взаємодія).
3. *Контекстуальності* – розвиток через використання життєвого досвіду.
4. *Активності* – реальне включення кожного до групової взаємодії.
5. *Мови почуттів* – учасники мають концентрувати увагу на емоційних станах і проявах і під час зворотнього зв'язку.
6. *«Тут і тепер»* – орієнтує учасників на те, що предметом аналізу є процеси в даний момент.
7. *Взаємоповаги* передбачає створення найсприятливіших умов для довірливого спілкування учасників тренінгу.
8. *Відвертості і відкритості* – надання і отримання чесного зворотнього зв'язку.
9. *Конфіденційності* – учасникам рекомендується не обговорювати зміст спілкування за межами групи.

10. *Безоціночного ставлення* – відсутність критики чи оцінки суджень учасників групи, заборона на поради.

Кількість учасників: 10-15 осіб.

Вік учасників: 17-20 років.

Загальний обсяг програми: 16 годин.

Тренінгове приміщення: просторе приміщення, стільці, розміщені в центрі у формі кола, декілька столів для роботи в мікрогрупах.

Кількість занять: 8.

Орієнтовна тривалість заняття: 1год.30 хв. – 2 год.

Тренінгові заняття варто проводити з молоддю один або два рази на тиждень. У програмі тренінгу має використовуватися широкий спектр методів та прийомів: інформаційні повідомлення, міні-лекції, групові міні-дискусії, руханки, ресурсні вправи, рольові ігри, моделювання ситуацій, мозковий штурм, арт-терапевтичні вправи, робота в парах, малих групах, релаксаційні і медитативні техніки, творча праця, самодіагностика, рефлексивні коментарі [9; 1; 3; 4; 6].

Тематичний план тренінгу (Табл. 3.1) визначається логікою процесу розвитку емоційного інтелекту в юності, який активізується через компоненти свого «Я», власні бажання і потреби, пов’язані з ними емоції, самоаналіз, самоповагу.

Кожне заняття спрямоване на розвиток структурних компонентів EI через виконання завжди різних вправ, які допомагали б учасникам краще пізнати себе і своїх ровесників, знайти своє місце в міжособистому просторі, керувати власними емоціями тощо. Основні етапи тренінгу: знайомство, основна частина, прощання та змістовна наповненість занять відповідають традиційній схемі проведення тренінгів [10; 11].

Таблиця 3.1

Загальний тематичний план тренінгу

«Розвиток емоційного інтелекту в юності»

№	Мета заняття	Основні завдання
1.	«Знайомство»	
	Розвиток навичок самопізнання і саморозкриття	1. Знайомство/вітання учасників між собою, створення позитивної, мотиваційної атмосфери, налагодження довірливих контактів. 2. Ознайомлення/нагадування з основними принципами роботи. 3. Сприяння усвідомленню кожним з учасників їх індивідуальності, цінності.
2.	«Пізнаємо себе та інших»	
	Активізація самоаналізу, розширення уявлень про себе та інших, розвиток самоповаги	1. Забезпечити активний стиль спілкування, сприяти створенню атмосфери психологічного комфорту. 2. Продовжувати самопізнання, дослідження власного «Я».
3.	«Ефективна взаємодія»	
	Розвиток навиків налагодження міжособистих стосунків	1. Сприяти згуртуванню учасників. 2. Створення ситуацій міжособистих взаємодій. 3. Закріплення навичок самовираження. 4. Розвивати вміння приймати спільні рішення.
4.	«Чуйність і відповідальність»	
	Розвиток емпатії та соціальної відповдальності	1. Сприяти розумінн важливості розуміти емоції, почуття і психічні стани інших людей.
5.	«Асертивність і незалежність»	
	Розвиток асертивності та незалежності, впевненості в собі	1. Розвивати асертивну поведінки та самостійність. 2. Сприяти формуванню впевненої позиції через активність у тренінгу.
6.	«Я і дійсність»	
	Розвиток здатності до правильної оцінки дійсності та комунікативної гнучкості	1. Формування адекватної оцінки дійсності. 2. Сприяння осмисленню поведінки учасників. 3. Відпрацювання навичок гнучкої поведінки.
7.	«Стрес у житті»	
	Тренувати навички вирішення проблем,	1. Формувати навики вирішення протидії стресам.

	стійкості до стресів	
8.	«Я щасливий»	
	Налаштування оптимістичного мислення, сприяти підвищенню задоволеністю життям та сприяти самоактуалізації.	1. Формувати уміння позитивно мислити за різних обставин. 2. Усвідомлення ролі самоактуалізації у становленні особистості. 3. Підведення підсумків роботи, рефлексія, Прощання.

Таким чином, враховуючи багатокомпонентність емоційного інтелекту, ми дотримувалися структурування як самого тренінгу, так і кожного його заняття. Цьому сприяла послідовність та системність підбору вправ, технік. прийомів. А в результаті очікується підвищення рівня розвитку особистісних якостей, а, отже, й компонентів емоційного інтелекту студентів юнацького віку.

Розглянемо детальніше структуру і змістовне наповнення восьми занять психоемоційного тренінгу розвитку емоційного інтелекту осіб юнацького віку через набори вправ, що забезпечать усвідомлений рух у світі емоцій. Креативний психолог за необхідної доцільності може змінювати послідовність самих занять і по різному компонувати вправи.

Заняття №1. Знайомство

Мета: ознайомлення з програмою психоемоційного тренінгу, погодження норм групової взаємодії, виявлення очікувань учасників; інформування про емоційну сферу людини; моделювання образу емоційно-компетентної людини.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Моя буква»	10
2.	Вправа «Хто Я?»	15
3.	Очікування учасників	5
4.	Прийняття правил взаємодії	5
5.	Міні-лекція про емоційний інтелект	10
6.	Вправа-руханка «Заморожені»	10
7.	Вправа «Бінго»	20
8.	Вправа-релаксація «Мій кращий день»	10
9.	Вправа «Контакт з собою»	10

1(	Вправа «Міняємось місцями»	10
1	Рефлексія	10
1	Вправа-прощання «Нам пощастить»	5
Всього		2 год.

Заняття №2. Пізнай самого себе

Мета: самоаналіз, визначення своїх позитивних сторін, стимулювання самоповаги і впевненості учасників.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Нитка єднання»	8
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Вправа «Дерево очікувань»	7
4.	Вправа «Самоаналіз»	10
5.	Вправа «Яка моя сходинка?»	8
6.	Вправа-самоаналіз «Мій осяйний портрет»	15
7.	Вправа «Сильні і слабкі сторони»	15
8.	Вправа «Весело-сумно»	10
9.	Вправа «Австралійський дощ»	7
10.	Вправа «Кольорова вода»	10
11.	Рефлексія	10
12.	Арт-вправа-прощання «Мій настрій»	15
Всього		2 год.

Заняття № 3. Ефективна взаємодія

Мета: сформувати навики продуктивних між особистих взаємин учасників.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Лікті»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Повчальна притча «Рай і пекло»	10
4.	Вправа «Мухи на мед»	10
5.	Вправа-руханка «Фруктове асорті»	10
6.	Вправа-гра «Політ на кулі»	15
7.	Вправа «Вежа»	15
8.	Рефлексія	10
9.	Вправа-прощання «Усмішка по колу»	5
Всього		1 год. 30 хв.

Заняття № 4. Чуйність і відповідальність

Мета: сформування навичок емпатії і соціальної відповідальності.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Мій колір»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Повчальна притча «У кого руки чистіші»	10
4.	Вправа «Що з героєм?»	10
5.	Діагностика рольових позицій (тест трансактного аналізу Е.Берна «Батько», «Дитина», «Дорослий»)	15
6.	Вправа-дискусія «Хто, якщо не я?»	15
7.	Вправа «Як вчинити?»	10
8.	Вправа «Очі»	15
9.	Вправа-релаксація «Вільний танець»	7
10.	Вправа «Що зробиш ти?»	8
11.	Рефлексія	10
12.	Вправа-прощання «Подарунок»	5
Всього		2 год.

Заняття № 5. Асертивність і незалежність

Мета: розвивати навички асертивної поведінки і самостійності.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Представлення друга»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Вправа «Сонце очікувань»	5
4.	Міні-лекція «Асертивність»	10
5.	Вправа «Кодекс асертивності»	5
6.	Вправа «Незакінчена казка»	15
7.	Вправа-руханка «Погода в тропіках»	10
8.	Вправа «Цигарка»	10
9.	Вправа-руханка «Біп!»	10
10.	Рефлексія	5
11.	Арт-вправа «Прощання»	10
Всього		2 год.

Заняття № 6. Я і дійсність

Мета: розвивати навички гнучкості та адекватної оцінки дійсності.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Особистий момент»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Повчальна притча «Щастя»	5
4.	Вправа «Сила емоцій і всесвіт почуттів»	15
5.	Вправа-руханка «Море»	5
6.	Вправа «Невиконана обіцянка»	10
7.	Вправа «Ідея»	10
8.	Рефлексія	5
9.	Вправа-прощання «Обіймашки»	5
Всього		1 год. 10 хв.

Заняття № 7. Стрес у житті

Мета: розвивати навички стресостійкості.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Я і моє хобі»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Повчальна притча «Чума»	10
4.	Міні-лекція «Стре. Негативне мислення»	15
5.	Вправа «Опануй себе»	10
6.	Вправа-руханка «Аплодисменти»	10
7.	Вправа «Швидка допомога»	10
8.	Вправа «Незавершені речення»	10
9.	Рефлексія	5
10.	Вправа-прощання «Аплодисменти по колу»	5
Всього		1 год. 30 хв.

Заняття № 8. Я щасливий

Мета: розвивати навички позитивного мислення, оптимізму, самоактуалізації.

Структура заняття

№	*зміст діяльності*	*час хв.*
1.	Вправа-привітання «Історія імені»	10
2.	Рефлексія попереднього заняття	5
3.	Повчальна притча «Істина у серці»	10
4.	Арт-вправа «Якщо я погода, то яка?»	15
5.	Вправа «Внутрішній спостерігач»	10
6.	Вправа-руханка «Кенгуру»	5

7.	Вправа «Усмішка Будди»	10
8.	Вправа «Крекс, пекс, фекс…»	10
9.	Рефлексія	5
10.	Вправа-прощання «Скринька побажань»	10
Всього		1 год. 30 хв.

Отож, емоційний інтелект є важливим компонентом Я-концепції особистості, який можна і треба розвивати. Процес формування і активізації ЕІ в юнацькому віці має особливості, однак основні структурні складові можна вдосконалювати протягом періоду навчання у закладах професійно-технічної, фахової передвищої чи вищої освіти. Результативність розвитку ЕІ юнаків та дівчат студентського віку залежить від створення належних психологічних умов. Описана нами програма психоемоційного тренінгу будучи реалізованою креативним психологом закладу освіти, сприятиме оптимізації рефлексивного осмислення життя, підвищенню рівня розуміння емоцій та управління ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забаровська С. М. Програма тренінгу емоційної компетентності для практичних психологів // Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 9. С. 47–52.
2. Зарицька В. В. Рівень розуміння студентами власних емоцій у структурі емоційного інтелекту як важливої складової частини їх професійної підготовки // Психологічні перспективи. 2011. Вип. 17. С.92–104.
3. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.
4. Матійків І.М. Тренінг емоційної компетентності та ефективної міжособистісної взаємодії: структура та результати апробації. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6868/1
5. Карпенко Є. В. Методологічні настанови щодо вивчення емоційного інтелекту в парадигмі позитивної психотерапії // Психологія особистості. 2014. № 1 (5). С. 90–97.

6. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. 78 с.
7. Корнієнко І.О., Алмаші С.І. Методологія проведення тренінгів. Мукачево : МДУ, 2016. 60 с.
8. Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції : активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.
9. Адамська З. М. Соціально-психологічний тренінг професійно-особистісного самовизначення майбутніх психологів : Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. 106 с.
10. Бевз Г. М., Главник О. П. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді. Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2005. Кн.1. 176 с.
11. Garavan T. N. Training, Development, Education and Learning : Different or Same? // Journal of European Industrial Training. 1997. Vol 21. № 2. P. 39–50.

УДК 159.922.37.01

Рябчук Марина Олегівна
викладач мовного відділу,
Київський інститут Національної гвардії України

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Вікова та педагогічна психологія посідають важливе місце в системі психологічних наук, оскільки забезпечують цілісне розуміння закономірностей психічного розвитку особистості впродовж усього життя та визначають науково обґрунтовані підходи до організації освітньо-виховної практики. Урахування вікових та індивідуальних особливостей людини в контексті соціальних умов її розвитку є базовим методологічним принципом сучасної психології, ігнорування якого призводить до спрощеного тлумачення психічних процесів і зниження ефективності освітніх та виховних рішень.

Тривалий час у науковій традиції проблеми старіння та психопатології розглядалися в тісному взаємозв’язку, що, з одного боку, сприяло комплексному аналізу вікових змін психіки, а з іншого — обмежувало розуміння нормального психічного розвитку в дорослому та похилому віці. Активний розвиток вікової психології та вікової педагогіки, особливо наприкінці XX — на початку XXI століття, дозволив чіткіше окреслити предметні межі цих галузей, зберігаючи при цьому міждисциплінарну єдність дослідження людини.

Сучасна вікова психологія є багатодисциплінарною галуззю, об’єктом якої виступає психіка людини в процесі онтогенезу, а предметом — вікова динаміка психічних процесів, властивостей і новоутворень особистості. На відміну від суміжних психологічних дисциплін, вона зосереджується на аналізі змін, зумовлених віком як особливою формою організації життєвого шляху людини.

Важливою її характеристикою є орієнтація на мотиваційні та діяльнісні механізми розвитку, що дозволяє розглядати психічні зміни як результат взаємодії біологічних, соціальних чинників та активності самої особистості.

Проблематика вікового розвитку має глибоке історичне коріння. В античній філософії були закладені перші уявлення про динаміку психічного життя людини, у середньовіччі — розвиток психіки осмислювався крізь призму релігійної доктрини, а в епоху Відродження й Просвітництва зросла увага до ролі виховання та навчання з урахуванням вікових особливостей. У XIX–XX століттях виникли фундаментальні психологічні теорії розвитку особистості, а вітчизняні науковці, зокрема Г. С. Костюк, обґрунтували провідну роль навчання у психічному розвитку.

Психічний розвиток особистості зумовлюється складною взаємодією біологічних передумов, соціального середовища та активності людини. Біологічні чинники створюють потенційні можливості розвитку, однак їх реалізація відбувається лише в соціальному контексті — через спілкування, навчання та діяльність. Визначальну роль відіграє активна позиція особистості, яка забезпечує засвоєння соціального досвіду та формування нових психічних утворень.

Центральною проблемою вікової психології залишається питання рушійних сил психічного розвитку. Згідно з концепцією Г. С. Костюка, такими силами є внутрішні та зовнішні суперечності між новими потребами особистості та можливостями їх задоволення. Важливе значення має навчання, яке, за Л. С. Виготським, повинно випереджати розвиток, спираючись на зону найближчого розвитку й створюючи умови для переходу на вищий рівень психічної організації.

Отже, вікова психологія є ключовою галуззю психологічної науки, що забезпечує наукове розуміння закономірностей психічного розвитку людини впродовж усього життя. Її положення мають не лише теоретичне, а й практичне значення для вдосконалення освітньо-виховної практики та подальшого розвитку міждисциплінарних досліджень психіки особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психологія (загальна та вікова). Навчальний посібник. Уклад. Аханова А.В. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2021. 192 с.
2. Поліщук В.М. Завдання вікової психології. Місце вікової психології в системі наук. URL: https://www.annadomina.com/studentam/pershodzherela/zavdannya-i-misce-vikovo%D1%97-psixologi%D1%97/ (дата звернення: 18.11.2024)
3. Атаманчук Н. М.Вікова психологія: Конспект лекцій для студентів денної форми навчання,освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, спеціальності 053 «Психологія»/ Укл. Н. М. Атаманчук. Полтава: Національний університет «Полтавськаполітехніка імені Юрія Кондратюка», 2022. 120 с.
4. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

УДК 159.922.7:316.346.2

Федорів Анастасія
аспірантка
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЦИПРОКНОЇ ІМІТАЦІЇ У ВЗАЄМОДІЇ ДОРОСЛОГО ТА ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз гендерних особливостей реципрокної імітації у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку в контексті психології розвитку. Реципрокна імітація розглядається як базовий механізм формування емоційного контакту, міжсуб'єктної взаємодії та соціального научіння в ранньому і дошкільному дитинстві. Особливу увагу приділено відмінностям у способах імітаційної взаємодії матерів і батьків з дітьми, з урахуванням гендерно зумовлених психологічних характеристик дорослого, стилів батьківської поведінки та емоційної чутливості. Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння ролі гендеру батьків у становленні реципрокної імітації та її впливу на розвиток емоційної регуляції, прив'язаності та соціально-комунікативних навичок дитини дошкільного віку.

Ключові слова: реципрокна імітація, гендер, дошкільний вік, батьківсько-дитяча взаємодія, емоційний контакт, психологія розвитку.

У сучасній психології розвитку зростає інтерес до дослідження ранніх механізмів міжсуб'єктної взаємодії, які забезпечують формування емоційного контакту між дитиною та дорослим і виступають підґрунтям для подальшого соціального, емоційного та когнітивного розвитку. Одним із таких механізмів є реципрокна імітація — процес взаємного відтворення рухів, дій, мімічних і

вокальних проявів, що виникає у взаємодії дитини та дорослого і має характер двостороннього, динамічного обміну [1].

У дошкільному віці реципрокна імітація набуває особливого значення, оскільки саме в цей період активно формуються базові соціально-комунікативні навички, здатність до спільної уваги, емоційної регуляції та розуміння намірів іншого. Імітаційна взаємодія перестає бути лише механічним відтворенням дій і трансформується у складний психологічний процес, що поєднує емоційну чутливість, ініціативність, синхронізацію та здатність до взаємного впливу [2].

Водночас у наукових дослідженнях усе частіше порушується питання про роль гендеру дорослого у процесах батьківсько-дитячої взаємодії. Гендерні відмінності в емоційній експресії, стилях комунікації, способах підтримки та регуляції поведінки дитини можуть істотно впливати на характер реципрокної імітації. Мати й батько, взаємодіючи з дитиною, часто реалізують різні психологічні ролі, що відображається у специфіці ініціації імітаційних дій, ступені емоційної залученості та формах зворотного зв’язку [3].

Незважаючи на зростаючу кількість досліджень, присвячених реципрокній імітації, проблема її гендерної зумовленості у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку залишається недостатньо систематизованою. Більшість робіт зосереджуються або на аналізі материнсько-дитячої взаємодії, або розглядають батьківство загалом, не акцентуючи увагу на психологічних відмінностях між матерями та батьками як суб’єктами імітаційного процесу. У цьому контексті актуальним є поглиблений теоретичний аналіз гендерних особливостей реципрокної імітації з позицій сучасної психології розвитку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування гендерних особливостей реципрокної імітації у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку та визначення її психологічного значення для розвитку емоційного контакту і соціально-комунікативних навичок дитини.

У психології розвитку імітація традиційно розглядається як один із базових механізмів засвоєння соціального досвіду, формування поведінкових патернів і становлення міжособистісної взаємодії. Водночас сучасні

дослідження дедалі частіше підкреслюють активний, взаємний характер імітаційних процесів у ранньому та дошкільному віці, що зумовлює використання поняття реципрокної імітації. На відміну від одностороннього копіювання, реципрокна імітація передбачає взаємне відтворення дій і реакцій, у межах якого і дитина, і дорослий виступають активними суб'єктами взаємодії [1].

Реципрокна імітація формується на ранніх етапах онтогенезу як відповідь на потребу дитини у соціальному контакті та емоційному відгуку. Уже в перші роки життя взаємне наслідування рухів, міміки, жестів і вокалізацій створює основу для виникнення міжсуб'єктної синхронії, що є передумовою розвитку спільної уваги, емпатії та емоційного розуміння іншого. У дошкільному віці ці процеси ускладнюються й набувають більш структурованого характеру, інтегруючись у гру, повсякденну комунікацію та навчальну діяльність.

З позицій психології розвитку реципрокна імітація виконує низку ключових функцій. По-перше, вона слугує механізмом формування емоційного контакту між дитиною та дорослим. Взаємне відтворення дій і реакцій підсилює відчуття залученості, прийняття та безпеки, що є особливо важливим у контексті розвитку прив'язаності. Через імітацію дорослий демонструє дитині емоційну доступність і чутливість до її ініціатив, що сприяє зміцненню довірливих стосунків [2].

По-друге, реципрокна імітація виступає інструментом соціального научіння. У процесі взаємної імітаційної взаємодії дитина не лише відтворює дії дорослого, а й отримує зворотний зв'язок щодо власних дій. Це створює умови для засвоєння соціальних норм, моделей поведінки та комунікативних стратегій. Важливо, що у реципрокній імітації навчання відбувається не директивно, а у формі спільної активності, що відповідає віковим потребам дошкільника.

По-третє, реципрокна імітація має суттєве значення для розвитку емоційної регуляції дитини. У процесі імітаційної взаємодії дорослий може моделювати способи вираження та регуляції емоцій, адаптуючи їх до рівня

розвитку дитини. Взаємне віддзеркалення емоційних станів допомагає дитині усвідомлювати власні переживання, співвідносити їх із реакціями іншого та поступово опановувати навички саморегуляції [3].

Особливістю реципрокної імітації в дошкільному віці є її тісний зв'язок з ігровою діяльністю. Саме у грі взаємне наслідування набуває символічного характеру, дозволяючи дитині експериментувати з соціальними ролями, емоційними станами та моделями поведінки. Дорослий, залучаючись до гри, не лише підтримує ініціативу дитини, а й через імітацію створює простір для розвитку її соціальної компетентності та креативності.

Водночас ефективність реципрокної імітації значною мірою залежить від психологічних характеристик дорослого, зокрема рівня його емоційної чутливості, здатності до синхронізації з дитиною та готовності приймати активну позицію у взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває питання гендерних відмінностей у реалізації імітаційної взаємодії. Різні стилі емоційного реагування, комунікативні стратегії та соціальні ролі, притаманні матерям і батькам, можуть по-різному впливати на характер і глибину реципрокної імітації.

Батьківсько-дитяча взаємодія є центральним середовищем психологічного розвитку дитини дошкільного віку, у межах якого формуються базові емоційні, соціальні та комунікативні компетентності. У сучасній психології розвитку дедалі більше уваги приділяється диференційованому аналізу ролей матері та батька, що зумовлено усвідомленням гендерної специфіки батьківської поведінки та її впливу на характер взаємодії з дитиною. Гендер дорослого виступає не лише соціальною характеристикою, а й психологічним чинником, який визначає стилі емоційного реагування, комунікації та залученості у спільну діяльність.

Традиційно материнсько-дитячу взаємодію описують як більш емоційно насичену, чутливу та орієнтовану на підтримку емоційних потреб дитини. Матері частіше демонструють високий рівень емоційної синхронії, швидше реагують на сигнали дитини та схильні до тонкого налаштування власної

поведінки відповідно до її стану. У контексті реципрокної імітації це проявляється у більш частому віддзеркаленні міміки, інтонацій, рухів і вокалізацій дитини, що сприяє формуванню стабільного емоційного контакту та відчуття психологічної безпеки [1].

Взаємодія батька з дитиною дошкільного віку, у свою чергу, часто характеризується більшою фізичною активністю, ігровою експресивністю та стимулюванням ініціативності дитини. Батьки частіше залучають дітей до рухливих ігор, експериментальних форм взаємодії та ситуацій, що потребують адаптації до нових умов. У межах реципрокної імітації це може проявлятися у менш частому, але більш варіативному відтворенні дій дитини, що сприяє розвитку гнучкості поведінки, саморегуляції та здатності до переключення [2].

Важливо підкреслити, що зазначені відмінності не мають жорсткого або універсального характеру, а відображають узагальнені тенденції, сформовані під впливом соціокультурних очікувань щодо гендерних ролей. Однак саме ці тенденції створюють різні умови для реалізації реципрокної імітації у взаємодії матері та батька з дитиною. Якщо материнська імітаційна взаємодія частіше спрямована на емоційну підтримку та стабілізацію, то батьківська — на стимуляцію активності та розширення поведінкового репертуару дитини.

У дошкільному віці, коли дитина активно освоює соціальні ролі та норми взаємодії, поєднання різних стилів реципрокної імітації набуває особливої цінності. Взаємодія з матір'ю може слугувати базою для формування емоційної чутливості та здатності до співпереживання, тоді як взаємодія з батьком — для розвитку автономії, ініціативності та впевненості у власних діях. Таким чином, гендерно зумовлені відмінності у реципрокній імітації не є взаємовиключними, а взаємодоповнюють одна одну у процесі розвитку дитини [3].

Окремої уваги потребує питання емоційної регуляції у батьківсько-дитячій взаємодії. Дослідження свідчать, що матері частіше використовують імітацію як спосіб співрегуляції емоцій дитини, тоді як батьки — як інструмент стимуляції та тренування саморегуляції. У процесі взаємної імітації дорослий може або підлаштовуватися під емоційний стан дитини, або навмисно

змінювати динаміку взаємодії, спонукаючи її до адаптації. Обидві стратегії є психологічно значущими й сприяють розвитку різних аспектів емоційної компетентності.

Реципрокна імітація у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку не є нейтральним або універсальним процесом, оскільки її реалізація значною мірою залежить від психологічних характеристик суб'єктів взаємодії, зокрема від гендеру дорослого. Материнська й батьківська моделі взаємодії формуються під впливом як індивідуально-психологічних особливостей, так і соціокультурних уявлень про гендерні ролі, що відображається у специфіці ініціації, підтримки та завершення імітаційних актів.

У взаємодії матері з дитиною реципрокна імітація часто має характер емоційно насиченого, підтримувального процесу, спрямованого на встановлення й утримання емоційного контакту. Матері, як правило, швидше реагують на ініціативи дитини, частіше підлаштовуються під її темп і стан, а також демонструють більшу схильність до точного віддзеркалення міміки, інтонацій і жестів. Така форма імітаційної взаємодії сприяє формуванню у дитини відчуття прийняття та психологічної значущості власних дій, що є важливим чинником розвитку емоційної безпеки й базової довіри [4].

Батьківська реципрокна імітація, навпаки, нерідко характеризується більшою варіативністю та елементами ігрової провокації. Батьки можуть свідомо змінювати або трансформувати дії дитини, доповнювати їх новими елементами, що стимулює її пізнавальну активність і гнучкість поведінки. У цьому випадку імітація виконує не лише функцію емоційного віддзеркалення, а й роль засобу розвитку самостійності, ініціативності та здатності до адаптації в умовах змінної взаємодії [2].

Гендерні відмінності у реципрокній імітації проявляються також у способах регуляції емоційного стану дитини. Матері частіше використовують імітацію як інструмент співрегуляції, намагаючись стабілізувати емоційний стан дитини шляхом синхронізації власних реакцій з її переживаннями. Батьки ж частіше залучають імітацію до процесу поступового переходу від

співрегуляції до саморегуляції, створюючи ситуації помірного емоційного напруження, які спонукають дитину до самостійного опанування емоційних реакцій [5].

У дошкільному віці, коли дитина активно формує уявлення про соціальні ролі та норми взаємодії, різні стилі реципрокної імітації можуть впливати на становлення її гендерної ідентичності. Спостерігаючи й беручи участь у взаємодії з матір'ю та батьком, дитина засвоює не лише моделі поведінки, а й способи емоційного реагування, притаманні різним гендерним ролям. Водночас важливо зазначити, що ефективність реципрокної імітації не визначається жорсткою відповідністю гендерним стереотипам, а залежить від гнучкості та чутливості дорослого до потреб дитини.

Окрему увагу в аналізі гендерних особливостей реципрокної імітації слід приділити ініціативності дитини. Дослідження свідчать, що у взаємодії з матір'ю діти частіше демонструють спонтанні імітаційні ініціативи, тоді як у взаємодії з батьком — більш активно реагують на запропоновані дорослим ігрові сценарії. Це свідчить про різний характер зворотного зв'язку, який отримує дитина, та про різні можливості для розвитку автономності й соціальної активності [1].

Реципрокна імітація у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку виконує комплексну психологічну функцію, оскільки інтегрує емоційні, соціальні та когнітивні компоненти розвитку. У дошкільному віці, який характеризується інтенсивним формуванням особистісних структур і соціальної ідентичності, взаємна імітація виступає важливим механізмом становлення міжсуб'єктних відносин і засвоєння моделей соціальної поведінки.

Одним із ключових психологічних результатів реципрокної імітації є розвиток емоційної регуляції дитини. У процесі взаємного віддзеркалення дій та емоцій дорослий створює умови для співрегуляції, що поступово трансформується у здатність дитини до саморегуляції. Дошкільник навчається розпізнавати власні емоційні стани, співвідносити їх із реакціями іншого та адаптувати свою поведінку відповідно до контексту взаємодії [2].

Важливим аспектом психологічного значення реципрокної імітації є її вплив на розвиток соціально-комунікативних навичок. Взаємна імітація сприяє формуванню здатності до спільної уваги, чергування ролей у взаємодії, розуміння намірів іншого та побудови діалогу. У дошкільному віці ці навички є основою для успішної соціалізації, налагодження стосунків з однолітками та дорослими, а також для розвитку кооперативної поведінки.

Реципрокна імітація також має значення для формування позитивної Я-концепції дитини. Коли дорослий відгукується на ініціативи дитини шляхом імітації, він підтверджує цінність її дій і переживань. Це сприяє зростанню впевненості дитини у власних можливостях, розвитку почуття компетентності та автономії. У цьому контексті особливо важливою є чутливість дорослого до індивідуальних потреб дитини, незалежно від його гендеру.

Гендерні особливості реципрокної імітації опосередковано впливають і на процес формування гендерної ідентичності дитини. Взаємодіючи з матір'ю та батьком, дошкільник засвоює різні стилі емоційного реагування та соціальної поведінки, що збагачує його уявлення про можливі моделі взаємодії. Таким чином, різноманіття імітаційних стратегій у сімейному середовищі створює сприятливі умови для гармонійного особистісного розвитку дитини.

З огляду на це, реципрокна імітація може розглядатися як універсальний психологічний механізм, ефективність якого визначається не стільки гендерною приналежністю дорослого, скільки рівнем його емоційної чутливості, здатністю до синхронізації та готовністю до активної взаємодії з дитиною. Водночас урахування гендерних особливостей батьківської поведінки дозволяє глибше зрозуміти індивідуальні траєкторії розвитку дитини дошкільного віку.

Висновки: теоретичний аналіз проблеми гендерних особливостей реципрокної імітації у взаємодії дорослого та дитини дошкільного віку дозволив дійти низки узагальнених висновків. Реципрокна імітація постає як базовий психологічний механізм формування емоційного контакту, міжсуб'єктної взаємодії та соціального научіння у дошкільному віці. Її

реалізація сприяє розвитку емоційної регуляції, соціально-комунікативних навичок та позитивної Я-концепції дитини. Гендер дорослого виступає значущим чинником, що впливає на стиль імітаційної взаємодії з дитиною. Материнська та батьківська реципрокна імітація характеризуються різними психологічними акцентами: емоційною чутливістю та підтримкою з боку матері й стимулюванням активності та автономії з боку батька. Водночас ці відмінності мають взаємодоповнювальний характер і створюють цілісне розвивальне середовище для дитини. Ефективність реципрокної імітації визначається не жорсткою відповідністю гендерним ролям, а гнучкістю, чутливістю та залученістю дорослого у взаємодію. Урахування гендерних особливостей у дослідженні реципрокної імітації відкриває перспективи для розроблення психологічних програм підтримки батьківства та оптимізації батьківсько-дитячої взаємодії в дошкільному віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Feldman R. Parent–infant synchrony and the construction of shared timing. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2015. Vol. 56(3). P. 329–354.
2. Kärtner J., Keller H., Chaudhary N. Cognitive and social influences on early imitation. Developmental Review. 2019. Vol. 53. P. 100–116.
3. Meltzoff A. N., Marshall P. J. Human infant imitation as a social learning mechanism. Philosophical Transactions of the Royal Society B. 2018. Vol. 373(1744).
4. Nadel J. How imitation builds bridges between individuals. Developmental Science. 2017. Vol. 20(4).
5. Кононко О. Л. Психологія батьківсько-дитячої взаємодії у дошкільному віці. Психологія і суспільство. 2019. № 3. С. 45–56.
6. Савчин М. В. Психологія батьківства: гендерний вимір. Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2021. № 47. С. 112–121.

MODERN SCIENCE AND EDUCATION

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

January 5-7, 2026

Liverpool, United Kingdom

Editor
Soloviov O. V.

M.Sc.Ed., M.P.A., Hon. PhD, Academic Advisor,
Head of the European Union Research Department,
Ukrainian Institute of Scientific Strategies

E-mail: journal@naukainfo.com

Publisher website: https://www.naukainfo.com

The editorial board reserves the right to edit and shorten materials. The opinions of the authors may not always coincide with the viewpoint of the editorial board and publisher. Authors bear full responsibility for the published material (for the accuracy of facts, quotes, personal names, geographic names and other information).

This edition was approved for publication on January 21, 2026.

Published in A4 format online on website: https://naukainfo.com/conference?id=87

Publisher: Sole proprietor Soloviov O. V. Certificate of registration in the State Register of Publishers, Manufacturers, and Distributors of Publishing Products series ДК № 8227, dated April 23, 2025.